

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE KIRAAT TİLAVET ve TERTİL
KAVRAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN **Yusuf Ziya KURTULUŞ**

ELAĞIĞ-2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE KIRAAT, TİLAVET ve TERTİL KAVRAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN

HAZIRLAYAN
Yusuf Ziya KURTULUŞ

Jürimiz 06.02.2014 Tarihinde yapılan Tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans Tezini başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN**
2. **Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI**
3. **Prof. Dr. İskender OYMAK**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Doç.Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'an-ı Kerim'de Kıraat, Tilavet ve Tertil Kavramları

Yusuf Ziya KURTULUŞ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Elazığ – 2014, Sayfa : VII + 75

Günümüzde Kur'an tefsiri çalışmaları farklı yöntemlerle devam etmektedir. Bu yöntemlerden günümüzde en sık başvurulan konu eksenli ve kavram tahliline dayalı Kur'an çalışmalarıdır.

Bu çalışmada konu eksenli ve kavram tahlili yöntemleri esas alınarak Kur'an'ı okumakla ilgili fiillerden olan "**Kıraat, Tilavet ve Tertil**" kavramları inceleme konusu yapılmıştır.

Çalışmamızda öncelikli olarak kavramlar kapsamlı bir şekilde ele alınmış, kavramların Arap dilindeki gelişim süreci ve kullanımları ve Kur'an'la birlikte kazanmış oldukları anlamlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra kavramların Kur'an'daki kullanımlarını görmek açısından konu ile ilgili ayetler bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Tilavet, Tertil

ABSTRACT

Master Thesis

Concepts of “Qırâa, Teläwe and Tertil” in Qur’an

Yusuf Ziya KURTULUŞ

The University of Firat

The Institute of Social Science

Department of Basic Islamic Sciences

Commentary Science

Elazığ-2014, Page: VII + 75

Different methods of exegesis of the Qur'an continues to work today. Of these methods the most widely referenced are the theme-based and the concept analysis studies of the Qur'an.

This paper studies an act of reciting the Qur'an, namely “Qırâa , Teläwe and Tertil” and it does so by evolving around the methods of theme-based studies and concept analysis.

This work is primarily conceptually detailed and explores the journey of the concept within the Arabic language and the meanings it has gained through the Qur'an. In order to display the uses of certain concepts within the Qur'an, related ayahs (verses) are brought forth.

Key Words: Qur'an, Qırâa, Teläwe, Tertil

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I.KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU	3
II.1. Konulu Tefsir Yöntemi	3
II.2. Kavramlar Ve Kaynaklar	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KIRAAT/KUR'AN KAVRAMI	6
1.1. Lügat Anlamı	6
1.2. Kur'an'ı Kerimde, Kıraat/Kur'an Kavramıyla İlgili Ayetler	8
1.2.1. Hz. Peygamber (S.A)'in Muhatap Alındığı ve Onun Kıraatini Anlatan Ayetler	8
1.2.2. Müminlerin Muhatap Alındığı Ayetler	21
1.2.3. İnkârcıların Durumlarının Tasvir Edildiği Ayetler	24
İKİNCİ BÖLÜM	
2. TİLÂVET KAVRAMI	27
2.1. Lügat Anlamı	27
2.2. Tilâvet Kavramıyla İlgili Ayetler	29
2.2.1. Tâbi Olmak Anlamında Kullanılan Âyetler	30
2.2.2. Okumak Anlamında Kullanılan Ayetler	32
2.2.2.1. Hz. Peygamber (s.a)'e Emir Siygasında Gelen Ayetler	32
2.2.2.2. Hz. Peygamber (s.a)'in Bizzat Tilâvetini İfade Eden Ayetler	35
2.2.2.3. Gâib Siygasıyla(Üçüncü Şahıs Olarak) Hz. Peygamber (s.a)'in Tilâvetini İfade Eden Ayetler	43
2.2.2.4. Müminlere Nispet Edilen Tilâvet	45
2.2.2.5. Ehl-i Kitaba Nispet Edilen Tilâvet	48
2.2.2.5.1. Müspet Anlamdaki Okuyuşları	48
2.2.2.5.2. Menfî Anlamdaki Okuyuşları	51
2.2.2.6. Meleklerle ve Şeytanlara Nispet Edilen Tilâvet	52

2.2.3. Vahy etmek/Bildirmek Anlamındaki Tilâvet	55
2.2.3.1. Hz. Peygamber (s.a)'in Muhatap Alındığı Ayetler: (Nefs-i Mütakellim Maa'l Gayr Siyga ile İfade Edilen Tilâvet).....	55
2.2.3.2. Müminlerin Muhâtap Alındığı Ayetler: (Meçhul Siyga ile İfade Edilen Tilâvet)	56
2.2.3.3. İnkarcıların Anlatıldığı Ayetler: (Meçhul Siyga ile İfade Edilen Tilâvet)..	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TERTİL KAVRAMI.....	60
3.1. Lügat Anlamı	60
3.2. Kur'an'ı Kerîm'de Tertîl Kavramı	62
3.3. Kıraat, Tilâvet Ve Tertil Kavramlarının Karşılaştırması	65
3.4. Kıraat Ve Tilâvet Kavramlarının Farklı Ve Benzer Yönleri.....	65
3.5. Tertil Kavramı'nın Kıraat Ve Tilâvet Kavramlarından Farklı Ve Benzer Yönleri ..	68
SONUÇ	70
BİBLİYOGRAFYA.....	72
ÖZGEÇMİŞ	75

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'in tefsiri Hz. Peygamber (s.a) ile başlamış, Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'ın tamamını olmasa bile ayetlerin bir kısmını açıklamış, Kur'an'ı kısmen tefsir etmiştir. Ashab ve tabiîn bu geleneği devam ettirmişler, tefsir ilminin temellerini atmışlardır. Daha sonraki dönemlerde bu ilim sistemleşmiş, ilkeleri belirlenmiş, Kur'an baştan sona tefsir edilmiştir.

Günümüzde de Kur'an tefsiri çalışmaları farklı yöntemlerle bütün yoğunluğuyla devam etmektedir. Bu yöntemlerden bir tanesi de günümüzde en sık başvurulan konu eksenli Kur'an çalışmalarıdır. Bu yönteme "Konulu tefsir metodu" adı verilmektedir. Akademik çalışmaların son derece yaygınlık kazanmasıyla, konu arayışları had safhaya ulaşmış; bu noktada konulu tefsir yöntemi büyük bir boşluğu doldurmuştur. Bu yöntemle spesifik (derinlemesine) Kur'an çalışmaları çok büyük aşamalar kat etmiştir.

Konulu tefsir yönteminin kapsamına giren kavram tahliline dayalı Kur'an çalışmaları da yine oldukça sık kullanılan bir yöntem olmuştur. Bu yöntem, Kur'an'dan seçilen bir kavramın, ilk dönem müfessirlerinin de yaptıkları gibi, gelişim süreci ve Kur'an'ın kazandırdığı yeni anlamlarla birlikte incelenmesine dayanmaktadır.

Biz de bu yöntemleri esas alarak Kur'an-ı Kerim'de; Kur'an'ı okumakla ilgili kavramların incelenmesini uygun gördük. Konu ile ilgili, konulu tefsir yöntemi ve kavram tahliline dayalı herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından hareketle, bu çalışmanın bu konuda bir başlangıç olacağını düşündük.

İlahi Kelâm'ı okumak, anlamak ve de onunla amel etmek oldukça önemli bir konudur. Bu, elbette çok daha kapsamlı çalışmaları gerekli kılmaktadır. Biz bu çalışmamızla bir adım atmaya çalıştık. Çalışmamızda bizden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

Elazığ – 2014

Yusuf Ziya KURTULUŞ

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
AOY	: Ankara OkuluYayımları
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a	: Sallalâhü aleyhi ve sellem
sd.	: Sadeleştirenler
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat tarihi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
y.	: Yayınları

GİRİŞ

I.KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Kur'an-ı Kerim, hidayet, rahmet ve müjde kitabıdır. Kur'an, insanı en doğru yola götürmektedir. Allah, rızasına ulaşan doğru yolu onunla göstermiştir. Allah, göndermiş olduğu son Peygamberi (s.a.) tüm insanlığa rahmet olarak gönderdiği gibi, ona inzal ettiği kitabı da rahmet vesilesi kılmıştır. Hayatın kaynağı nasıl ki yağmur ve su ise, Kur'an da dinî, manevî, içtimaî hayatın kaynağıdır. Kur'an, ahiret hayatında müminlerin kavuşacakları mükafatları ve nimetleri müjdelemektedir. Onların ebedi olarak kalacakları cennet hayatını anlatmaktadır. Kur'an başlı başına bir müjde kitabıdır. Kur'an'ın hidayet, rahmet, ve müjdelerinden istifade edebilmek elbette onu okumakla mümkündür. Kur'an'ı okuyanların nâil olacakları uhrevî mükafatlar, muhtelif hadislerde Hz. Peygamber (s.a) tarafından beyan edilmiştir. Ancak söz konusu hususlarda Kur'an'dan gerçek anlamda istifade etmek, onunla sürekli bir hemhal olmayı gerekli kılmaktadır. Yâni sürekli ve bilinçli bir okuyuşu gündeme getirmektedir.

Bu okumanın en anlamlı gayesi de okunanı anlamak, verilmek istenen mesajı kavramak, Kur'an'ın derin anlamlarına nüfuz edebilmektir. Okurken böyle bir gayeyi gütmek, ilahi mesajın indiriliş amacını kavramak anlamına gelmektedir. Zira murad-ı ilâhî insanlık için son kez Kur'an-ı Kerim'de vârit olmuştur. Kur'an'ı anlamak, Allah'ın kuldân yürümesini istediği yolu öğrenmek demektir.

Nihayet, Kur'an anlaşıldıktan, sırat-ı müstakim öğrenildikten sonra sıra, Kur'an'la amel etmeye, Kur'an'la çizilen doğru yolu izlemeye gelmektedir. Daha değişik ifadelerle söylersek, Kur'an'a uygun bir hayat sürmek, ona sarılmak, dini konularda ve hayatın herhangi bir alanında karşılaşılan bir meselede Kur'an'a yönelmek söz konusu olmaktadır.

Kur'an, Hz. Peygamber'e (s.a) okunmuştur. Bir taraftan da Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'ı okumakla emrolunmuştur. Bunun bir sonucu olarak O da önceleri gizli gizli, sonra da açık açık Kur'an'ı okumuştur. Müstakil olarak ve gece namazlarında tilâvet etmiş, insanlara tebliğ maksadıyla okumuştur. Sahâbe de hem münferit olarak, hem de kendi aralarında Kur'an'ı okumuşlar, Hz. Peygamber (s.a) gibi diğer insanlara duyurmaya çalışmışlardır.

Hz. Peygamber (s.a), Kur'an'ın anlaşılmayan ayet ve konularını ashâbına açıklamış, onların anlayıp kavramalarını sağlamıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a)'in bir

diğer görevi de Kur'an'ı açıklamaktır. Sahâbe de çoğu zaman anlayamadıkları noktaları Hz. Peygamber (s.a)'e veya kendi aralarında daha bilgili olanlara sormuşlar, Kur'an'ı anlamaya, kendilerine kapalı gelen noktaları öğrenmeye aşırı titizlik göstermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a)'den öğrendiklerini ve kendi anladıklarını sonraki nesle aktarmayı bir borç bilmişlerdir.

Allah Resûlü (s.a.), okuyup anlaşılmayan noktalarını açıklarken bir taraftan da hem ahlâk hem amel olarak Kur'an'ı yaşamış, ondaki teorik meseleleri pratik olarak hayata geçirmiştir. Kur'an'daki telmih yollu nice emir/nehîy, O'nun uygulamalarıyla netlik kazanmıştır. Yani Hz. Peygamber (s.a) okuyup anlattığı konuları pratik olarak göstermekle vahyin insanlara ulaştırılmasında tam bir insicam sağlamıştır.

Bu hususta Furkân 25/ 30. ayetle ilgili olarak yapılan şu yorum da kayda değerdir: "Kim Kur'an'ı okumazsa onu terk etmiştir. Kim Kur'an'ı okur fakat anlamlarını tefekkür etmezse, Kur'an'ı terk etmiştir. Kim onu okur, anlamlarını düşünür fakat onunla amel etmezse, o da Kur'an'ı terk etmiştir."

Buna paralel olarak merhum şairimiz M.Akif Ersoy'un Safahat'ında aşağıda yer alan dizelerinde belirttiği üzere okumanın gerçek mânâda içe nüfuz etmesine onun anlama, idrak etme ve hayata tatbik etme sonucuna götürmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.

İbret olmaz bize her gün okuruz ezberde

Yoksa hiç mânâ aranmaz mı bu ayetlerde

Lafz-ı muhkem yalnız anlaşılan Kur'an'ın

Çünkü kaydında değil hiç birimiz mananın

Ya açar nazm-ı celilin bakarız yaprağına

Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına

İnmemiştir hele Kur'an şunu hakkıyla bilin

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.¹

¹ Mehmet Akif, *Safahat*, Çağrı y, İstanbul, 2005,

II. ARAŞTIRMANIN METODU

II.1. Konulu Tefsir Yöntemi

Günümüzdeki tefsir bilim dalı çalışmalarında en sık başvurulan yöntemin konu eksenli Kur'an çalışmaları olduğu görülmektedir. Bu yönteme "Konulu tefsir metodu" (et-Tefiru'l mevdûî) adı verilmektedir. Konulu tefsir metodunun birçok tarifi yapılmış, bu tariflerle metodun usul ve sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu tariflerden birkaç tanesi şöyledir:

"Muayyen bir konuda ve Kur'an'ın çeşitli surelerinde zikredilen Kur'an ayetlerini toplamak; imkân nispetinde bu ayetlerin nüzul sırasını göz önünde bulundurarak onları konularına göre metotlu bir şekilde incelemek; ayetleri buldukları surede kendisinden önce ve sonraki ayetlerle ilişkisini araştırmak sonra da benzer ayetlerle mütalaa etmektir."²

Bir başka tarifi ise şöyle yapılmıştır: "Kur'an'da işlenen konulardan herhangi birine dair ayetleri bütüncül bir bakış açısıyla göz önünde bulundurarak, Kur'an'ın o konudaki görüşünü ortaya koyma çabasıdır."³

Bütün bu tariflerden de anlaşıldığı gibi konulu tefsir bir konunun ele alınıp onunla ilgili bütün ayetlerin toplanması ve bütüncül olarak değerlendirilmesi şeklinde olmaktadır.

Konulu tefsir metodu çağımızda en fazla başvurulan metotlardan biri haline gelmiştir. Özellikle gündün günden artan ihtisaslaşma, yapılan akademik çalışmalar böyle bir metodu gerekli kılmaktadır. Konulu tefsir metodu, Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde değerlendirmeyi sağlamakta, araştırmacının kişisel fikirlerinin Kur'an'ın vermek isteği mesajı gölgelemesini de engellemektedir. Bu konuda konulu tefsir sahasında ciddi çalışmaları olan Mustafa Müslim şunları söylemektedir:"Bu asırda yaşayan Müslüman alimler, hayatın değişik dallarına ait problemle karşılaştıklarında veya psikoloji, sosyoloji, antropoloji, astronomi biliminde yeni bir teori ile karşı karşıya geldiğinde Kur'an'da bu tip teorileri tartışıp ona ilişkin Allah'ın hükmünü belirten nasları bulamamaktadır. Bu durumda araştırmacı bu eğilimlere ilişkin Kur'an ve Sünnetin yaklaşımlarını ve bakış açılarını belirlemeye çalışır. Böylece Müslüman araştırmacıda Kur'an'ın bu alanlara ilişkin temel gayelerine ait bir melek oluşur. Sonra da bu

² Muhammed Mahmud Hicazî, *el-Vahdetu'l Mevduyye fi'l-Kur'âni'l- Kerim*, Mısır, 1970 s. 402-403.

³ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra y. Konya, 1997, s.166.

problemlere Kur'anî perspektiften bakarak çözmeye çalışır veya teorileri ona göre değerlendirir,"⁴ diyebiliriz.

Konulu tefsir metoduyla yapılan çalışmalar, "Kur'an'da İnsan", Kur'an'da Tarih", "Kur'an'da Kadın", "Kur'an'da Ahlak" ve benzeri çalışmalardır. Bu tür çalışmalar araştırılan konuyla ilgili daha spesifik bilgiler elde etmemizi de sağlamakta, Kur'an'ın anlaşılmasında daha sağlıklı sonuçları beraberinde getirmektedir.⁵

Bizim bu çalışmamız da genel hatlarıyla bir "Konulu tefsir çalışması" olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu çalışmamızda, belirli bir konu tespit edilmiş, bu konu ile ilgili kavram çalışması yapılmış, konu etrafındaki ayetler çıkartılıp bütüncül bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmadaki en önemli gaye, Kur'an'ı okumak, ile ilgili bütüncül bir bakış açısı yakalayabilmektir. Yani Kur'an'da bu kavramlar nasıl işleniyor, Kur'an'da konunun çerçevesi nasıl çiziliyor, bunları tespit etmektir. Bu sebeple çalışmamızda Konulu tefsir yönteminden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Konulu tesir yöntemi -örneklerde de verdiğimiz gibi- bir tarafıyla da kavram çalışmalarından oluşmaktadır. Bu yönüyle de çalışmalarda kavram tahliline dayalı "Semantik yöntem"⁶ sıklıkla kullanılmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla bu iki yöntem iç içe bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmamız da bir yönüyle kavram çalışması olmaktadır. Zira tespit ettiğimiz her kavramın önce etimolojisine inilmiş, sonra ayetler ve görüşler üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmamızda bütüncül bir bakış açısı hedeflendiği için birden çok kavram ele alınmış, bunun sonucu olarak kavram, ayetlere ışık tutacak şekilde irdelenmiştir. Bu sebeple gereksiz ayrıntılardan uzak durulmaya çalışılmıştır.

II.2. Kavramlar ve Kaynaklar

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an'ı okumakla ilgili: "**Kıraat**", ikinci bölümde "**Tilavet**", üçüncü bölümde ise "**Tertil**" kavramı inceleme konusu ve bu üç kavramın karşılaştırması yapılmıştır.

Çalışmamız Kur'an-ı Kerim'de geçen temel kavramları içermektedir. Bu kavramlar, her bölümle ilgili olarak ele aldığımız konuları en etkili ve kapsamlı bir

⁴ Mustafa Müslim, *Mebâhisfi't-Tefsiri'l-Mevdûi*, Dârul- Kalem, Beyrut ts. s. 40.

⁵ Bu yöntemle yapılmış bazı çalışmalar için bkz: Adem Ergül, *Kur'an ve Sünnette Kalbî Hayat*, İstanbul, 2000; Ömer Dumlu, *Kur 'an-ı Kerim'de Salah Meselesi*, DİB yay., Ankara 1997; İsmail Çalışkan, *Kur'an 'da Din Kavramı*, AOY., Ankara 2002; Hasan Keskin, *Kur 'an 'da Fitne Kavramı*, Rağbet y., İstanbul, 2003.

⁶ Semantik yöntemle ilgili bkz: Toshihiko Izutsu, *Kur 'an'da Allah Ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş, İstanbul, ts, s.17)

şekilde anlatmaları yönüyle tercih edilmiştir. Kavramların tercihindeki bir başka etken de ayetlerde geçme sıklıkları olmuştur.

Kavramların tespitinde, taşıdıkları anlam da göz önünde bulundurulmuş, doğrudan ya da dolaylı olarak Kur'an'la alakalı olmaları esas alınmıştır.

Çalışmamızda öncelikli olarak kavram, efradını câmi ağyarını mâni bir şekilde ele alınmış, kavramın Arap dilindeki gelişim süreci, kullanımları ve Kur'an'la birlikte kazanmış oldukları anlamlar üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bunlar yapılırken de klasik lügatlerin belli başlılarından istifade edilmiştir. Müracaat edilen lügatler şu şekilde sıralanabilir: **Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-ayn; Râğıb el-İsfehânî, Müfredâtü elfâzı'l-Kurân; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab; Zebîdî, Tâcü'l-arûs, Râzî, Muhtâru's-sihâh, Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l- muhît.** Bu noktada daha çok İbn Manzûr'un, *Lisânü'l-Arab'ından* ve el-İsfehânî'nin *Müfredât'ından* istifade edilmiştir. Ayetlerin orijinal metinleri ve mealleri en başta verilmiş, meallerde daha çok Elmalılı'nın orijinal ve sadeleştirilmiş meâli tercih edilmiştir.

Ayetler ele alınırken mümkün mertebe, bunların sibak ve siyakı göz önünde bulundurulmuştur. Ancak kimi ayetlerde sadece ayetin kendisi, çok kapsamlı olan ayetlerde de konumuzla ilgili olan kısmı değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili ayetler tek tek ele alınmaya çalışılmış; ancak aynı anlamların tekrar edildiği ayetlerin dipnotlarda verilmesi yeterli görülmüştür. Ayrıca ayetlerin zikredilen başlıktan farklı olarak işaret ettiği bir başka konu varsa, o başlık altında işlenmiş, tekrar bir başlık açma gereği duyulmamıştır.

Ayetlerle ilgili yorumlarda şu tefsirlere müracaat edilmiştir: **Taberî, Câmiu'l-beyân; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm; Kurtubî, el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an; Zemahşerî, el- Keşşâf; Beydâvî, Envâru't-tenzîl; Şevkânî, Fethu'l-kadîr; Âlûsî, Rûhu'l-meânî.** Muâsır tefsirlerden: Elmalılı'nın, *Hak Dini Kur'an Dili'nden*; İbn Âşûr'un, *et-Tahrîr ve't- tenvîr'*inden; **Muhammed Esed**'in *Kur'an Mesajı'*ından yeri geldikçe istifade edilmiş; ihtiyaç duyulan yerlerde diğer bazı tefsirlere de bakılmıştır.

Kavramlar tek tek incelendikten sonra, kavramlar arası karşılaştırmaya gidilmiştir. Kavramların kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıkları zikredilmiş, böylece bölümün genel bir değerlendirmesi de yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRAAT/KUR'AN KAVRAMI

1.1. Lügat Anlamı

Vahyin ilk olarak ka-ra-e fiilinin emir siygası olan “ikra” ifadesi ile başlaması, “Kur’an” isminin yine aynı kökten geliyor olması, bu kavramın öncelikle ele alınmasını gerekli kılmaktadır. İbn Manzûr (v. 711/1311), (قَرَأَ) maddesine başlarken; ka-ra-e fiilinin çok kapsamlı bir fiil olduğunu, vahyin bu kökten gelen “ikra” emriyle başlamasını, Kur’an’ın üstünlük ve şerefine işaret ettiğini söylemektedir.⁷

Kıraat (قَرَأَ) ka-ra-e kökünden gelme bir mastardır. Ka-ra-e fiilinin üç mastarı vardır. Bunlar (قَرَأْتُ الشَّيْءَ) “karen, kırâeten ve kur’ânen” dir.⁸ (قَرَأْتُ مَا) demek o şeyi bir araya getirdim, birbirine kattım demektir. Araplar derler ki: (قَرَأْتُ هَٰذِهِ النَّاقَةَ سَلَىٰ قَطًّا) “bu devenin rahminde cenin meydana gelmedi” yani “bu deve hiç gebe kalmadı” demektir. Dolayısıyla Kur’an kıraat ettim demek, “Lafızlarını ağızımda toplamak ve birleştirmek suretiyle telaffuz ettim,” demektir.⁹

İbnü'l-Esir (v. 606/1209) demiştir ki: “Kıraat ve Kur’an kelimelerinin aslı toplamak anlamındadır. Topladığın her şeyi kıraat etmiş olursun. Kur’an böyle isimlendirilmiştir. Çünkü o ; kıssaları emir ve nehiyleri vad ve vaid, ayet ve sureleri bir araya getirmiştir.”¹⁰ Yine İbnü'l-Esir’in beyanına göre kıraat ve Kur’an kelimeleri aynı anlamı ifade etmektedir.¹¹ Ebû İshâk Zeccâc demiştir ki: “Allah’ın Peygamber’e (s.a) indirdiği kitap “Kur’an” olarak adlandırılmıştır, çünkü o sureleri içermektedir. Kur’an, cem’ etmek anlamındadır. (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ) demek, “Onu, (zihinlerde yerleştirerek ve sayfalarda yazılarak) bir araya getirmek ve (ayetleri ve sureleri okunan bir ayet olarak) birleştirmek bize aittir”, demektir.¹²

Kadim Arapça’da kelime (قَرَأَتِ الْمَرْأَةُ) “kadın hayız kanını gördü” anlamında da kullanılırdı. (أَقْرَأْتُ) denildiği zaman “kız çocuk artık bülûğ çağına geldi” anlaşılırdı.

⁷ Ebu'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-İfrîkî el-Masrî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru sadr, Beyrût, ts., 1. Baskı, I-XV, I, 128.

⁸ İbn Manzur, *Lisân*, I, 128.

⁹ İbn Manzur, *Lisân*, I, 128; Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî, *Câmiu'l- Beyân Ante 'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, ts., I-XII, I, 67.

¹⁰ Ebu's Seâdât el-Mübârek b. Muhammed İbnü'l Esîr el-Cezerî, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî) *en-Nihâye Fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-eser, Mektebetü'l-ilmîyye*, Beyrût, 1979, I-V, IV, 52.

¹¹ İbnü'l Esir, *en-Nihâye*, II, 819.

¹² Muhibbü'd Dîn Ebû Feyz ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs Fî Cevâhiri'l-Kamûs*, ts., I, 191; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 167.

İsfehâni'nin ifadesine göre: "Kur' kelimesi asıl olarak temizlik halinden hayız haline geçişi ifade eder. Kelime, birbirini takip eden hayız ve temizlik hallerinin her ikisini de kapsarken ikisinden birini anlatır olmuş. Zira iki manaya konulmuş bir isim yalnız kaldığı zaman birini anlatır. Kur' ne sadece hayız ne de temizliği ifade eder."¹³ Bakara sûresinde kelimenin cemisi kullanılmıştır. (وَ الْمَطَّلَقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) "Boşanan kadınların üç adet süresince beklerler."¹⁴ Burada üç kez temizlikten hayız haline geçiş ifade edilmektedir.

"Lügatçiler demişlerdir ki Kur' kelimesi ka-ra-e' den gelmektedir. Ka-ra-e de ce-me-a anlamındadır. Onlar kur' kelimesinin hem temizlik döneminde hem de hayız dönemini cem ettiği görüşündedirler. Dolayısıyla kıraat: harflerin ve kelimelerin okuyuşu (tertil) esnasında birbirlerine katılmasıdır,"¹⁵ diyebiliriz.

Buraya kadar naklettiklerimizden çıkardığımız sonuç şudur: kelime öncelikle devenin gebe kalmasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Zira devenin rahmi cenini toplamaktır. Bu, İbnü'l Esir'in deyimiyle bütün canlıların gebe kalmalarını anlatan bir deyimdir.¹⁶ Bu kelime diğer taraftan kadının hayız ve temizlik halini bir araya getirmek için kullanılmıştır. Bu şekilde bir birinden bağımsız duran şeyleri bir araya getirmek için kullanılmıştır. Bu şekilde bir birinden bağımsız duran şeyleri bir araya getirmek, kıraat ya da aynı kökün diğer bir mastarı olan kur'an ile anlatılmıştır. Kıraat da bağımsız haldeki harflerin bir araya getirilerek telaffuz edilmesi, okunmasıdır.

Ka-ra-e bu anlamının yanında ulaştırmak , tebliğ etmek anlamını da kazanmıştır. Hadis'e bu anlam şöyle geçmiştir: (إِنَّ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ يُفْرَأُكَ السَّلَامَ) "Allah sana selam söylüyor." Bir başka hadiste de: (إقرأ عليهم السَّلَامَ) "Onlara selam söyle" buyurulmuştur. Bir kişi hocasına Kur'an ve hadisler okuduğu zaman (أَفْرَأَيْ فُلَانٌ) "falanca beni okuttu" der. Çünkü hocası ona bunları ulaştırmıştır.¹⁷ Bu görüşlerden da anlaşılacaktır ki; fiilimiz, harfleri bir araya getirip telaffuz etmenin yanında bir başka anlama daha sahiptir. "Okumak" anlamında çok fazla uzaklaşmadan, selam okumak, Türkçe ifadesiyle selam söylemek anlamında kullanılmaktadır. Buradan hareketle fiilin "ulaştırmak, tebliğ etmek" anlamını kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla Hz. Peygambere (s.a.) kendisine okunan Kur'an'ı başkasına okuyup ulaştırmıştır. Böylelikle ilk gelen "ikra" enirinde: "(Sana vahyedileni insanlara) ulaştır" anlamı da mevcuttur.

¹³ Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehâni, *Müfredâtü Elfâzı'l -Kur'an*, I, 667.

¹⁴ Bakara 2/228.

¹⁵ İsfehâni, *Müfredât*, I/668; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV,59.

¹⁶ İbnü'l Esir, *en-Nihâye*, IV,52.

¹⁷ İbn Manzur, *Lisân*, I,128.

İbn Manzurun kelime ile ilgili bir başka nakli de şu şekildedir: "ka-re- e fiilinin tefe'ül kalıbı (تَفَعَّلَ) (تَفَرَّأَ) "anladı, kavradı" ve (تَنَسَّكَ) "zühd hayatı yaşadı" anlamındadır. Dolayısıyla (قَرَأْتُ), "Okuyan ve zühd hayatı yaşayan biri oldum". demektir. Yine doğrudan doğruya (قَرَأْتُ), demek "anladım, kavradım" ¹⁸ anlamına da gelmektedir.

Diğer lügatlerde rastlamadığımız bu ifadelerden fiilin iki hususu daha muhtevi olduğu sonucuna varmaktayız. Birincisi okumak, aynı zamanda anlama ve kavramayı da beraberinde getirmektedir. Hatta tefe'ul babının "tekellüf anlamım da hesaba katıp "teallüm" gibi çaba harcamak, uğraşmak anlamını da düşünürsek, okumanın anlama gayretini de kapsadığını söyleyebiliriz. İkinci anlam da okumanın hayata dönük bir anlamının da bulunduğunu göstermektedir.

1.2. Kur'an'ı Kerimde, Kıraat/Kur'an Kavramıyla İlgili Ayetler

Bu başlık altında ka-ra-e fiilinin Kur'an kıraatiyle ilgili olarak kullanıldığı ayetleri ele alacağız. Tespitimize göre konumuzla ilgili Kur'an'ı Kerim'de on dört ayet geçmektedir. Bu ayetlerin sekizinde ya Hz. Peygamber (s.a) muhatap alınmakta, ya da Onunla ilgili bir durum tasvir edilmektedir. Geri kalan diğer birkaç ayetten ikisi müminlerle, biri ehl-i kitapla alakalı - Ehl-i kitapla alakalı olan ayette yine Hz. Peygamber (s.a) muhatap alındığı için aynı başlık altına alma gereği duyduk, üç ayet de inkarcıların tutumları ile ilgilidir.

1.2.1. Hz. Peygamber (S.A)'in Muhatap Alındığı ve Onun Kıraatini Anlatan Ayetler

أَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلْقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ أَفْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ

Alak 96/1,3: "Oku! Yaratan Rabbinin adına. O, İnsanı biryumurta hücrelerinden yarattı Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir."

Hız, Aişe'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a) ilk olarak Hira mağarasında vahye muhatap olmuş, Cebrail ona Alak suresinin ilk beş âyetini getirmiştir. İlk gelen emir (أَفْرَأُ) "Oku" olmuştur. Hz. Peygamber (s.a) (مَا أَنَا بِفَارِيءٍ) "Ben okuma bilmem"

¹⁸ İbn Manzur, *Lisân*, I,128.

demmiştir. Melek onu sıkarak tekrar aynı emri bildirmiş, Hz. Peygamber (s.a) de aynı şekilde cevap vermiştir. Daha sonra Cebrail ona ilk beş ayeti indirmiştir.¹⁹

Kuran'ı Kerîm'in ilk olarak "*Oku*" emri ile gelmiş olmasının çeşitli hikmetleri zikredilebilir. Ancak burada öncelikli olarak lügat anlamından hareketle üzerinde durulması gereken nokta, ka-ra-e fiilinin Kur'an'ın **kapsam ve kapasitesine** işaret ettiğidir. İbn Manzûr'un da ifade ettiği gibi, Kur'an'ın bu ismi alması da bu hikmete dayanmaktadır. Nitekim çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr (v. 1973) da, Kur'an'ın başlangıcına bu emirle yapılmış olmasının aynı sebebe dayandığını²⁰ söylemektedir.

Hz. Peygamber (s.a), Cebrail (a.s.)'ın "*Oku*" emrine mukabil "Ben okuma bilmem" buyurmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) yine Kur'an'ın sonraki dönemlerde ifade edeceği gibi okuması olmayan bir ümmîdir: "*Sen Kur'an'dan önce bir kitap okumuyordun.*"²¹ "*Sen önceleri kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*"²² Ancak Cebrail söz konusu emri tekrarlamıştır.

Elmalılı ilk gelen iki "*Oku!*" emrini şöyle izah etmektedir: Demek ki o ilk iki "*oku*" emri henüz Kur'an değil, okuma denilen işe başlamak için heceletme cinsinden hazırlayıcı bir emirdi. Kur'an, üçüncü defaki sıkıştırmadan sonra olan iş bu "*Rabbinin adıyla oku!*" emri ile başlamıştı. Şu halde bu emir, ilk inmesinde hem yaratıcı bir mahiyette Hazreti Peygamberi okumazken okur yapmış, hem öğretici bir şekilde nazmı ile okunanı belirtmeye başlamış, hem mânâsı ile ilk vazifenin böyle yaratan, terbiye eden Allah'ı tanıtmak ve onun ismiyle okumaya başlamak olduğunu yükümlü tutmak şeklinde anlatmıştır. Bu başlangıçta şöyle demek olur: Gerçi sen bu zamana kadar okumadın. Fakat işte yaratmak denilen işin sahibi olup kâinatı yaratan ve seni yaratıp yetiştiren, sana ve her işine sahip olan Rabbin seni kudretiyle şu anda bir okur yaptı, okunacak bir Kur'an, bir kitap indirmeye başladı. Böyle öğretildiği gibi o Rabbinin ismiyle başlayarak oku!²³ Demek ki "*Oku!*" emrinde üç hikmet söz konusudur: Birincisi Hz. Peygamber (s.a)'in ümmî iken okur bir insan yapmış, -tabi buradaki okuma yazılı bir metni okuma değil şifahi olarak okumadır- okunacak olan şeyi ortaya koymuş, okunurken de Allah'ın isminin zikredilmesi gerektiği söylenmiştir. Müfessirler bu konuya şu şekilde yaklaşmışlardır:

¹⁹ Buhâri, Bedü'l Vahy, 1; Müslim, İmân, 73.

²⁰ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ts., I-XXX, I, (للقرآن استهلال براءة الافتتاح هذا وفي) . 4861

²¹ Ankebût 29/48.

²² Şûrâ 42/52.

²³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim d., İstanbul, ts., I-X, IX, 322.

Kurtubî (v.671/1273) ayetin tefsirinde neyin okunması gerektiği üzerinde durmuştur. "Rabbinin adıyla oku!" demek, "Rabbinin ismi ile başlamak suretiyle sana indirilen Kur'an'ı oku!" demektir. Okunacak olan (nesne) hazfedilmiştir. Yâni Kur'an'ı oku, ona Rabbinin ismi ile başla!" denilmiştir. Bazıları da Allah'ın isminin Kur'an olduğunu, Rabbinin ismini oku demenin, Kur'an'ı oku demek olacağını, bi'smi rabbik'deki bâ harfinin zâid olduğunu söylemişlerdir.²⁴

Beydâvî (v.691/1292) de ayetle ilgili aynı kanaati taşımakta olup ayetin "Kur'an'ı rabbinin ismiyle başlamak ve ondan yardım dilemek suretiyle oku" anlamına geldiğini²⁵ söylemektedir.

Müfessirlerin genel kanaati "*ikra*" emrinin "Kur'an'ı oku" anlamında olduğu yönündedir. Ancak burada şu soru çıkmaktadır karşımıza: bu okuma salt harflerin bir araya getirilmek suretiyle gerçekleştirilen bir okuma mıdır? Okumanın bir niteliği var mıdır? Bu noktada Elmalılı'nın (v. 1361/1942) görüşü şöyledir:

"*Kur'an okumak istediğin zaman, Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığın.*"²⁶ âyetinde de geçtiği üzere Kur'an okumanın hakikati, sözü rastgele söylemekten daha güzel bir şekilde düzgün olarak bağlayarak birbiri ardınca ağızdan sesle çıkarmaktır ki, gerek ezberden ve gerek yüzünden, gerek gizli ve gerek açık mutlak olarak okumak demektir. Kitabın kitap olması için, gerçekten yazılmış olması şart olmadığı gibi, okumak için de mutlaka yazı şart değildir.²⁷ Lügat anlamından söz ederken, kıraatin harflerin birbirine tutturularak okunması, olduğunu söylemiştik. Elmalı'nın işaretine göre; ilk olarak hakiki okuyuş, rastgele yapılan değil, güzel ve düzgün bir okuyuştur. İkinci konu da okunanın ezberden ya da metinden olması fark etmemekle beraber esas olan ezberden okumaktır. Ancak Hz. Peygamber (s.a) için söz konusu olan şifahi okumaktır:

"Gözle mütalaaya (okumaya), zihinden hatırlamaya okumak demek de mecazdır. Hakikaten kıraatin kemali ezbere okumaktır. Hz. Peygamber'in hadisinde söylendiği üzere yüzünden okumanın sevab ve fazileti, kavrama ve ezberlemeye vesile olmasından dolayıdır.

Resulullah'ın kıraati, yazıya ihtiyacı olmaksızın Allah tarafından kendine böyle inmiş olan Kur'an'ı ezberinden en mükemmel şekilde okumaktır ki, kendi kendine veya

²⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 119.

²⁵ Nasîrüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl*, I, 509.

²⁶ Nahl 16/98.

²⁷ Elmalı, *Hak Dini*, IX, 322; Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 4861.

namazda veya diğerlerine tebliğ için okumayı, okutmayı ve yazdırmayı kapsar. İşte eskiden hiç kitap okumamış, yazı yazmamış olan Ümmî Peygamber'e bu emir ile bir mu'cize olarak okunacak bir kitap verilmeye başlanmış ve kendisine yazmadan okuyacak okutacak, emir yoluyla yazdırtacak bir kırâat kudreti ihsan buyurmuştur,²⁸ diyebiliriz.

Muhammed Esed (v.1992) de "Oku" emrinin nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili şunları söylemiştir: "Zımmen, 'bu ilâhi kelamı oku.' *İkra'* emri, 'oku' yahut 'telaffuz et/dile getir' şeklinde çevrilebilir. Birinci çeviri bize göre, bu bağlamda daha tercihe şayandır; çünkü telaffuz etmek/dile getirmek kavramı, yalnızca o anda yazılı olan veya hafızada bulunan bir şeyi -anlayarak veya anlamadan- dil ile söylemeyi ifade eder, oysa 'okumak', bir dış kaynaktan, burada Kur'an mesajından alınan sözleri veya düşünceleri, yüksek sesle olsun veya olmasın, ama anlamak niyetiyle bilinçli olarak zihne naksetmeyi ifade eder.²⁹ Burada müellifin dikkatimizi çektiği bir diğer nokta da okumanın bilinçli bir şekilde yapılması gerektiğidir. Lügat anlamını zikrederken Ka-ra-e fiilinin kendi yapısında zaten böyle bir anlamı barındırdığını nakletmiştik.³⁰ Ayetin ihtiva etmiş olduğu diğer bir anlamı da Hz. Peygamber {s.a}'in tebliğ amaçlı okumasını gündeme getirmiş olmasıdır. Zira - yukarıda da değindiğimiz gibi- "*ikra*" emri aynı zamanda bir şeyin nakledilmesini, tebliğ edilmesini de içine almaktadır. Dolayısıyla daha ilk emirde Hz. Peygamber (s.a)'e böyle bir vazife de yüklenmiş gibidir.

لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

Kıyâme 75/16, 17,18, âyetler: "*Onu hemen okumak için dilini depretilme. "Onu (zihinlerde yerleştirilerek ve sayfalarda yazılarak) bir araya getirmek ve (ayetleri ve sureleri okunan bir mesaj olarak) birleştirmek bize aittir" O halde biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et Sonra onu ifade etmek de bize aittir."*

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber'e (s.a.) Cebrail vahiy getirip söylediği zaman Hz. Peygamber (s.a) de hemen o ayeti hıfz etme arzusuyla onunla beraber tekrar ederdi. Allah Kur'an'ı Hz. Peygamber'in göğsüne yerleştirmenin (s.a.) kendisi için çok kolay olduğuna işaret ederek Hz. Peygamber'e (s.a), kendini zora

²⁸ Elmahlı, *Hak Dini*, IX, 323.

²⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, tr. Cahit Koyata, Ahmet Ertürk, İşaret y, 1999, I-III, III, 1287; Ayrıca bkz. Esed, *Sahih-i Buhârî-İslâm'ın İlk Yılları*, tr. Mustafa Armağan, İşaret y., 2001, s. 26.

³⁰ İbn Manzur, *Lisân*, I, 128.

sokmamasını tavsiye etti ve bu ayetleri inzal etti.³¹ İbn Abbas, (لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ) (سَنُقَرِّؤُكَ فَلَا تَنْسَى) *sana okuyacağız sen de unutmayacaksın*" anlamını vermektedir. Ona göre ayette geçen "*kur'aneh*" ifadesi "*kıraat/okumak*" anlamındadır. Bu da Arab'ın "Onun bana ifade/ilka/dikte ettiği gibi okudum" deyimine dayanır.³² Katade'den de şu rivayet gelmektedir: (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ) (حَفْظُهُ) "onu korumak ve (ayet ve sureleri bir araya getirip) telif etmek bize aittir." demektir.³³ Burada Katâde İbn Abbas'ın görüşünden farklı olarak "*kur'aneh*" ifadesine "*te'lif etmek/ birleştirmek*" anlamını vermektedir. Katade bu anlamı verirken ifadenin etimolojisindeki "toplamak, bir araya getirmek" anlamına dayanmaktadır.

Taberî (v. 310/923) bu görüşleri zikrettikten sonra: "Zikrettiğimiz her iki görüş de Arab'ın kelamına göre doğrudur. Ne var ki ayetlerin tefsiriyle ilgili evlâ olan İbn Abbas'ın görüşüdür."³⁴ değerlendirmesini yapmaktadır. Zemaşerî ayeti: "Senin göğsünde onu toplamak (*cem'ahû*) ve dilinde yerleştirmek (*kur'anehû*) bize aittir."³⁵ şeklinde tefsir etmektedir. İbn Kesir (v. 774 1373) ayete şu yorumu getirmektedir: "Kur'an'ı göğsünde toplamak bize aittir. Sonra sen onu, her hangi bir unutma olmaksızın insanlara okuyacaksın. Konu ile ilgili "*Vahiy sana tam olarak gelmeden okumakta acele etme*"³⁶ ayetini zikrettikten sonra da şunları söylemektedir: "Sus ve dinle, melek okumayı bitirdikten sonra da sen oku"³⁷ anlaşılmaktadır. Taberî, 18. âyetin tefsiriyle ilgili olarak da İbn Abbâs'tan gelen şu rivayeti zikretmektedir: (فَأِذَا قَرَأْتَهُ) "*Biz onu sana okuduğumuz zaman*" demek (بَيْنَاهُ) "onu ilkâ/vahyettiğimiz zaman demektir. (فَتَتَّبِعْ) "*onun okunuşuna tabi ol*" demek de (اِعْمَلْ بِهِ) onunla amel et" demektir. Taberî, İbn Abbas'ın sözünü şöyle yorumlamaktadır: "Kıraat etmek suretiyle sana ilkâ/vahyettiğimiz zaman, vahyettiklerimizle amel et"³⁸ demektir.

Ayetteki (فَتَتَّبِعْ قُرْآنَهُ) emrine "Onun okunuşunu dinle" anlamı da verilmiş olmakla beraber, "Okunanın içindeki hükümlerle amel et; helalleri ve haramlarına uy" anlamı tercih edilmiştir.³⁹ Ayetle ilgili bir başka husus da (قَرَأْتَهُ) ifadesinin cemi/çoğul olarak gelmiş olmasıdır. Zemaşerî'nin beyanına göre bu ayette Allah, Cebrail'in kıraatini

³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 67; Zemaşerî, *Keşşâf*, I, 1321.

³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 67.

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 67.

³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 67.

³⁵ Ebu'l Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil Fi Vücûhi'tte'vil*, ts., I, 1321.

³⁶ Taha 19/114.

³⁷ Ebu'l Fidâ, İsmâil b. Ömer İbn Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, ts., I-IV, III, 225.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 67.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 340; ayrıca bkz: İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 577; Elmahlî, *Hak Dini*, VIII, 443.

kendi kıraati olarak saymaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla bu ayetlerde vahyin hakikatine vurgu yapılmış, hem Hz. Peygamber'e (s.a) vahiy kendisine gelirken mutmain olması gerektiği söylenmiş, hem de Hz. Peygamber (s.a)'in getirmiş olduklarının ilâhi kaynaklı olduğu açıklanmıştır. Yani bu ayette kıraat kelimesi ile Allah'ın Cebrail vasıtasıyla vahyetmesi vakiasına da işaret edilmiştir. Aşağıdaki ayetle de bu hakikat bir kez daha ortaya konmuştur.

سُنُّرُكَ فَلَا تَنْسَى

A'lâ 87/6: "*Biz sana okutacağız, sen de unutmayacaksın.*" Taberî (v. 310/923) ve İbn Kesir (v. 774/1373) ayetin kıraatle ilgili kısmından daha ziyade "Allah'ın dilediği dışındaki unutma" mevzuuyla ilgilenmişlerdir. Buradaki kıraatle ilgili Beydâvî (691/1292) şu tefsiri yapmıştır: "Biz sana Cebrail (a.s.)'in dili vasıtasıyla okuyacağız." Zemahşeri (v. 538/1143): "Cebrail'in vahiy olarak Hz. Peygamber (s.a)'e okumuş olduğu şeylerden, o her ne kadar ümmi olup okuma ve yazması olmasa da ezberler ve unutmaz." demektedir. Müfessir. "*Kur'an'ı Ruhul Emin, uyaranlardan olman için senin kalbine indirmiştir.* ayetini tefsir ederken bu ayete gönderme yapmıştır: "Onu kalbine indirdik ki onu hıfzedesin ve anlayasın, herhangi bir unutma olmaksızın onu kalbinde sabitleyesin."

Kıyame 17-18. ayetler ve el-Âla 16. ayet'teki "okuma", Beydâvî ve Zemahşeri'nin işaret ettikleri gibi "vahyetmek" anlamındadır. Allah'ın Cebrail vasıtasıyla Kur'an'ı inzal etmesi (قَرَأْنَاهُ) fiiliyle ifade edilmiştir. Buradan hareketle denebilir ki "okuma" Cebrail'den başlamakta, Hz. Peygamber (s.a)'le devam etmektedir. Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı kıraat ederken nasıl bir yol tutacağı da çeşitli ayetlerle⁴¹ beyan edilmiştir.

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ

Taha 20/114. ayet: "*Vahiy sana tam olarak gelmeden okumakta acele etme!*"

Taberî'nin (v. 310/923) rivayetine göre ensardan bir adam bir kadına tokat attı. Kadın kısas isteyerek Hz. Peygamber (s.a)'e geldi. Hz. Peygamber (s.a) de kısasa hükmetti. Bunun üzerine bu ayet nazil olup Hz. Peygamber (s.a)'e bir konuda vahiy tam olarak indirilmeden büküm vermemesini emretti. İbn Abbas ayeti: "Biz sana beyan edene kadar acele etme" şeklinde yorumlamıştır. Katade de ayeti aynı şekilde

⁴⁰ Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 1321.

⁴¹ Şuarâ 26/193,194.

anlamıştır.⁴² Kurtubî (v. 671/İ273) ayetin "*Acele ederek dilini hareket ettirme*" ayetiyle aynı anlamda olduğunu söylemiş, Mücahid'den: "Sana açıklaması gelmeden okuma" rivayetini zikretmiştir. Kurtubî'nin zikrettiği bir başka anlam da şöyledir: "Ayetin hakikati sana gösterilmeden insanlara duyurma." Müfessir daha sonra da Taberî'den naklettiğimiz sebab-i nüzule konu olan rivayeti⁴³ zikretmiştir.

Zemahşerî (v. 538/1143), (وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ) ifadesindeki kur'an kelimesine kıraat anlamı vermiş, konunun istidrat⁴⁴ kabilinden zikredildiğini söylemiştir: "Cebrail sana Kur'an'dan bir şey vahyettiği zaman, işitmen ve anlamın için teenni ile hareket et. Sonra hıfzete gir. Onun okuyuşuna eşlik etme."⁴⁵ Beydâvî (v. 691 /1292) de ayeti şöyle tefsir etmektedir: "Hz. Peygamber (s a) vahyi Cebrail'den telakki ederken acele etmekten ve vahiy tamamlanana kadar onun kıraatine eşlik etmekten nehy olunmuştur. Ayet burada istidrat kabilinden zikredilmiştir. Mücmel olarak gelen ayetlerin açıklaması gelmeden tebliği yasaklanmıştır,⁴⁶ diye de söylenmiştir.

i. Müfessirlerin beyanlarından da anlaşıldığı gibi ayet. el-Kıyame 16. ayetle hemen hemen aynı anlamı ifade etmektedir. Ayet öncelikle Hz. Peygamber i s. a)' in. valiyi alış esnasında dikkat etmesi gereken bir hususu beyan etmektedir: Önce Cebrail okuyacak, Hz. Peygamber (s.a) Cebrail okurken vahyi okumayıp dinleyecek, sonra da inen ayetleri hıfzedecektir.

ii. Ayete verilen ikinci anlam ise nazil olan ayetlerin açıklamaları tam olarak gelmeden Hz. Peygamber (s.a)'in onları tebliğ etmemesi ve uygulamaması gerektiridir.

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتَبٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

İsra 17/106: "*Kur'an'ı İnsanlara sindire sindire okuyasın diye kısımlara ayırdık ve biz onu yavaş yavaş indirdik.*"

Bu ayette Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı kıraatiyle ilgili son derece önemli bir konuya değinilmiştir. Ayet aynı zamanda Kur'an'ın, surelere ayrılmasına ve peyderpey indiriliş sebebine de açıklık getirmektedir.

⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 59.

⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, ts., I-XX, XI, 222.

⁴⁴ İstidat: Bir konudan bahsedilirken, bir başka konuya geçmektir. Tâhâ suresinin 114. ayetinde de el-Kıyâme suresi 16-19. ayetlerde olduğu gibi farklı konulardan söz edilirken, Hz. Peygamber'in (s.a) vahyi alış ile ilgili konu gündeme getirilmiştir.

⁴⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 768.

⁴⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 72.

Ayetin (فَرَقْنَا) "kısımlara ayırdık" kısmıyla ilgili olarak gelen rivayetler iki kısımdır. Birincisi Kur'an'ın ayet ayet, kısır kısır vs. inişine işaret eden rivayetlerdir.⁴⁷ İkincisi ise söz konusu İfadeye (فَصَّلْنَا) "tafsilatlandırdık" ve (بَيَّنَّا) "açıkladık" anlamlarının verildiği rivayetlerdir. İfade, ikinci rivayetler esas alınarak anlaşıldığında "Vahiy sana tam olarak gelmeden okumakta acele etme"⁴⁸ ayetiyle uygunluk arz etmektedir. Zira ayette Hz. Peygamber (s.a)'e ayetlerin anlamları beyan edilmeden okumaması ve tebliğ etmemesine işaret edilmişti. Burada da Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'ı okumadan ayetler tafsilatlandırılmış ve açıklanmıştır.

Okumanın şekli ile ilgili Taberî (v. 310/923): "İnsanlara ağır ağır, tertîl üzere okuman, açıklaman, okuyuşunda seni anlamayacakları derecede acele etmemen için..." ifadelerine yer vermektedir. Taberî konuya açıklık getirecek bir başka rivayete daha yer verir: "Ubeyd el- Mekteb, Mücahid'e sorar: 'Bir adam Bakara ve Âli İmran surelerini seri bir şekilde ivediyle; diğeri ise rükularına, secdelerine riayet ederek yavaş yavaş sadece Bakara suresini okumaktadır. Hangisinin yaptığı daha faziletlidir, hızlı hızlı iki sureyi okumak mı, yavaş okuyup bir sureyi okumak mı?' Mücahid: "Ağır ağır Bakara suresini okuyanın yaptığı daha faziletlidir" der ve görüşüne delil olması bakımından bu ayeti okur."⁴⁹ İbn Abbas'tan (عَلَى مُكْتَبٍ) ifadesinin tefsirini (عَلَى تَأْيِيدٍ) "pekiştire pekiştire" şeklinde yapmaktadır. Yine Mücahid'den ağır ağır okumakla ilgili, tertîl üzere okumaktır, rivayeti gelmektedir. İbn Zeyd de ayet'in (وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) "Kur'an'ı ağır ağır oku"⁵⁰ ayetinin bir tefsiri olduğunu zikretmektedir.⁵¹ İbn Kesîr öncelikle İbn Abbas'ın, Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan dünya semasındaki Beyti'l izze'ye tafsilen indirilip sonra da vakıalara göre yirmi üç yılda parça parça Hz. Peygamber (s.a)'e indirildiği rivayetine yer verir. Sonra da ayetin "İnsanlara tebliğ edesin, ve onlara okuyasın diye ayet ayet, açıklaya açıklaya indirdik" anlamında olduğunu söyler. (عَلَى مُكْتَبٍ) ifadesini de (مَهْلًا) "yavaş yavaş" diye tefsir eder. Beydâvî (v.691/1292) de, bu okuyuşun ezberi kolaylaştırdığını, daha çok anlamayı⁵² sağladığını kaydeder.

Bu ayette Hz. Peygamber (s.a)'in okuma şekli netlik kazanmıştır. Bu, yavaş yavaş, üzerinde dura dura insanların hıfzedebileceği ve anlayabileceği bir okuyuştur. Tertîl üzere yapılacak bir okuma şeklinden de söz edilmektedir ki, buna işaret eden ayetler ele

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 161.

⁴⁸ Taha 20/114.

⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 161; Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, X, 209.

⁵⁰ Müzzemmil 73/4.

⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 161.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 93; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 471.

alınırken bu konu etraflıca incelenecektir. Kıraatin tebliğ etmek anlamı İbn Kesîr'in de işaret ettiği gibi bu ayette de karşımıza çıkmaktadır. Bu, Hz. Peygamber (s.a)'in tebliğiyle ve tebliğindeki metotla da alakalı bir durumdur.

Taberî'nin naklettiği olay bu okuyuşun sadece Hz. Peygamber (s.a)'e mahsus olmayıp, Kur'an'ı okuyan herkesi kapsadığına işaret etmektedir. Kur'an ayetlerini anlarken göz önünde bulundurulana; sebebin hususiliği mananın umumiliğine mani değildir, kaidesi burada da söz konusudur. Zira esas olan Hz. Peygamber (s.a)'den sonra ümmetin Kur'an'ı kıraati ve bu kıraatte uyguladığı yöntemdir. Dolayısıyla bu ayet, bu okuyuş şeklini belirlemede önemli bir yere sahip olmaktadır.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Nahl 16/98: "İmdi Kur'an okumak istediğinde kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Bu ayette, Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı okurken riayet etmesi gereken bir başka husus daha gündeme getirilmektedir: Ayeti lafzı lafzına anlarsak, "Kur'an okuduğunda kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!"

Müfessirler ayeti: "Kur'an kıraat etmek istediğin zaman..." şeklinde tefsir eder ve şu ayette de aynı anlamın söz konusu olduğunu belirtirler: "Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi... yıkayınız."⁵³ Burada da anlam "namaza durmak istediğiniz zaman" şeklinde olup bir şeye yönelme ve niyetlenme halini anlatmaktadır. Bu, Arapça'daki şu deyişe benzemektedir: "Köleni dövdüğün zaman aşırı gitme." Burada kast edilen "dövmek istediğinde" demektir.⁵⁴ Zemahşerî (v. 538/1143), Kur'an okumadan önce okunacak olan istiâze ile ilgili : "Kur'an kıraat etmek istediğin zaman Allah'a sığın; bunu, sığınmanın da Allah'ın ecir vereceği şeyler cümlesinden olduğuna inanarak yap."⁵⁵ demektedir.

İstiâzenin şekli ile ilgili de şu rivayet yer almaktadır: "Abdullah İbn Mes'ud (r.a.)'dan: Rasûlüllah (s.a.)'e Kur'an okuyordum, dedim ki: (بِاللَّهِ السَّمِيعِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) Hz.Peygamber (s.a) buyurdu ki (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) de; zira Cebrail (a.s.) kalemden ve Levh-i Mahfuzdan bana böyle okuttu."⁵⁶ demektedir.

Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) kimi hadislerinde İbn Mes'ûd'un yaptığı şekliyle istiâzeler yer almaktadır. Onlardan bir kaçı şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a) geceleyin uyandı, sübhaneke duasını okudu, üçer kez tehlil ve tekbir getirdi. Sonra: (اَعُوذُ بِاللَّهِ

⁵³ Mâide 6/6.

⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 14; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 298; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 305.

⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 667.

⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 667.

(السميع العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه) "ilahi rahmetten kovulmuş şeytandan, iğvasından, nefesinden ve vesvesesinden, her şeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım" diyerek dua etti.⁵⁷ Diğer bir rivayet ise: "Kim sabah kalktığı zaman (اعوذ بالله) (السميع العليم من الشيطان الرجيم) der sonra da Haşr sûresinin son üç ayetini okursa Allah o kimseye akşama kadar dua etmek üzere yetmiş melek görevlendirir, o kimse o gece vefat ederse şehit olarak ölür."⁵⁸ şeklindedir.

- i. Bu üç rivayeti şöyle değerlendirmek mümkündür. Birinci rivayette Hz. Peygamber (s.a) Kur'an okumaya başlarken dikkat edilecek genel bir prensibi ortaya koymuştur. Bu genel prensip (اعوذ بالله من الشيطانالرجيم) denmesidir.
- ii. İkinci rivayette ise, Hz. Peygamber'in (s.a) yapmış olduğu genel anlamdaki bir duadan, şeytanın iğva ve vesveselerinden korunmaya yönelik bir sığınıştan söz edilmektedir.
- iii. Son rivayette istisna diyebileceğimiz (sadece Haşr sûresinin son üç ayetine özel) özel bir okuyuştan söz edilmiştir ki bu da bir önceki gibi bir duâ kabul edilebilir. Nitekim örfi olarak da sadece Haşr suresinin son ayetleri okunurken bu şekilde eûzü çekilmektedir. Dolayısıyla rivayetler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.

Ayette Kur'an okumaya başlamadan istiâzede bulunulması emir siygasında ifade edilmiştir. Bu emir vücup ifade eder mi? Mutlaka "eûzü" çekilmeli midir? Sorumuzun cevabını Elmalılı (v. 1361/1942) şöyle vermektedir: "Allah'a sığınma emri, mânâsı ile emirdir. Kur'an okumaktan faydalanmak için ilk önce şeytandan Allah'a sığınmak lazımdır. Bu ise aslında kalb ile yapılan bir iştir. Onun için âlimlerin çoğu, sözlü olarak "eûzü" çekmek vacib değil müstehabdır,⁵⁹ demişlerdir."

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

İsra 17/45: "Sen Kur'an'ı okuduğun zaman biz, seninle ahirete inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz."

Ayet Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı okuyuşu esnasında meydana gelen gaybi bir konudan söz etmektedir. Hz. Peygamber (s.a) Kur'an okurken Onunla inanmayanlar

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 122; Tirmizî, Salât, 179.

⁵⁸ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 22.

⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, V, 257.

arasına görünmez bir perde çekilmesi neyi ifade etmektedir? Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an okuması ile görünmez perdelerin çekilmesi arasındaki bağlantı nedir? Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'ı insanlar anlayıp öğrensiner diye okumaktadır; burada söz konusu edilen sınıfa neden böyle bir muâmelede bulunmaktadır?

Taberî (v. 310/923), İbn Zeyd'den o da babasından şu rivayette bulunmaktadır: "Onlar Kur'an'ı kavrayamazlar." Sonra da Fussilet 5. ayete gönderme yaparak şöyle der: "Onların kalplerinde perdeler, kulaklarında da bir ağırlık vardır." Rivayetten anlaşılan, artık Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an kıraatinin fayda vermeyeceği derecede bu kimselerin kalplerinin katılaşmış olduğudur. Ayet Bakara 7. ayetle aynı anlamda olmalıdır. Zaten "onların kulaklarındaki ağırlık" İbn Kesîr'in de dediği gibi, onların Kur'an'ı anlamalarını, ondan istifade edip doğru yolu bulmalarını engelleyen en önemli meseledir. Çünkü onlar alıcı bir kulakla dinlememektedirler.

İbn Kesîr (v. 774/1373). Katade ve İbn Zeyd'den şu rivayeti zikreder: "Onların kalplerindeki perdeler şu ayetteki gibidir: *'Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz perdelidir, kulaklarımızda da bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir hicap vardır, dediler.'*⁶⁰ Yani, söylediğin şeylerin bize ulaşmasına bir hâil bir mâni vardır,⁶¹ demek istiyorlar.

Ayette de görüldüğü gibi müşrikler kendilerini Hz. Peygamber (s.a)'i dinlememeye, okuduğunu anlamaya çalışmamaya hazırlamış, şartlandırmışlardır, Bu tavırlarının sonucu olarak, onların kavramaları tamamen ortadan kaldırılmış ve Hz. Peygamber (s.a) ile aralarına sanki perde konmuştur. Zemahşerî'nin (v. 538/1143) ifadesiyle Allah buyurmuştur ki: "Biz onları Kur'an'ı anlamaktan alıkoyduk." Çünkü Kur'an'ı ancak müheyya bir kalbe sahip olanlar kavrayabilmekte, Kur'an'ı anlamak onlara kolaylaştırılmaktadır.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

İsra 17/78: *"Güneşin batıya kaymasından, gecenin kararmasına kadar (belirli vakitlerde) gereği üzere namazı kıl, bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazında (kur'ane'l fecr), gece ve gündüz melekleri hazır bulunur."*

Kur'an kelimesi bu ayette özel isim olarak değil mastar olarak kullanılmıştır. Ayette "sabah okuyuşu"ndan söz edilmektedir. Bu ifade Hz. Peygamber (s.a)'e talim

⁶⁰ Fussilet 41/5.

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 61.

edilen okuyuş şeklini belirlemek açısından önem arz etmektedir. Ancak aşağıda tafsilatlı olarak ele alacağımız gibi müfessirler buradaki (قُرْآنَ الْفَجْرِ) ifadesine farklı anlamlar yüklemişlerdir,

Taberî (v. 310/923) ayeti şöyle anlamıştır: "Bunun manası (أَقِمِ قُرْآنَ الْفَجْرِ) demektir. Yâni Kur'an'dan sabah namazında okuduğunu tam manasıyla oku, anlamındadır. Ayette geçen kur'an mastarı ile (أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ) sözüne atıf yapılmıştır. Basralı bir nahivci buradaki anlamın, 'sabah okuyuşu yapman gerekir' 'sabah namazında Kur'an'dan okuduğuna gece ve gündüz melekleri şahitlik eder' şeklinde olduğunu söylemiştir."⁶²

Taberî'den naklettiklerimizden anlaşılın, (قُرْآنَ الْفَجْرِ) ifadesiyle kastedilen sabah namazındaki Kur'an kıraatidir. Sabah namazındaki Kur'an kıraatinin de en önemli özelliği, Taberî'nin Hz. Peygamber (s.a)'den gelen rivayetlerde zikrettiği gibi, gece ve gündüz meleklerinin sabah namazı vaktinde hazır bulunuyor olmalarıdır.

Zemahşerî (v. 538/1143) ayeti: "Kıraat, namazın bir ruknü olduğu için burada namaz anlamında kullanılmıştır, (قُرْآنَ الْفَجْرِ)'in sabah namazında kıraatin uzatılmasına bir teşvik olduğu da söylenebilir. Çünkü insanlar sevabı çok olsun diye bu vakitte çok olurlar. Bundan dolayı sabah okuyuşu diğer namazlardan daha uzundur" şeklinde tefsir etmiştir.⁶³ İbn Kesîr (v. 774/1373) ve Beydâvî (v. 691/1292) buradaki kıraat lafzından muradın sabah namazı olduğu görüşündedirler. Ayet aynı zamanda namazda kıraatin vücubuna da delâlet etmektedir.⁶⁴ Kurtubî (v. 671/1273) buradaki kur'anın kıraat anlamında olduğunu söylemiştir.⁶⁵ Ancak cüz ile kül kastedilmiş olup buradaki kıraat namazdır, demiştir.⁶⁶ Mânâ ister Taberî'nin dediği gibi ister diğer müfessirlerin dediği gibi olsun fark etmemektedir, her halükarda bu ayette vurgulanan sabah namazındaki kıraattir. Sabah namazının kastedildiğini söyleyen müfessirler de netice itibariyle, namazın bir cüzü olan kıraatten yola çıkarak bu anlama ulaşmışlardır.

Zemahşerî'nin işaret ettiği sabah namazında kıraatin uzatılması konusu da dikkate alınmalıdır. Zaten sabah namazında kıraatin uzatılması hadislerle de sabit olan bir konudur. Ayet bu konuya işaret etmesi bakımından önemlidir.

فَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُفَرِّقُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرِينَ

⁶² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 122.

⁶³ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 693.

⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 12; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 461.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, I,39, II,293.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 297.

Yunus 10/94: "*Sana indirdiklerimizde herhangi bir şüpheye düşersen, senden önce kitap okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma!* "

Bu ayette de daha önce kendilerine kitap indirilmiş olanların okumalarından söz edilmektedir. Okumanın mahiyetiyle ilgili herhangi bir bilgiye işaret olmasa bile mutlak bir okuma söz konusudur.

Ayette bir faraziye den bahsedildiği açıktır. Hz. Peygamber (s.a)'in vahiyle ilgili bir şüphe içine girmesi imkan dahilinde değildir. Kurtubî (v. 691/1292) buradaki hitabın Hz. Peygamber (s.a)'e olduğunu, anlamın ise "Sen şüphe İçinde değilsin, şüphenin dışındasın" şeklinde olduğunu söylemektedir. Bir başka yorum ise "şek" kelimesi "dayyık" anlamında olup, "Eğer gönlün daralırsa, önceki kitap okuyanlardan peygamberlerin sabrını sor"⁶⁷ şeklindedir.

Elmalılı konuyu şu şekilde ele almıştır: "Şimdi şu sana indirdiklerimizden, faraza azıcık şüphe edersen. Bu âyet daha yukarıdaki kıssaların doğruluğunu te'yid ile Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini tasdik ve pekiştirmek siyakında gelmiştir. Bilindiği gibi, faraziye ne olmayı, ne de mümkün olmayı gerektirmeyeceğinden, burada da aslında ne şüphe etmeye, ne de başkalarına sorup öğrenmeye ihtiyaç gösterecek bir durum söz konusu değildir. Ancak diğer peygamberlerle ilgili kıssaların fevkalade olayları içermesi, bunları haber veren Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında en küçük bir şüpheye ihtimal bırakmayan bir ifade gücü ve heyecan verici bir kesinlik ortaya koyar. Yani başka taraftan öğrenmek suretiyle değil, Allah tarafından sana gönderilen vahiy ile, yukarıda beyan olunduğu üzere, Firavun ve diğerleriyle ilgili kıssaların doğruluğunda şüphe ve tereddüt etmeye gerek yoktur. Sen de zaten bundan şüphe etmezsin. Bununla beraber bilfarz, en ufak bir şüpheye düşecek olursan, senden önce kitap okuyan o kimselere sor. Yani bu anlatılan olaylar, kitap ehli katında bilinen ve kabul edilen olaylardır, onların kitaplarında da yer almaktadır. Onlar, kendi kitaplarında da yer almış bulunan bu kıssalardan ibret almayıp hâlâ şirk ve küfürde devam ediyorlar. Buna rağmen onlar bunları inkar edemeyecekler ve "evet böyledir" deyip tasdik etmeye mecbur kalacaklardır.⁶⁸ Taberî, burada sorulacak kişilerin ehl-i kitaptan, Hz. Peygamber (s.a)'e iman edenlerin olduğunu beyan⁶⁹ etmektedir.

⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, VIII, 339.

⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 507.

⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 192; bkz. Ebu'l Fazl Muhammed el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, Dâru İhyâu't Tûrasi'l-Arabî, Beyrut, ts., I-XXX, XI, 190.

Mesele bu şekilde vuzuha kavuşmuş olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a) faraza küçücük de olsa bir şüpheye düşecek olsa kitabı yani Tevrat'ı ve İncil'i okuyan ehl-i kitaptan veya Ehl- i kitaptan O'na iman etmiş olan Abdullah b. Selam gibi sahabilerden soracaktır. Çünkü Kur'an'da anlatılan kıssalar -vakıa olarak- onların kitaplarında da vardır. Ve onlar, bu hakikatleri okuyup durmaktadırlar.

1.2.2. Müminlerin Muhatap Alındığı Ayetler

فَأَقْرَأُوا مَا نُنزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ

Müzzemmil 73/20: *"Bundan böyle Kur'ân'dan size ne kolay gelirse okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar olacağını bilmiştir. Onun için Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazı kılın, zekatı verin ve Allah'a güzel bir borç verin..."*

Buradaki hitabın Hz. Peygamber (s.a)'e ve müminlere olduğu ve söz konusu kiraatin namazda olduğu ayetin siyak ve sibakından açıkça anlaşılmalıdır.

Taberî'nin beyanına göre Allah, Müzzemmil suresinin başında Müslümanlara gece namazını farz kılmıştı. Hz. Peygamber (s.a) ve Ashabı (r.a.) ayakları şişene kadar namaz kılıyorlardı. Surenin son kısmını Allah on iki ay semada tuttu. Sonra surenin geri kalanında bu hafifletme emrini inzal elti. Böylelikle gece namazı müminlere farz olmaktan çıkıp nafile bir ibadete dönüştü.⁷⁰

Elmalılı'nın (v.1361/1942) nüzul dönemi ile ilgili söylediği burada zikredilmelidir: "Yukarıda geçtiği gibi» bu âyetin sonradan inip sûrenin başındaki 'gece kalk' emrini hafifletmiş ve değiştirmiş olduğunda ittifak vardır. Ancak yine Mekke'de mi, yoksa sonradan Medine'de mi indiğinde ve hafifletme ve hükmünü kaldırmanın nasıl olduğunu belirlemede ihtilaf edilmiştir."

Elmalılı, Taberî'nin yukarıda zikrettiğimiz görüşünü ise şöyle değerlendirmektedir: "Hz. Aişe'den bu âyetin *"Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin kalk"*⁷¹ âyetinden sekiz ay sonra inip baştan fariza gibi yazılmış olan gece kalkışı (namazı)nı farza çevirerek fazlasını kaldırmış ve nafile olarak bırakmış olduğuna dair de bir rivayet

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 293; bkz. Kurtubî, *el-Câmi*, XIX, 34.

⁷¹ Müzzemmil 73/1,2.

vardır."⁷² Lakin İbnü Cerir'in yazdığı bu rivayetin dış görünüşüne bakılırsa, bütün sûrenin Medine'de inmiş olması gerekiyor. Oysa sûrenin baş kısmının Mekke'de inmiş olduğunda bir ihtilaf görülüyor,⁷³ der.

Elmalılı, ayette geçen "Allah yolunda savaşmak" ve "zekat vermek"le ilgili ifadelerden özellikle de savaşa Medine'de izin verilmiş olması ipucundan hareketle, bu ayetin hepsi olmasa bile en azından iki cümlesinin Medine'de inmiş olacağından⁷⁴ bahsetmektedir.

İbn Kesîr (v. 774/1373) ve Âlûsî'nin (v. 1270/1853) yorumuna göre buradaki kıraatle namaz kastedilmiştir. Nitekim başka bir ayette de namazla kıraat kastedilmiştir: "*Namazında cehren okuma!*"⁷⁵ Namazında, kıraatinde demektir.⁷⁶

Bir önceki ayette ele aldığımız gibi namazla kıraat arasında cüz-kül, parça-bütün ilişkisi vardır. Dolayısıyla burada da teheccüd namazındaki kıraatin kısaltılması, hafifletilmesi işlenmiştir. Önceki ayetle sabah namazında kıraati uzatmanın faziletinden söz edilirken bu ayette müminlerin maslahatı düşünülerek tercih kendilerine bırakılmıştır. Gerçi ayette geçen (فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ) ifadesiyle ilgili öncelikle burada asgari ayet sayısı, daha sonra da namazlarda kıraatin ölçüsü tespiti çalışılmıştır. Örnek olması açısından kaydederseniz, Taberi'de elli ayet, yüz ayetle ilgili rivayetler⁷⁷ yer almaktadır.

(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ)

Araf 7/204: "*Kur'an okunduğu zaman, hemen susup onu dinleyin, umulur ki, rahmete nâil olursunuz.*"

Bu ayetin muhatabı müminlerdir. Okumanın meçhul siygasında gelmiş olması, ayetin geneli kapsadığını göstermektedir. Burada müminler için Kur'an-ı Kerim'le ilgili bir prensip konulmaktadır: Kur'an okunduğu zaman susup dinlemek. Ancak bunun mahiyeti ve hükmü ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

⁷² Müslim, *Müsâfirûn*, 139; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen-i Ebî Dâvud*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul , 1992, I-V, Tatavvu, 26; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n Nesâî*, (nşr : Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul , 1992, I-V, Kıyâmü'l leyl, 2; Ebû Muhammed Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd Dârimî*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul , 1992, I-II, Salât, 165; Amed b. Hanbel, *Müsned*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul , 1992, I-VI, VI, 54.

⁷³ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 405.

⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 406.

⁷⁵ İsrâ 17/110.

⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 564; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 112.

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 293.

İbn Kesîr (v. 774/1373) ayetin tefsirine: "Allah, Kur'an okunurken ona tazim ve saygı için ve kafirlerin "Şu Kur'an'ı dinlemeyin, gürültü çıkarın; belki bastırırsınız. "⁷⁸ sözlerine karşı susup dinlemeyi emretmiştir." sözleriyle başlamıştır. Ancak ayetin özellikle beş vakit namazla ilgili olduğunu ifade ederek çeşitli nakillerde⁷⁹ bulunmuştur.

İbn Kesîr, Mücahid'den buradaki okuyuşun namazda olduğunu, namazda imam okurken susulması gerektiğini, kişinin namaz harici Kur'an okunurken konuşmasında bir beis olmadığını rivayet etmiş; Said b. Cübeyr, Dahhâk, İbrahim en-Nehâî, Katade, Şa'bi ve Süddî gibi alimlerin de aynı görüşte olduğunu⁸⁰ söylemiştir.

Kurtubî (v. 671/1273) ve Beydâvi (691/1292) de yine Mücahid'den ayetin nüzul sebebi olarak ihtiyaç halinde namazlarda konuşulduğunu, bunun üzerine bu ayetin indiğini, rivayet⁸¹ etmişlerdir.

Beydâvî: "Ayetin zahirinden Kur'an okunduğu zaman dinlenmesinin vacip olduğu anlaşılıyor; ne var ki alimlerin hepsi, susup dinlemenin namaz dışında müstehap olduğu görüşündedirler,"⁸² demektedir.

Zemahşerî (v. 538/1143), olaya biraz daha farklı bakmış, ayetin zahirinin namazda ve namaz dışında vücup ifade ettiğini söylemiştir. Ayetin önce namazda susup dinlemekle ilgili nazil olduğunu sonra ise namaz dışında bir mecliste Kur'an okunduğu zaman topluluğun susmaya başladığını beyan etmiştir. Bir başka görüş olarak ise, "Resul (s.a) size nüzul esnasında Kur'an okuduğu zaman dinleyin"⁸³ denilmiştir."

Zemahşeri ve Beydâvî'nin de beyan ettiği gibi ilk okunduğunda ayetin zahirinden susup dinlemenin vacip oluşu anlaşılmaktadır. Aslında böyle anlaşılmaması için bir sebep de yok gibidir. Çünkü ayetin sibakında namazdan değil yine Kur'an'dan, siyakında da duadan söz edilmektedir. Dolayısıyla burada İbn Kesîr'in ayetin tefsirine girişindeki yorumu ve Zemahşerî'nin tespiti daha doğru gözükmektedir.

Zemahşerî'nin naklettiği son görüşte okuyanın Hz. Peygamber (s.a) olduğu da düşünüldüğünde susup dinlemek daha bir ehemmiyet arz etmektedir.

⁷⁸ Fussilet 41/26.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 372, IV, 24.

⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 372.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi*, VII, 309; Beydâvî, *Envâru't Tenzîl*, I, 86.

⁸² Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 86.

⁸³ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 443.

1.2.3. İnkârcıların Durumlarının Tasvir Edildiği Ayetler

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

eş-Şuara 26/198, 199: "Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de, bunu o okusaydı, yine de ona iman etmezlerdi "

Ayetin sibakında Kur'an'ın Alemlerin Rabbinden, Cebrail tarafından Arapça olarak indirilmiş olmasından, önceki kitaplarda Kur'an'dan -bir diğer görüşe göre Hz. Peygamber (s.a)⁸⁴den bahsedildiğinden ve İsrailoğullarının bundan haberdar olmalarından bahsedilir.

Taberî'ye (v. 310/923) göre A'cemi(Arap olmayan) birinin Kur'an'ı onlara okuması demek, muhatapların anlamak istememelerine, kavrama kabiliyetlerinin olmayışına işarettir. Arapça'da deyim bu anlamda kullanılmıştır.⁸⁵ Okuyanın hayvan olması kuş olması vs. de hadiseyi değiştirmemektedir.⁸⁶ Hatta Taberi bu önyargıyı belirtmek sadedinde şu rivayete yer vermektedir: "Muhammed İbn Ebu Musa dedi ki: Arafat'ta Abdullah İbn Muti'nin yanındaydım. Bu ayeti okudu ve: Kur'an şu deveme inseydi ve o da konuşsaydı yine de iman etmeyeceklerdi,"⁸⁷ dedi.

İbn Kesîr (v. 774/1373), ayetin Kureyş'in Kur'an'a iman konusundaki küfür ve inadına işaret ettiğini, Kur'an'ın bu fesahat ve beyanıla Arapça bilmeyen birine bile indirilmiş olsa yine iman etmeyeceklerini söylemektedir. Ona göre bu ayet, şu ayetlere benzemektedir: "Onlara gökten bir kapı açsak ve oraya doğru yükselseler, yine derlerdi ki: Gözlerimiz sarhoş oldu."⁸⁸ " Onların üzerine biz melekleri indirseydik ve onlara ölümler konuşsaydı "⁸⁹ "Onların üzerine Rabbinin kelimesi hak olmuştur, iman etmezler. "⁹⁰ Beydâvî (v.691/1292) de onları tekebbürlerinin, anlayışsızlıklarının ve aceme ittiba etmekten kaçınmalarının bu davranışa sürüklediğini⁹¹ söylemektedir.

Burada inanmayacak olanlar ister Yahudiler olsun ister müşrikler olsun fark etmemektedir. Onlar inanmamak ortak noktasında bir araya gelmektedirler. Bu yönüyle Kur'an'ı okuyanın Hz. Peygamber (s.a) olması ya da yabancı birisi olması olayı

⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX/467.

⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 467.

⁸⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 891.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 467.

⁸⁸ Hicr 15/14,15.

⁸⁹ En'âm 6/111.

⁹⁰ Yûnus 33/96; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III,463.

⁹¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 253.

değiştirmemektedir. Onlar iman etmeyeceklerdir. Ancak Hz, Peygamber (s.a)'e düşen okumak, tebliğ etmektir; onların iman etmemesi okumaya mâni değildir.

أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ نُنزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا

İsra 17/93: "*Yahut altından bir evin olsun, ya da göğe çıkmalısın. Ona çıktığına da asla inanmayız. Ta ki bize, okuyacağımız bir kitap indiresin.*" De ki: "*Rabbimi tenzih ederim. Nihayet ben de, beşer olan bir peygamberim.*"

Bu ayette de müşriklerin inat ve ikna olmaz tavırlarıyla karşı karşıyayız. Bitmez tükenmez mucize talepleri, heva ve arzularına göre Hz. Peygamber (s.a)'in bir şeyler getirmesini istemeleri... Bunlardan biri de okuyacakları bir kitap indirmesidir.

Mücâhid (كِتَابًا نَقْرُؤُهُ) "okuyacağımız bir kitap" ifadesini "alemlerin rabbinden falancaya diye incek herkesin bir sayfası olacak, baş ucunda duracak, o da onu okuyacak" şeklinde anlar.⁹²

Hz. Peygamber (s.a)'in onların bu taleplerine taaccüp ve Allah'ı tenzih ederek: "***Rabbimi tenzih ederim.***" demesi ifade edilmiştir. Vahiy indirme konusunda hiç kimse ona tahakküm edemeyeceği gibi, hiç kimse de ona ortak değildir: "***Nihayet ben de, beşer olan bir peygamberim***".⁹³

Müfessirler ayeti, el-En'am 7, ayetle birlikte mütalaa etmişlerdir: "*Eğer sana yazılı bir kâğıt indirmiş olsak da onu elleriyle, tutsalardı, yine de. o kâfirler: 'Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir' derlerdi.*" Ayetin nüzul sebebi olarak şöyle söylenmiştir: "Müşrikler dediler ki: 'Muhammed doğru söylüyor olsaydı her birimizin elinde cehennemden azat olduğumuza dair bir beraat ve eman olurdu.' Onlar şöyle de diyorlardı: 'İsrail oğullarından her birinin elinde günahı ve kefareti yazılı bir şey vardır, sen de aynısını getir bize.'⁹⁴ Görüldüğü gibi inkarcıların isteklerinin sonu gelmemektedir. Çünkü inanmaya niyetleri yoktur. Hz. Peygamber (s.a)'in onlara okumuş olmasını burada ciddiye almadıkları anlaşılmaktadır. Halbuki o sürekli Kur'an'ı okumakta, onlara tebliğde bulunmaktadır.

Son iki ayetteki okuma eylemi Hz. Peygamber (s.a)'in dışında kimseler için kullanılmıştır. Birincisinde bir faraziye söz edilmiştir. Kur'an'ı a'cemi birinin okuması, okumanın niteliği bakımından, muhataplar için bir anlam ifade etmemektedir.

⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 148; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III,87; Kurtubî, *el-Câmi*, VI, 81.

⁹³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 467.

⁹⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 1318; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 134.

Onların dinleyip anlamaları ve iman etmeleri söz konusu değildir. İkincisinde de yine muhal bir durum istenmektedir. Muhataplar bizzat kendi okuyacakları, mektup cinsinden bir şeyler istemektedirler. Bu okuyuşun da bizim için bir önemi yoktur.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ

İnşikâk 84/21: "Onlara Kur'an okunduğu vakit secde etmezler?"

Araf 7/204. ayette müminlerin yapmaları gereken müspet bir davranıştan söz edilirken burada kafirlerin menfî anlamdaki tavırlarından söz edilmektedir. Söz konusu ayeti bu ayete göre anlamak da mümkün gözükmemektedir. Kafirler Kur'an'a karşı saygısızlık etmekte, o okunduğunda iman ve secde etmemektedirler. Buna mukabil müminler susup dinlemeli, Kur'an'a gerekli tazimi göstermelidirler.

Onlara rablerinin kitabı okunduğu zaman, boyun eğip onunla sükunet bulmazlar.⁹⁵ Onları Allah'a, Rasûlüne ve ahiret gününe iman etmekten alıkoyan nedir? Onlara ne oluyor ki Rablerinin ayetleri ve kelamı- Kur'an- onlara okunduğu zaman, tazim ve ihtiramla secdeye kapanmazlar?⁹⁶ Beydâvî, ayetin nüzul sebebi hakkında: "Hz. Peygamber (s.a) "**Secde et ve yaklaş**"⁹⁷ ayetini okuduğunda müminler secdeye vardılar, müşriklerse onların başında ıslık çalıp alkış tuttular. Bunun üzerine bu ayet indi." demektedir. Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber (s.a)'in bu ayette secde ettiği rivayeti de zikredilmiş; Ebu Hanife (v. 150/767) bu ayeti delil getirerek ayeti okuyan kimsenin secde etmesinin vacip olduğu görüşünü benimsemiştir.⁹⁸

Kur'an'ın kıraati ile ilgili Kur'an'da zikredilen ayetler bunlardır. Ayetler gözönüne alındığında ka-ra-e kökünün kullanımlarının lügat anlamından farklı olmadığı görülmektedir.

Bunlardan sadece İsra 78. ayetteki "*Kur'ane'l fecr*" ifadesine sibak göz önünde bulundurularak farklı bir anlam yüklenmiş, sabah namazı olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Ayeti ele alırken söylediğimiz gibi, bu anlam ifadeden kopuk değildir; ifadenin mefhumu müfessirleri böyle bir sonuca götürmüştür.

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 516.

⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 609.

⁹⁷ Alak 96/19.

⁹⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 470; Kurtubî, *el-Câmi*, XIX, 246.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TİLÂVET KAVRAMI

2.1. Lügat Anlamı

Tilâvet, bu hâliyle, mastar/isim olarak Kuran'da kullanılmamaktadır. Bununla beraber kelimenin fiili olan te-lâ'nın farklı siygaları, Kur'an-ı Kerim'i okumakla ilgili sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sebeple tilâvet'in etimolojisine inmek, Kur'an'ın nasıl okunacağına, okunurken nelere dikkat edileceğine dair bize yol gösterecektir.

Tilâvet, (تلا) te-lâ" kökünden gelmektedir. Bu kelimenin muzârisi (يتلو)"yetlû", öncelikli olarak kullanılan mastarı ise (تلو)"tülüvven"dir. (تلوته تلو)"demek, "tebi'tühû" "ona tâbi oldum", demektir, (ما زالت اتلوه حتى اتليته)"Onu geçene kadar onun peşinden gittim" şeklinde bir kullanım vardır. Denilmiştir ki, "telâhâ" dâire çizmek demektir, "ışık güneşi takip etti, yani peşi sıra döndü," "tetâleti'l ümûr", "işler birbirini takip etti," anlamındadır. "İstetleytühû fiilânen" demek, "onu bekledim ve bana yetişmesini/uymasını sağladım" demektir. Atların peşi peşine gelmelerini ifade etmek üzere yine bu kökten "tetâliyen" kullanılır. Düşmanını sürekli takip ettiği kimseye "racülün telüvvün" denir.⁹⁹

Buraya kadar naklettiklerimizden "telâ" fiilinin tâbi olmak, takip etmek, peşi sıra gitmek" anlamlarında olduğu anlaşılmış olmaktadır. Kelimenin ilk kullanımı hakkında İbn Manzûr (v. 711/1311) şunları söylemektedir: (ناقة مثل ومثلية)"nâka mütlin ve mütliyetün" "Yavrusu kendisini takip eden deve" demektir. Aynı kelimeler bir başka anlamda daha kullanılmıştır. "Son yavrulama döneminde yavrulayan deve" demektir, çünkü erken yavrulayanları bu deve takip etmiştir. Yani "geç yavrulayan deve" demektir. Yine, anne çocuğunu süttten kesip çocuğun artık annenin arkasına takılmaya başlaması da bu fiille ifade edilmiştir. Bu anlama göre yavru "mütlin" anneler, "mütâliyetün" olmaktadır.¹⁰⁰

el-İsfhâni (v. 502/1108), tabi oluşun mahiyeti ile ilgili olarak: "Bazen vücut/varlık olarak bazen hükümde iktida etmek anlamındadır, böyle olduğu zaman mastar "tülûv", bazen de okumak ve manayı tedebbür etmektir ki o zaman da mastar

⁹⁹ Ebû Abdurrahmân el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, (thk.Mehdî el-Mahzûmî) Dâru mektebeti'l- hilâl, ts. I-VIII, VIII, 134; İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab* ,XIV. 102; Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el- Kâmûsü'l-Muhît*, ts., I, 1634.

¹⁰⁰ Daha fazla örnek için bkz; Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*. VIII, 134. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* ,XIV, 102; Fîrûzâbâdî, *el- Kâmûs*, I, 1634.

"tilâvet'tir demektedir. (وَالْقَمَرَ إِذَا تَلَاهَا) "Onu (güneşi) takip ettiği zaman aya... " ¹⁰¹
Burada iktida etmek cinsinden bir tabi oluş söz konusudur. Dolayısıyla ay ışığını güneşten alır, denilmiştir, (وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ) "O belgeyi yine Allah'dan gelen bir şahid izliyor...¹⁰² ayetinde de "Ona iktida ediyor ve sözüne uyuyor." anlamı kastedilmiştir.¹⁰³

Kelimenin ilk kullanımlarını da kısaca zikrettikten sonra esas konumuz olan (قرا قرأه) fiilinin diğer bir mastarı olan (تلاؤة) "tilâvet"e geçebiliriz. (تلاؤة) demek (قرا قرأه) "Kur'an kıraat ettim" demektir. (الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ) "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu hakkıyla okurlar". ayetinin manası "Ona tam olarak uyarlar ve tam olarak amel ederler" demektir. (وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ) "Şeytanların Süleyman'ın hükümranlığı hakkında okuduklarına uydular ayeti hakkında Atâ demiştir ki: "Onlara bahsedilen ve hikaye edilen şeylere uydular." Yine denilmiştir ki: "Şeytanların konuştuklarına uydular." Bu kişinin şöyle demesine benzer: "Falanca Allah'ın kitabını tilâvet ediyor," bu "Onu okuyor ve hakkında konuşuyor" demektir. Ya da şöyle denir: "Falan, falana tilâvet ediyor." Yani "Ona hikaye ediyor, diğeri de onun fiiline uyuyor" demektir. Bazıları: "İnşâd edilen (şiir şeklinde söylenen) bütün sözleri kapsar" demişlerdir.¹⁰⁴

İsfehâni (v. 502/1108), tilâvet'le ilgili şunları kaydetmektedir: "Tilâvet, Allah'ın indirmiş olduğu kitaplara ittiba etmeyi ifade eden özel bir kelimedir. Bu kelime kimi zaman, kıraat etmeyi, kimi zaman da Kur'an'da emir, nehiy, terğıb ve terhib cinsinden her ne varsa bunlara tutunmayı ifade eder."¹⁰⁵ İsfehâni, bu kelimenin Kur'an'a özel bir kullanımı olduğunu desteklemek üzere şu örnekleri verir: "Senin rukanı(senin bana okumak üzere verdiği yazılmış kâğıt parçasını) okudum" derken tilâvet kelimesini kullanamazsın, çünkü bu sadece Kur'an hakkında, okuduğun zaman tâbi olma mecburiyetinin bulunduğu bir konuda söylenebilir. Yine "Onlar şeytanların okuduklarına tabi oldular"¹⁰⁶ ayetinde de tilâvet lafzı kullanılmıştır. Zira şeytanlar okuduklarının Allah'ın kitabından olan şeyler olduğu iddiasında idiler."¹⁰⁷

Yukarıdan beri naklettiklerimiz hakkında şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Fiil, ilk olarak "takip etmek, peşi sıra gitmek" anlamında vaz' edilmiştir. Zira kelimenin Arap

¹⁰¹ Şems 91/2.

¹⁰² Hûd 11/17.

¹⁰³ İsfehâni *Müfredât*, I, 192.

¹⁰⁴ İsfehâni, *Müfredât*, I, 192.

¹⁰⁵ İsfehâni, *Müfredât*, I, 192.

¹⁰⁶ Bakara 2/102.

¹⁰⁷ İsfehâni, *Müfredât*, I, 192.

dilindeki ilk örnekleri bize bunun ipuçlarını vermektedir. Bizim bir kısmını zikretmiş olduğumuz, "yavrusu kendisini takip eden deve" "son doğum zamanında doğuran deve" "annesini takip eden yavru deve" gibi kullanımlar buna işaret etmektedir.

Kelime sonra genel anlamda "tabi olmak, ittiba ve iktida etmek" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kelime bir taraftan da "tilâvet" mastarıyla kıraat etmek anlamında kullanılmış, ancak bu anlam "tabi olmak" anlamından uzaklaşmamıştır. Bir şeyi okumak, hikaye etmek, hakkında konuşmak, nihai planda okunana, anlatılana ve hikaye edilene tabi olmayı gerekli kılmaktadır. Yani her iki masterla kullanım da birbirinin içindedir, birbirinden bağımsız değildir.

Kelime önceleri - zikrettiğimiz kaynaklara göre- inşad edilen her şey için kullanılmıştır. Kur'an'ın inzâlinde sonra ise artık kelitemiz kavramlaşmış, İsfehâni'nin (v. 502/1108) dediği gibi İlâhi Kitapların okunmasına özel kullanımı olan bir kavram haline dönüşmüştür. Tilâvet Kur'an'ı kıraat etmeyi ve de kıraat edilen şeye ittiba etmeyi gerektiren bir kavram olmuştur.

2.2. Tilâvet Kavramıyla İlgili Ayetler

Tilâvet, Kur'an'ı Kerim'de sık sık kullanılan bir kavramdır. Bu kullanımlar birkaç kez "tâbi olmak, izlemek" anlamındadır. Diğer bütün kullanımlar "okumak" anlamındadır. Ancak burada dikkate alınması gereken bir nokta daha vardır: Kur'an'ı Kerim'de tilâvet, aynı zamanda "okumak"tan mecaz olarak vahyetmek anlamında da kullanılmıştır. Hatta denebilir ki, kelimeye bilinen "okumak" anlamının ötesinde yeni bir anlam yüklenmiştir. Buradaki okumanın, Cebrail'in Hz. Peygamber (s.a)'e bildiğimiz okuma şekli ile okuyuşu olarak da düşünülebilir. Ne var ki vahiy Hz. Peygamber (s.a)'e farklı şekillerde gelmektedir. Dolayısıyla burada daha farklı bir okuma şeklinden söz etmeliyiz.

Tilâvet kavramının sıklıkla kullanımı ve yukarıda söz ettiğimiz sebeplerden dolayı ayetlerin bir tasnife tabi tutulma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple biz ayetleri üç maddede toplayacağız. Bu maddeleri de farklı kullanımlar, muhataplar ve siygalara göre sınıflandırmaya çalışacağız. Bu sınıflandırma esnasında kimi ayetlerin aynı ya da yakın anlamda olduklarını gördük. Bu tür ayetleri incelerken hepsini tek tek değerlendirmek yerine topluca değerlendirme yapmayı tercih edeceğiz.

2.2.1. Tâbi Olmak Anlamında Kullanılan Âyetler

وَالْقَمَرَ إِذَا تَلَاهَا

Şems 91/2: "Güneş'in ardından gelen Ay'a yemin olsun ki..."

Ay, güneşe tâbi olduğu zaman, demektir. Güneş battığı zaman ay doğarak güneşi takip etmiş olur. Mücahid'den güneşi takip eder, şeklinde bir rivayet vardır. Katâde'den de "Geceleyin hilal onu takip ettiği zaman, demektir çünkü güneş battığında hilal ortaya çıkar," rivayeti gelmiştir. İbn Zeyd de: "Ayın ilk kısmında güneş battığı zaman ay doğarak onu takip eder, son kısmında da batarak onu takip eder" demektedir. Ferrâ ayeti, ayın ışığını güneşten alması şeklinde anlamıştır.¹⁰⁸ Tefsirlerde hemen hemen aynı rivayetler yer almakta, ayete verilen anlam değişmemektedir. Anlam, her ne şekilde olursa olsun ayın güneşi izlemesi, takip etmesidir.

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً

Hûd 11/17: "Rabbinden açık bir delil üzerinde olan, O'nun tarafından bir şahidin izlediği, ayrıca kendisinden önce bir rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı bulunan kimse (dünya hayatından başkasını umursamayan) kimseye benzer mi?"

Ayetin tefsiriyle ilgili çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bunların başında ayetin ilk bölümünde sözü edilen kimsenin kim/ler olduğudur. Taberî'nin (v. 310/923) ifadesine göre bazıları (İbn Abbas, İbn Zeyd, Mücâhid, Süfyân, İkrime, İbrahim) bu kimsenin Hz. Muhammed (s.a) olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁹ Bu görüşe göre Rabbinden gelen açık bir kanıt üzere olan, bir şâhit tarafından da desteklenen Hz. Peygamber (s.a)'dir.

İbn Kesîr (v. 774/1373) burada sözü edilen kimselerin, Allah'ın yarattığı fitrat üzere bulunan müminler olduğunu söylemektedir. Buna: "Yüzünü hanîf olarak dine, Allah'ın insanları yaratmış olduğu fitrata çevir"¹¹⁰ ayetiyle "fitrat hadisini" şahit olarak zikretmektedir.¹¹¹ Kurtubî (v. 671/1273) bunların Hz. Peygamber (s.a)'e tâbi olan kimseler olduğu görüşünü benimsemektedir.¹¹² Ayetin (وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ) "Rabbi'nden bir

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 599; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 665; Kurtubî, *el-Câmi'*, XX,66; Beydâvî, *Envâru't- Tenzil*, I, 495; Görüşlerin tek tek değerlendirmesi için bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 235-238.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 15.

¹¹⁰ Rûm 30/30.

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 578.

¹¹² Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 17.

kanıt üzerine olan kimseyi O'ndan bir şahit destekliyor" kısmı ile ilgili de ihtilaf vardır. Bu ihtilaflar şöyle sıralanabilir.

- i. Buradaki şahit Hz. Muhammed (s.a.)dir. Taberî, Hasan b. Ali'den buradaki şahidin Hz. Peygamber (s.a) olduğunu rivayet etmiştir. Bu görüşe göre anlam, kanıt üzerinde olanlar İbn Kesîr'in ifade ettiği gibi Müminler; şahit de Hz. Peygamber (s.a) olmaktadır.
- ii. Buradaki şahit Kur'an'dır. Bu rivayet de İbn Zeyd'den gelmektedir. Bu şekilde anlam beyyine üzerinde olanın Hz. Peygamber (s.a), şahidin ise Kur'an olmaktadır.
- iii. Cebrail'dir. İbn Abbas, İbrahim en- Nehaî, Mücâhid de Allah'tan gelen şahidin Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı okuyan Cebrail'dir, demişlerdir. İbn Abbas ve Dahhak beyyine üzerinde olanın Hz. Peygamber(s.a.) olduğunu, Cebrâil'in Allah'ın kitabından ona okuduğunu söylemişlerdir.
- iv. Hz. Ali'dir. Böyle bir görüş gelmişse de çok fazla kabul görmemiş, özellikle de İbrahim, bunu reddetmiştir.¹¹³ Bu görüşe göre yine beyyine üzerindeki Hz. Peygamber (s.a), şahit de Hz. Ali (r.a) olmaktadır.

Gelen rivayetlerden ayetin birinci kısmında kast edilenin Hz. Peygamber (s.a) olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla beyyine üzerinde olan kimse Hz. Peygamber (s.a) olunca, onu şahit olarak izleyenin de Cebrâil veya Cebrâil'in getirmiş olduğu Kur'an olması gerekir. Zemahşerî (v. 538/1143) diğer görüşleri zikretmeksizin Kur'an'ın söz konusu beyyineyi takip eden bir şahit olduğunu zikretmiştir.¹¹⁴ Elmalılı da bu görüşü benimsemiştir.¹¹⁵ Zaten ayetin devamındaki "**Ayrıca kendisinden önce bir rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı..** " ifadeleriyle Tevrat'a gönderme yapıldığına göre kanıt üzerinde bulunanın Hz. Peygamber (s.a) söz konusu şahitin de Kur'an olması gerekir.

Burada nazarı itibara alınması gereken bir nokta da şudur: Ayet genelde Allah'tan bir şahidin Hz. Peygamber (s.a)'i izlemesi şeklinde anlaşılmıştır. Ancak ayetin İbn Abbas ve Dahhak'ın ifade ettiği şekilde -Cebrâil'in de şahit olduğu düşünülerek-okumak/vahyetmek anlamında anlaşılmasına da bir mani gözükmemektedir. Yani Cebrâil'in Allah'tan bir şahit olarak Hz. Peygamber (s.a)'e vahyetmekte olduğu bu ayetle de anlatılmış olmaktadır. Böylelikle her iki anlamda ayette verilmiş olacaktır.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 15.

¹¹⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 540.

¹¹⁵ Elmalılı, *Hak Dini, Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, s. 222.

Ayetin devamında ifadeler açık olduğu için herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.¹¹⁶

2.2.2. Okumak Anlamında Kullanılan Ayetler

2.2.2.1. Hz. Peygamber (s.a)'e Emir Siygasında Gelen Ayetler

Kıraat/kur'an kavramını incelerken öncelikle (أَفْرَأْ) emrini ele almıştık. Bu bölümde okumak anlamında inceleyeceğimiz tilâvet kavramının emri (اتْلُ) ile başlamak istiyoruz. Söz konusu emir tespitimize göre Kur'an'ın altı yerinde geçmektedir. İkiisi doğrudan Kur'an'ın tilâvetine yönelik, diğer altısı ise Peygamber kıssaları ile ilgilidir.

اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ...

Ankebût 29/45: "Sana vahyedilen Kitabı oku!..."

Taberî (v. 310/923) (اتْلُ) emrini (أَفْرَأْ) emri ile tefsir etmiştir. Ayetin manası, "Sana bu Kur'an'dan inzal edileni oku ve Allah'ın sana farz kıldığı namazı eda et." şeklinde olmaktadır.¹¹⁷ Taberî, söz konusu emri "ikra" emri ile açıklaması, buradaki emrin "tilâvet" anlamında olduğunu vurgulamak için olmalıdır. Değilse iki kelime arasında daha sonra izah edeceğimiz gibi bazı nüanslar vardır.

İbn Kesîr (v. 774/1373) de ayeti: "Allah, Hz. Peygamber (s.a)'e ve müminlere Kur'an'ı tilâvet etme ve insanlara ulaştırma emri vermektedir." şeklinde tefsir etmektedir.¹¹⁸ Müfessirin yorumunda -Taberî'nin görüşünden farklı olarak- iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi tilâvet kelimesine "tebliğ etme, ulaştırma" anlamını vermiş olmasıdır ki aşağıda ele alacağımız ayetlerde bunun daha farklı örneklerini göreceğiz. İkincisi de bu emrin sadece Hz. Peygamber (s.a)'i değil bütün müminleri de kapsıyor olmasıdır.

Buradaki "Ütlü" emri ile Allah, Hz. Peygamber (s.a)'e Kur'an'ı tilâvet etmeyi ve ona bütün varlığını ve mesaisini vermeyi emretmektedir. Zira daha önce de Tâhâ sûresinde¹¹⁹ Kur'an'dan yüz çeviren kimselere yönelik tehdit geçmişti. Buradaki kitaptan maksat da Kur'an'dır!¹²⁰

¹¹⁶ Yunus 10/30:"Orada herkes evvelden ne gönderdiyse onu bulacak " ayetindeki "teblû" ifadesi el-İsfehânî'nin örnekleri arasında zikrettiği gibi. Hamza ve Kisâî kıraatinde "tetlû " olarak okunmaktadır. Böyle okunduğu zaman anlam: "Orada herkes evvelden ne gönderdiyse onu takip edecek. " şeklinde olmaktadır. Bkz: el-İsfehânî, *Müfredât*, I, 192..

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu 'l-Beyân*, X, 144.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 495.

¹¹⁹ Tâhâ 20/124: "Her kim de benim zikrimden (Kur'ân'dan) yüz çevirirse, (bilsin ki) ona dar bir maişet (geçim) vardır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz. "

¹²⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, XII, 308.

Kur'an'ı kıraat etmek suretiyle Allahü Teâlâya takarrub etmek, lafızlarını ezberlemek ve manalarını keşfetmek için "*Kitaptan sana vahyolunanı oku*", zira düşünerek okuyan kimseye ilk kulağına geldiği zaman açılmayan manalar, tekrarla açılabilir.¹²¹ Ayette, Kur'an'ı tilâvet ve onun ayetlerini tedebbür ederek, manalarını tefekkür ederek tilâvetine devam emri vardır.¹²²

Yapmış olduğumuz nakillerden anlaşıldığı gibi söz konusu emir, Kur'an'ı tilâvet etme anlamında tefsir edilmiştir. Ayetin, tilâvetin sürekliliğine işaret ettiği; bu süreklilik, tefekkür ve tedebbürle yürütüldüğü zaman, Hz. Peygamber (s.a)'e ve müminlere Kur'an'm manalarının daha çok açılacağı yorumlarına gidilmiştir. Bu ifadelerden hareketle tefekkür ve tedebbürü tilâvetin bir niteliği olarak zikredebiliriz. Beydavî, burada tilâvete devamın Allah'a yakınlığı artıracığına dikkat çekmekte; bu yorumuyla Kur'an'ın ibadet maksadıyla okunacağına da işaret etmiş olmaktadır.

وَأْتِلْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ...

Kehf 18/27: "Rabbinin kitabından sana vahyolunana uy!..."

Taberî (v. 310/923) yukarıdaki ayete(el-Ankebût 29/45) verdiği anlamdan farklı olarak bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: "Yâ Muhammed, Rabbinin sana indirmiş olduğu bu kitaba ittiba et; sakın onun tilâvetini ve onda bulunan emir ve yasakları, helal ve haramları ile amel etmeyi terk etme; aksi takdirde helak olursun, bu emre muhalefet ve ona ittiba etmeyen kıyamet günü cehenneme sürüklenecektir."¹²³ Taberî burada tilâvetten daha ziyade, Kur'an'a ittiba etmeyi vurgulamaktadır. Acaba iki ayeti farklı anlamamıza amil olan şeyler nelerdir? Kurtubî'nin görüşlerini zikredip sonra sorunun cevabını bulmaya çalışalım.

Denilmiştir ki: "Emir Ashâb-ı Kehf kıssasından bir parçadır. Kur'an'a tâbi ol; zira Allah'ın kelimelerinde her hangi bir değişiklik söz konusu olamaz, Ashâb-ı Kehf'le ilgili Kur'an'da anlatılanlarda herhangi bir ihtilaf yoktur." Taberî demiştir ki: 'Kendine isyan ve kitabına muhalefet edenlere va'detmiş olduğu azap kelimelerinde bir değişiklik yoktur.' Eğer Kur'an'a tâbi olmaz ve ona muhalefet edersen sen de Allah'tan başka herhangi bir sığınak bulamazsın."¹²⁴

¹²¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 1,318.

¹²² Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr el-Câmi Beyne Fenniyyi 'r-Rivâye ve 'd-Dirâye Min İlmi 't- Tefsir*, ts., i-V, IV, 291.

¹²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 212; Ayrıca bkz. Şevkânî *Fethu l-Kadîr*, III, 401.

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 338; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII. 212. Ayrıca bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 401.

Kurtübî'nin (v. 671/1273) de Taberî'den naklettiği kısım sorumuza cevap vermektedir. Buradaki emir, Ashab-ı Kehf kıssası bağlamında verilmiştir ve tüm Kur'an'a teşmil edilmiştir.¹²⁵ Yâni ayetin siyâkı cevabı kolaylaştırmaktadır: **"O'nun kelimâtını tebdil edecek yoktur ve O'ndan başka bir sığınak bulamazsın "** Allah'ın vermiş olduğu hükümler, Ashâb-ı Kehf kıssası ile Kur'an'da zikredilen hakikatler değişmez. Dolayısıyla değişmeyecek olan bu hakikatlere tâbi olmak gerekir.

Ankebût 45. ayetin siyâkında zikredilen emir de yine iki ayetin farklı anlaşılmasını gerekli kılan bir başka âmildir. Zira Kur'an tilâveti ile namaz arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Malum olduğu üzere zikir kelimesi kimi yerde Kur'an için kullanılmış, kimi yerde namaz için kullanılmıştır. Bu da bize aradaki yakınlığı göstermektedir.

Dile getirilmesi gereken bir başka husus da şudur: Kur'an'daki tekrarların ayet ya da ifadelerin bağlamlarına göre anlamı değişmektedir. Aynı anlamdaymış gibi gözükene pek çok ayet buldukları yere göre farklı anlamlar kazanmaktadır.¹²⁶ Bu iki ayet de bu şekilde değerlendirilebilir kanaatindeyiz.

Öbür taraftan Âlûsî (v.1270/1853) gibi ayetin her iki anlamı da içerdiğini söyleyen müfessirler de vardır.¹²⁷

İbn Kesîr (v. 774/1373) bu ayeti de yukarıdaki gibi anlamış, "ütlü" emrini tilâvet ve tebliğ sorumluluğu olarak anlamıştır. Buna şahid olarak da: **"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et"**¹²⁸ ayetini getirmiştir.

Görüldüğü gibi bu ayetten üç anlam çıkarılmıştır: Kur'an'a tâbi olmak, onu tilâvet etmek ve insanlara ulaştırmak. İsfehânî'nin (v. 502/1108) işaret ettiği gibi bu durum Kur'an'ın tilâvet kelimesine yüklediği zengin anlam örgüsünün güzel bir örneğidir.¹²⁹

Mâide 5/27: "Onlara Âdem'in iki oğluyla ilgili haberi tam ve doğru olarak oku." el-A'raf 7/175: "Onlara, kendisine âyetlerimizi sunduğumuz o adamın kıssasını da anlat" Yûnus 10/71: "Bir de onlara Nuh'un kıssasını oku..." eş-Şuara 26/69: Resulüm!) onlara İbrahim'in kıssasını da naklet."

¹²⁵ Teferruatı için bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 257.

¹²⁶ Tayyib Okîç konu ile ilgili şunları söylemektedir: "Kur'an'ı Kerim'de bazen bir kelimenin ve bazen de bütün bir ayetin tekrür ettiği görülür. Bunun sebebini vaziyet ve icapta aramak lazımdır. Bundan başka Arap dili ve stili bakımından da tekrür lüzumlu bir keyfiyettir." Daha fazla bilgi ve misaller için bkz: Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri, Nûn y., Ekim 1995, s. 117-120.

¹²⁷ Âlûsî, *Rûhu 'l-Meânî*, XV, 257.

¹²⁸ Mâide 5/67.

¹²⁹ İsfehânî, *Müfredat*, I, 192

Buradaki emirlerin hepsi, "haber vermek, anlatmak" anlamlarındadır.¹³⁰ "Ey Muhammed onların haberlerini ve hadiselerini anlat" demektir.¹³¹ Söz konusu edilecek olan kıssalar olunca, okumaya karşılık gelecek en güzel anlam; hikaye etmek, anlatmak, haber vermek olacaktır. Zira burada Kur'an'ı bir metinden okumaktan ziyade şifahi olarak muhataplara aktarmak vardır. -Aşağıda ele alacağımız ayet de Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı şifahi olarak okuduğunu anlatmaktadır- Demek istediğimiz bu anlamları, tilâvet kavramının yan anlamları olarak düşünebiliriz. Lügat anlamını izah ederken, kâmuşların bu anlamları tek tek vermesi zorunlu değildir.

2.2.2.2. Hz. Peygamber (s.a)'in Bizzat Tilâvetini İfade Eden Ayetler

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَأَرْتَابَ الْمُضِلُّونَ
بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ

Ankebût 29/48-49: *Sen bundan evvel kitap okur değildin, hâlâ da elinle yazı yazmazsın, öyle olsaydı bâtil peşinde koşan (inkarcılar) şüphelenebilirlerdi. Fakat o (Kur'an) kendilerine ilim yerilmiş olan kimselerin sinelerinde parıldayan parlak ayetlerdir, ve bizim ayetlerimizi ancak zalimler inkar eder.*

Bu ayet, Ankebût 45. ayetle başlayıp devam eden ve 51. ayete kadar da devam edecek olan "kitap konusunun" bir parçasıdır. Bu ayetler dizisinin başında Hz. Peygamber (s.a)'e Kitabı okuma emri verilmişti: "**Kitaptan sana vahyolunanı oku**". Şimdi de Hz. Peygamber (s.a)'in daha önce okuması olmayan bir ümmi olduğu, okuduklarının kendinden değil, Allah katından olduğu, hâlâ da yazı yazmayı bilmediği hatırlatılmaktadır. Elbette Hz. Peygamber (s.a) bütün bunların her zaman şuurundadır. Maksat Kur'an'ın ilâhi kaynaklı olduğunu, Hz. Peygamber (s.a)'in Kitaba her hangi bir dahlinin bulunmadığını tekrar tekrar muhataplara anlatmaktır.

Müfessirler, Hz. Peygamber (s.a)'in bu hususiyetinin daha önce Tevrat ve İncil'de zikredildiğini ifade etmekte, ayetin bu konu hakkında indiğini söylemektedirler. Bir başka ayette bu konu daha açık ifadelerle zikredilmiştir: "**Onlar ki yanlarında Tevrat ve İncilde yazılı bulacakları o resûle, ümmi peygambere ittiba ederler...**"¹³² Taberî (v. 310/923) bu noktadan hareketle ve de bir sonraki ayeti de göz önünde bulundurarak ayete şu anlamı vermiştir: "Senin bu kitaptan önce okuma-yazma bilmemenin bilgisi,

¹³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 559.

¹³¹ Şevkânî, *Fethul-Kadîr*, IV, 150.

¹³² A'râf 7/157.

ehl-i kitaptan kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık ayetler olarak bulunmaktadır.¹³³ Ayetin îzahı ise şöyledir: "Ey Muhammed sana Kur'an gelmeden önce kavminin arasında nerdeyse bir ömür yaşadın; herhangi bir kitap okuyamaz yazı da yazamazdın, gerek kavminden gerekse diğer toplumlardan herkes de senin okuma-yazması olmayan bir kişi olduğunu bilirdi." Diğer ayetin anlamı da şöyle olmaktadır: "Bu Kur'an alimlerin ezberlediği, hakka delaleti kesin, emir nehiy ve haber ifade eden apaçık ayetlerdir. Allah bu alimlere ezberlemeyi, okumayı ve tefsir etmeyi kolaylaştırmıştır."¹³⁴ İnkârcıların şüphelenmesi meselesine ise iki yorum getirilmiştir. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı kendinden uydurduğu, önceki kitaplardan aldığı, bunların tamamen birer efsane olduğu fikrine kapılabilirlerdi. Diğer yorum ise, Şayet Hz. Peygamber (s.a) okuma yazma bilse idi, Ehl-i Kitap O'nun kitaplarında sıfatlarını bildikleri peygamber olmadığını düşüneceklerdi, şeklindedir.¹³⁵

Hz. Peygamber (s.a) kendine vahiy gelmeden önce herhangi bir yazılı metni okuyamazdı. O'nun Kur'an okuması, artık okuyabiliyorsun anlamına mı gelmektedir? Hz. Peygamber (s.a)'in vahiy geldikten sonra da okuyamadığı ve de yazamadığı genel kabul gören bir görüştür.¹³⁶ O halde Hz. Peygamber (s.a)'in vahiy geldikten sonra okuması tamamen şifahidir. Yani Cebrail'in O'na vahiy olarak getirdiklerini ezberden okumasıdır. Nitekim İbn Aşur buna: "Bu okuyuşun kitaptan olmasından maksat vahy-i metlûv olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a) onlara Kur'an'ı tamamen ezberden şifahi olarak tilâvet ediyordu, sahifelerden okumuyordu."¹³⁷ demek suretiyle işaret etmektedir.

Kanaatimizce, bir sonraki ayet de Kur'an'ın Hz. Peygamber (s.a)'den başlayıp ümmetin alimleri ile devam edecek olan Kur'an'ın şifahi olarak nakline işaret etmektedir.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ

Yunus 10/61: "(Sen ey Peygamber) hangi şartlarda olursan ol, bu (ilâhi kitaptan) okunacak hangi konuyu okursan oku ve (siz ey insanlar) hangi işi yaparsanız

¹³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 152; İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 552.

¹³⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 552.

¹³⁵ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 319; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 152.

¹³⁶ Mûtaahhir fakihlerden Kâdî Ebu'l Velid el-Bâcî (v. 494/110) ve bağluları, Hz. Peygamber (s.a)'in vahiy ve kimi bölgelere gönderdiği davet mektuplarını kendi eli ile yazdığını, Sahîh-i Buhârî'deki bir rivayete dayanarak Hudeybiye Musalahasında ismini yazdığını söylemişlerdir. Ancak el-Bâcî, bu görüşüyle Doğu ve Batı alimlerinin şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 552.

¹³⁷ İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve 't-Tenvîr*, I, 4880

yapın,(unutmayın ki) siz bu işlere girdiğiniz an(dan itibaren) Biz üzerinizde gözlemci bulunuyoruz."

Ayetin anlamı şöyledir: "Yâ Muhammed (s.a.) hangi işte olursan ol, Allah'ın kitabı Kur'an'dan her neyi okursan oku ;¹³⁸ ey insanlar sizler de bir işi yapmaya koyulduğunuzda hayır ya da şer hangi ameli işlerseniz işleyin, sizin yapmakta olduklarınıza ve hallerinize biz şahidiz."¹³⁹

(وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ) "**Kur'an'dan her ne okusan'** ayetin bu kısmındaki "hû" zamirinin nereye döndüğüyle ilgili birkaç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş Taberî'ye (v. 310/923) aittir. Yukarıdaki izahta verdiğimiz gibi, Allah'ın kitabı, Kur'an'dan neyi okursan demektir. Ferra ve Zeccâc ise zamirin şartlara (şe'n'e) döndüğünü, "Sen bir iş yaptığın zaman o konudan dolayı Kur'an okunur, Allah onun hükmünü bildirir, ya da o konu hakkında Kur'an indirilir " demişlerdir.¹⁴⁰

Zemahşerî (v. 538/1143) de zamirin şe'ne döndüğünü, zira Kur'an tilâvetinin Rasûlullah'in işlerinden biri, hatta en önemlisi olduğunu söylemiştir. Sanki şöyle söylenmiştir: "Kur'an'dan, indirilmiş olandan neyi (hangi konuyu, meseleyi)¹⁴¹ okursan..." Çünkü Kur'an'dan her cüz Kur'an'dır. Sözü edilecek şeyden önce zamir getirilmiş olması onun şanını yüceltmek içindir.¹⁴² Yani (مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ) denmiş olması Kur'an'ın yüceliğine işaret etmektedir. Netice itibariyle burada Hz. Peygamber'in (s.a) tilâvet ettiği Kur'an'dan bir cüzden, bir sûreden bir âyetten bahsedilmektedir

İbn Kesîr (v. 774/1373) ayetin Allah'ın alîm ismine ve her şeyi bildiğine işaret ettiğini söylemiş, şu ayete benzediğine dikkat çekmiştir; "**Aziz ve Rahim olan Allah'a tevekkül et! Sen kıyama durduğun ve secde edenler arasında dolaştığın zaman O seni görmektedir.**"¹⁴³

İbn Kesîr'in zikrettiği ayette Hz. Peygamber (s.a)'in ve ashabın risaletin ilk dönemlerindeki bu tavırlarından övgüyle söz edilmektedir. Dolayısıyla ele aldığımız ayet de bu çerçevede ele alınırsa, Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an tilâveti ve müminlerin davranışları övülmüş, hatta bu güzel amellere teşvik edilmiş olmaktadır.

¹³⁸ وما تقرأ من كتاب الله من قرآن

¹³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 572.

¹⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi VIII*, 318.

¹⁴¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, I, 406.

¹⁴² Zemahşeri, *Keşşâf*, I, 525; Beydavi, *Envâru't-Tenzil*, I, 205.

¹⁴³ Şuarâ 26/217-220, İbn Kesir *Tefsir*, VI/527

Öte yandan ayetin: "Kur'an'dan neyi duyurursan duyur!" gibi bir anlam da ayetin muhtevasından çok uzak olmamalıdır. Nitekim Muhammed Esed ayete bu anlamı vermiştir: **"Bu (ilâhi kitaptan) okunacak hangi konuyu dile getirirsen getir."** ¹⁴⁴

Ancak hemen bütün müfessirler buradaki tilâveti bizim ilk aklımıza gelen şekildeki Kuran tilâveti olarak anlamışlardır. Zemaşeri'nin de beyan ettiği gibi Hz. Peygamber (s.a)'in en önemli şe'ni Kur'an tilâveti idi. Aynı şeyi sahâbe için de söylemek mümkündü. Onların da - özellikle Kur'an'ın ilk nüzul yıllarında- en önemli meşguliyetleri Kur'an'ı okumak ve anlamaktı.

Burada Hz. Peygamber (s.a) ve sahabenin ayette söz edildiği şekildeki okuyuşuna birkaç misal vermek yerinde olacaktır. İbn Kesîr (v. 774/1373) konumuzla ilgili bize şu bilgileri vermektedir: "Peygamberimiz (s.a.)'in çok güzel sesi vardı. Kur'an'ı tilâvet ederken sesi hoş bir hal alırdı. Cübeyr İbn Mut'ım demiştir ki: 'Hz. Peygamber (s.a) akşam namazında Tin suresini okudu, onun sesinden daha hoş bir ses duymadım. Allah'ın ona emrettiği şekilde tertîl üzere okuyordu.'" ¹⁴⁵

Konumuzla ilgili bir başka rivayet de şöyledir: "Her tabakadan Mekkeli insan kümeleri akşamları onun evinin önünde toplaşıyorlardı. Bir gece Mekke'nin en ileri gelenlerinden üçü ayrı ayrı ve gizlice buraya gelmişlerdi. Burada karşılaşp da bir birlerini tanıdıklarında şöyle dediler: "Halkın Muhammed'in evinin önüne gelmesini yasaklamayı uygun görmeyiniz, hatta bizzat biz bile onun akşam okumalarına sık sık geliyoruz." Aralarında bir daha gelmemek üzere anlaştılar. Ancak üç gece üst üste aynı durumu tekrar yaşadılar. ¹⁴⁶

Abdullah İbn Kays (r.a.) Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (s.a)'in okuyuşunun gizli mi açık mı olduğunu sorar. Hz. Aişe: "Bazen olurdu gizli okurdu, bazen olurdu açıktan okurdu." demiştir. ¹⁴⁷

Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre, Hz. Ebû Bekir evinin avlusunda küçük bir mescit inşa ettirmişti. Burada namaz kılar, Kur'an okurdu. Buradan geçenler, Kur'an'ı okuduğunda onun içerden gelen latîf sesini işitebiliyorlardı. Ebû Bekir, içli biriydi. Kur'an okuduğu zaman gözlerine hakim olamaz ağlardı. Kendisi dışardan görülmemekle birlikte komşu kadın ve çocuklar, onun tilâvetini dinlemek için, avlu önünde toplaşıyorlardı. Kureyş'ten bazı kişiler toplanıp İbn Duğunne'ye vardılar (Bu

¹⁴⁴ Esed, *Kur'an Mesajı*, I, 406.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, Mektebetu l-meârif, Beyrût, ts., I-XIV, VI,286.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîrat'ü n-Nebeviyye*, II, 156; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, tr. Salih Tuğ, Ankara, 2003, II, 98.

¹⁴⁷ Tirmizî. *Salât*, 330.

kişi Ehâbîş/Benû Bekr kabilesinden olup Hz. Ebû Bekr'i himayesi altına almıştır¹⁴⁸ .) Dediler ki: "Ey İbn Duğunne, sen bu adamı bize eziyet etsin diye mi himaye ediyorsun? O namaz kılıyor. Muhammed'in getirdiklerini içli içli okuyor ve ağlıyor. Bir de duruşu var ki, biz kadınlarımız çocuklarımız adına korkuyoruz, onları yoldan çıkaracak." Bunun üzerine İbn Duğunne Hz. Ebu Bekr'e gidip durumu anlattı. Bu halden vazgeçmesini istedi. Hz. Ebu Bekir vazgeçmeyeceğini söyleyerek onun himayesini geri verdi.¹⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a) ve sahabe'nin Kur'an tilâvetlerine dair bu gibi misalleri çoğaltmak mümkündür. Ele aldığımız ayetin Hz. Peygamber (s.a)'in ve ashâbın bu tür Kur'an tilâvetlerinden söz ettiğini düşünmekteyiz. Yani iki tür okuyuştan söz edebiliriz. Misallerde verdiğimiz gibi, ilki bu tür ağır ağır, Kur'an'ın ruhuna nüfuz ederek okuma şeklidir. Bunu ilerde tertil konusunda da tekrar ele alacağız. İkincisi de tebliğ, Kur'an'ın mesajını ulaştırma amaçlı okumadır. Bunun misallerini de aşağıdaki ayette ele alacağız.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Yunus 10/16: "*De ki, 'Eğer Allah dileseydi ben onu size okumazdım, hiçbir suretle de onu size bildirmezdi'*"

Ayetin sibakında müşrikler, Hz. Peygamber (s.a)'den Bu Kur'an'dan başka bir Kur'an getirmesini veya bunu değiştirmesini istemekte idiler. Ayette, Hz. Peygamber (s.a)'e bunun kendi yetkisinde olmadığı; onun tamamen kendine vahyedilenlere tabi olduğu mesajını iletmesi istenmektedir.

Ayete göre Hz. Peygamber (s.a) buyurmaktadır ki: "Ey insanlar, Allah bu kitabı bana indirmeseydi ve bana size okumamı emretmeseydi ben size okumazdım ki, hem Allah bunu size bildirmezdi de (bazı kıraatlara göre onu size bildirmezdim de). Size okumadan ve rabbim bana vahyetmeden önce kırk sene aranızda yaşadım. Siz de bunun misli bir şey getiremediniz. İşte bunlar, benim okuduklarımı kendimden uydurmadığımın delilleridir. Hiç düşünmüyor musunuz?"¹⁵⁰

Bu ayetlerde Hz. Peygamber (s.a)'in Kuran'ı ve Kur'an'ın içinde vaz' edilmiş olan esasları insanlara ulaştırması, iletmesi, tebliğ etmesi tilâvet kelimesi ile ifade edilmiştir.

¹⁴⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*. 1, 181.

¹⁴⁹ Muhammed b. İshak b. Yesâr İbn İshak. *Sîratü İbn İshâk*, 1, 218; İbn Hişâm, *Sîret*, II, 219; Buhârî, *Mesâcid*, 52; Bir başka sahâbî'nin Kur'an tilâveti esnasında yaşadıkları için bkz. Buhârî, *Fedailü'l-Kur'an*, 15.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 540; İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 539; Bazı ifade farklılıklarıyla bkz. Zemahşerî. *Keşşaf* V, 515; Kurtubî el- Câmi VIII, 289; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil* I, 189

Nitekim Hamîdullah (v. 1423/2002) İbn İshâk'ın *el- Meb'as Ve'l Meğâzî* adlı eserinden şu bilgiyi nakletmektedir: "Yeni vahiyler ne zaman nâzil olsa, Hz. Peygamber (s.a) evvelâ bunları erkeklerden müteşekkil bir topluluğa okur, sonra kadınlar arasında tebliğ ederdi." ¹⁵¹ Bu noktadan hareketle Hz. Peygamber (s.a)'in ve ashâbın ikinci tür bir okuyuşundan söz edeceğiz ki bu tebliğ amaçlı okuyuştur, Bunun da bazı örneklerini burada zikretmeyi gerekli görüyoruz.

İbn İshâk şöyle bir haber nakletmektedir: "Hz. Peygamber (s.a) Mekke'deyken, Peygamberliği de ortaya çıktıktan sonra Hıristiyanlardan yirmi küsur kişi geldi. Bu kişiler Hz. Peygamber (s.a)'i Mescid-i Haram'da otururken buldular, varıp yanına oturdular. O'nunla konuşup bazı sorular sordular. Kureyş'ten bazı kişiler de Kabe'nin etrafında kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Onlar arzu ettikleri şeyleri sorduktan sonra Rasûlullah(s.a.) onları imana davet etti ve onlara Kur'an tilâvet etti. Onlarda Kur'an'ı dinledikten sonra gözlerinden yaşlar akıtarak ona icabet edip davetini tasdik ettiler. Ebu Cehil ve Kureyş'ten bir grup onlara sataşıp vazgeçirmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. Rivayete göre: **"O'ndan önce kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler..."** ayeti bu olay üzerine inmiştir.

Bu olayın devamında İbn İshak, Necaşi'nin on iki Hıristiyan din adamını Hz. Peygamber (s.a)'e gönderdiğini ve Hz. Peygamber (s.a)'in onlara Kur'an okuduğunu, onların ağlayarak Kur'an'ı dinlediklerini bunun üzerine: **"Onların, o Resule indirileni dinledikleri zaman gözlerinden yaşlar boşanarak ağladıklarını görürsün..."** ayetinin indiğini nakletmektedir. ¹⁵²

Buna benzer bir olayın Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar da Necaşi'nin huzurunda yaşamışlardır. Câfer b. Ebû Tâlip Necâşi'nin isteği üzerine Meryem suresinden bir bölüm okumuş, Necâşi ve yanındaki din adamları Kur'an'ı dinlerken göz yaşlarını tutamamışlardır. ¹⁵³ Hz. Peygamber (s.a) Mekkeli müşriklere de sürekli olarak tebliğ amaçlı Kur'an okumuştur. Mesela bir defasında Hz. Peygamber (s.a) onlara Kur'an okumuş, Allah'a davet etmişti. Onlarsa Kur'an hakkında hezeyanlarda bulunup: **"Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz perdelidir"** bir şey anlamıyoruz, **"kulaklarımızda da bir ağırlık vardır"** söylediğin şeyleri duymuyoruz, **"seninle bizim aramızda bir mania var, sen üzerine düşeni yap, biz de üzerimize düşeni**

¹⁵¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 78. (Hamidullah, kitabın neşri ile ilgili şu dipnotu düşmüştür: Rabat neşri, Ha. No. 192; Karaviyyîn şehrindeki el yazmasına göre Rabat'ta 1976 yılında neşredilmiştir.)

¹⁵² İbn İshak, *Sîret*, I, 199.

¹⁵³ İbn Hişâm, *Sîret*, II, 179.

yapacağız''¹⁵⁴ " dediler.¹⁵⁵ Sahâbe'den İbn Mes'ûd'un, Hz. Peygamber (s.a)'den sonra ilk kez açıktan açığa Kur'an okuduğu da bize ulaşan bilgiler arasındadır. Sahâbenin teklifi üzerine İbn Mes'ûd bu işe girişmiş, kuşluk vakti Mekkeliler Kabe'nin etrafında sohbet ederlerken onlara Rahman suresinin ilk ayetlerini okumayı başarmıştır.¹⁵⁶ Bu tür rivayetlerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Zikretmiş olduğumuz bütün bu örneklerde tebliğ etme amaçlı okuduğu anlaşılmaktadır.

Lügat anlamı üzerinde dururken, tilâvet kelimesinin edebi metinlerin okunması için kullanılmış olduğu bilgisini zikretmiştik. O dönemde panayırarda, meclislerde şiirler, edebi konuşmalar toplumun çok yakından tanıdığı bir gelenektir. Dolayısıyla Mekke toplumu bu tür bir okuyuşa yabancı değildi.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقُرْآنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا

Kehf 18/83: *"Bir de sana Zülkarneyn'den soruyorlar. De ki: Size ondan bir hatıra okuyacağım."*

Biz burada sebep-i nüzûl ve Zülkarneyn'in şahsı ve hikayesi ile ilgili rivayetlere girmeksizin sadece konumuzla ilgili kısım üzerinde durmak istiyoruz.

Taberî ayeti şöyle anlamaktadır: Allah Teâla, Peygamberine hitaben buyurmaktadır ki:

"Ey Muhammed bu müşrikler sana Zülkarneyn'in durumunu ve hikayesini soruyorlar. Onlara de ki: 'Size onun haberini okuyacağım.' Bu, size onun hayatıyla ilgili bilgiler vereceğim, demektir."¹⁵⁷ Şevkânî buradaki bilgi vermenin vahiy yoluyla olacağına dikkat çekmektedir: "Ey soru soranlar vahiy yoluyla size Zülkarneyni anlatacağım."¹⁵⁸ Yukarıda verdiğimiz anlamlarda (مِّنْهُ)'deki zamir Zülkarneyn'e gönderilmiş, onun hayat hikayesinden sizlere okuyacağım, denmiştir. Ancak bazı müfessirler zamiri Allah Teâla'ya göndermiş, "O'nun tarafından, size Kur'an olarak O'nun durumunu anlatacağım" demektir, demişlerdir.¹⁵⁹ Âlûsî (v. 1270/1853) buradaki tilâvetten muradın, zikretmek ve anlatmak/ dile getirmek anlamlarında olduğunu, çünkü Hz. Peygamber (s.a)'in anlatacağı şeylerin Allah katından olacağını söylemektedir.

¹⁵⁴ Fussilet 41/5.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *Sîret*, II, 179; Hz. Peygamber (s.a)'in müşriklere Kur'an okumasının bir başka örneği için bkz. II, 204.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, *Sîret*, II, 156.

¹⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 270

¹⁵⁸ Şevkânî, *Fethu'l Kadir*, V, 328.

¹⁵⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 519; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 30.

Anlam ona göre şöyledir: "Size Zülkarneyn'in yaşadıklarından bilinen bir olay anlatacağım,"¹⁶⁰ demektir.

Hz. Peygamber (s.a) müşriklere, Şevkânî'nin (v. 1250/1834) dediği gibi vahy-i metlûv yoluyla, O'nun katından gelecek bilgiyle Zülkarneyn'in yaşadıklarını okuyup anlatacaktır. Yukarıda da söylediğimiz gibi buradaki anlam bildiğimiz manadaki Kur'an tilâveti değil, Kur'an'ın mesajlarının ulaştırılması, tebliğidir.

İbn Aşûr'un (v. 1973) ayetle ilgili dikkatimizi çektiği bir nokta daha vardır: "Allah, Zülkarneyn'in yaşadıklarını "tilâvet"le ve "zikir"le ifade etmiştir. Bu, onun hayatını ehemmiyetine ve bunlardan alınacak derslere işaret etmektedir. Bu, tilâvetin Kur'an'ın şânına göre olması açısından uygun düşmüştür. Çünkü bu haberler, öğüt vermek açısından tilâvet olunmuştur, sadece hikaye olsun diye değil."¹⁶¹ İbn Âşûr'un bu yorumu bize, Kur'an'ın şânına uygun bir tilâvetin öğüt almayı da içine alan bir tilâvet olduğunu göstermektedir.

وَأَنْ تَتْلُوا الْقُرْآنَ

Neml 27/92: "Ve Kur'an'ı okumam emredildi."

Bu âyet-i kerimede Hz. Peygamber'in (s.a) emrolunduğu üç husustan biri zikredilmiştir. Birincisi Haram Belde/Haram-i Şerifin Rabbine kulluk, ikincisi müslümanlardan olmak, üçüncüsü de Kur'an'ı tilâvet etmektir. Ayetin siyâkında da şöyle buyurulmaktadır: "**Artık her kim hidayeti kabul ederse sırf kendisi için kabul etmiş olur. Kim de sapagiderse de ki: "Ben sadece tehlikeyi haber vermekteyim "** Ayetin devamı bize buradaki tilâvetin de Kur'an'ı tebliğ etmek, ulaştırmak anlamında olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) Kur'an'da haber verilen hakikatlerle insanları inzâr etmektedir; dileyen ona iman eder, onun getirdiklerine tâbi olur, böylece doğru yolu bulmuş olur. Özellikle: "**Ben sadece tehlikeyi haber vermekteyim.**" ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. İbn Kesîr (v. 774/1373) de ayeti tefsirinde: "Ben insanlara Kur'an'ı tebliğ etmekle emrolundum" demiştir.¹⁶²

Beydavî (v. 691/1292) ayete biraz daha farklı bir yorum getirmiştir: "Kur'an'ı tilâvet ederken ya da ona uyarken Kur'an hakikatlerinin bana git gide açılması için tilâvetine devam etmem emredildi."¹⁶³ Müfessir buradaki tilâveti, birincisi tertîl üzere okumak şeklinde anlamıştır, ikinci olarak da tâbi olmak anlamına hamletmiştir.

¹⁶⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 30

¹⁶¹ İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, I, 2572

¹⁶² İbn Kesîri *Tefsir*, III, 503; Ayrıca bkz, İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, I, 3110-3113

¹⁶³ Beydavî, *Envâru't-Tenzil*, I, 281.

Âlûsî (v. 1270/1853) aynı yoruma şöyle devam etmiştir: "Çünkü bu tür kıraate devam etmek, ilâhî feyiz ve kudsî esrâr kapılarının açılmasına sebep olur. Anlatılır ki Hz. Peygamber (s.a.) gece vakti namaz kılmak üzere kalkmış, Kur'an okumuş: **"Onlara azap edersen onlar senin kulların..."**¹⁶⁴ ayetini sürekli olarak tekrar etmiş, olacak olanların sırları ona açılmıştı. Bu fecre kadar böyle devam edip gitti."¹⁶⁵ Ancak Âlûsî, tâbi olmak yâni "Kur'an'a tâbi olmam emredildi" şeklindeki bir anlamı ayetin zahirine ve te'yid ettiği hakikatlere muhalif bulmaktadır. Anlamın böyle olmadığına dair birkaç delil daha zikretmektedir.¹⁶⁶

Bütün bu yorumlardan sonra şöyle bir neticeye varılabilir: Buradaki: **"Ve Kur'an'ı okumam emredildi"** ayeti, yukarıda ele aldığımız: **"Kitaptan sana vahyolunamı oku!"**¹⁶⁷ ayetine karşılık olarak gelmiştir. Tabi öncelikli hatıra gelen ve ayetin siyakı bunun Kur'an'ı tebliğ etmek anlamında olduğudur. Daha sonra Âlûsî'nin tercih ettiği mana anlaşılabilir. Ayete eğer Kur'an'a tâbi olmak anlamı verilecek olursa, bu da Kur'an'ın anlam zenginliği olarak düşünülebilir. Beydâvi'nin tefsiri bu noktada tercih edilmelidir. Dolayısıyla bu ayete üç türlü anlam verilebilir: "Kur'an'ı tilâvet etmem/ ona uymam/ insanlara da ulaştırmam emredildi."

قُلْ تَعَالَوْا أَنُؤْمِنُ بِمَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ

En'am 6/151: *"De ki: Geliniz, size rabbiniz neleri haram kıldı okuyayım..."*

"De ki: 'Geliniz, size rabbinizin gerçek olarak neleri haram kıldığını anlatayım ve haber vereyim. Bunlar bir zan ürünü/kuruntu filan değiller, bizzat Allah'tan gelen bir vahiy ve emirlerdir..'"¹⁶⁸ Bu ayette de tilâvetin anlatmak, ulaştırmak anlamında olduğu açıktır.

2.2.2.3. Gâib Siygasıyla(Üçüncü Şahıs Olarak) Hz. Peygamber (s.a)'in Tilâvetini İfade Eden Ayetler

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Bakara 2/129: *"Ey bizim Rabbimiz! Hem de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, üzerlerine senin âyetlerini tilâvet eylesin, ve kendilerine Kitabı ve Hikmeti talim etsin..."*

¹⁶⁴ Mâide, 5/118.

¹⁶⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XX, 39.

¹⁶⁶ Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XX, 39.

¹⁶⁷ Ankebût 29/45.

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 251.

Bu dua İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.)'ın bizim Peygamberimiz (s.a) için yapmış oldukları özel bir duadır. Yani bu ayette söz konusu edilen Peygamber, Hz. Muhammed(s.a)dir. Zira Hz. Peygamber (s.a): "Ben babam İbrahim'in duası, İsâ'nın(a.s.) müjdesiyim" buyurmuştur. ¹⁶⁹ Kur'an'ı Kerim'de birkaç kez daha tekerrür edecek olan bu ifadelere göre Hz. Peygamber'in (s.a) en başta zikredilen hususiyeti ya da vazifesi insanlara Allah'ın ayetlerini tilâvet etmektir. Daha sonra Kitabı ve hikmeti öğretmesinden ve müminleri tezkiyesinden söz edilmiştir. ¹⁷⁰

Kur'an'ı Kerim'de ayet kelimesi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak en yaygın kullanımı, Kur'an'ın cümlelerine verilen addır. "Takdirî de olsa cümlelerden oluşan, başlangıcı ve sonu bulunan sûrelerin içeriğini oluşturan terkiplerdir. Bu fasıllar çeşitli sebeplerle âyet olarak isimlendirilmişlerdir, bizim tercihimize göre bunun sebebi: "Bu âyetler, onları getiren kişinin sadakatine ve de meydan okunan kimselerin acziyetine bir delildir."¹⁷¹ Âyet, Kur'an'dan herhangi bir sûrede yer alan Allah'ın kelâmın'dan bir bölümdür, şeklinde de tarif edilmiştir. ¹⁷²

Hemen hemen bütün müfessirler buradaki ayetlerden maksadın Kur'an olduğu görüşündedirler. Daha sonra gelen "kitab"tan maksadın da yine Kur'an olduğu söylenmiştir: "Kendisine vahyetmiş olduğun kitabını, öğretmiş olduğun kaziye ve hükümlerin fasıllarını onlara okusun. Onlara Allah'ın kitabını, onun tevilini ve manalarını; Allah'ın Peygamberinin diliyle müminler için açmış olduğu çığır/sünneti öğretsin."¹⁷³ "Allah'ın ayetlerinden maksat Kur'an'dır. Kitap ve hikmet, Kur'an ve sünnettir,¹⁷⁴ diyebiliriz.

Kanaatimizce burada önce ayetler diye zikredilip sonra ayrıca Kur'an ve hikmetin zikredilmesi şu inceliği ihtiva ediyor olmalıdır: Hz. Peygamber (s.a) Allah'ın ayetlerini bütün insanlığa tebliğ etme mesûliyeti taşımaktadır. İman etsinler etmesinler Rasûlullah bu ayetleri duyurmak durumundadır. Bu ayetlerle sabit olan bir konudur. Nitekim hem inananlar hem de inanmayanlar muhatap alınırken "ayetlerin okunmasından" söz edilmektedir.¹⁷⁵ Okunan ayetlere iman ettikten sonra inananlar için Hz. Peygamber

¹⁶⁹ Taberî, *Câmiul-Beyân*, I, 606.

¹⁷⁰ Diğer Ayetler için bkz: Bakara 2/151; Cum'a 62/2,

¹⁷¹ Nureddin İtr, *Ulûmu'l- Kur'an*, Matbaatü's Sabâh. 6. Baskı, Dimeşk, 1997, s. 39

¹⁷² Mennâ' el- Kattân, *Mebâhis Fi Ulûmi'l- Kur'ân*, Mektebetü'l-Meârif, 8. Baskı, Riyad 1981, s. 139.

¹⁷³ Taberî, *Câmiul- Beyân*, III, 506

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 551-556; Kurtubî, *el- Câmi* IV, 256, XVIII, 81. Kurtubî'nin hikmet yorumu ise şöyledir: "Hikmet ise dinde marife, tevilde fikh, fehm, seciye ve Allah'tan bir nurdur."

¹⁷⁵ Aşağıda iki ayrı bölüm olarak zikrettiğimiz ayetlerde hep "tütlâ âyâtihî" "yütlâ âyâtihî" kullanımları buna işaret etmelidir.

(s.a)'in ikinci bir vazifesi vardır ki, bu da onlara Kur'an'ı, -Taberi'nin ifadesiyle- tefsir ve tevilini ve manalarını onlara öğretmektir. Beydâvi'nin (v. 691/1292) ayetlere verdiği anlam bu manaya yakındır: "Allah'ın ona tevhid ve nübüvvetin delillerinden vahyetmiş olduğu şeyleri onlara okuyan ve tebliğ eden; **"Onlara kitabı, Kur'an'ı öğreten"** bir Peygamber... Kitap ve hikmet Kur'an ve sünnettir."¹⁷⁶ Buna göre buradaki tilâvet tebliğ etme ve ulaştırma anlamında olmalıdır. Fiilin "alâ" harfi cerri ile kullanımı da zaten buna işaret etmektedir. Ancak kıraat anlamında olduğu da söylenmiştir.¹⁷⁷ Dolayısıyla yukarıda söz konusu ettiğimiz her iki okuyuş da ayetlerde ifade edilmiş olmaktadır.

Ayetlerde ifadenin hiç değişmeden hep te-lâ fiilinin muzâri siygasıyla gelmiş olması da dikkat çekmektedir. Nitekim İbn Âşûr (v. 1973) ayetlerle ilgili bu inceliği şöyle dile getirmektedir: "Onlara hatırlatma okuyuşu (kırâat-ı tezkîr) ile okuyacak; bunda onun içinde hükümler olacak bir kitap getireceğine işaret vardır. Tilâvetin muzari olarak gelmesi bu kitabın sürekli olarak tekrar edileceğine işaret eder. Ta'limü'l kitap, Kur'an'ın maksatlarını açıklamak, onlara, manaları sürekli zihinlerinde olsun diye lafızlarını ezberlemeyi emretmektir."¹⁷⁸ Aşağıdaki ayetler aynı hakikatin farklı şekillerle ifade ve tekrar edilmiş hâlidir. Bu tekrarlar pek çok hikmeti ihtiva etmekle beraber hem vâkıanın azametini hem de nimetin büyüklüğünü¹⁷⁹ ifade etmektedir.

2.2.2.4. Müminlere Nispet Edilen Tilâvet

Şu ana kadar ele aldığımız ayetlerde Hz. Peygamber (s.a)'in tilâveti söz konusu edilmişti. Şimdi zikredeceğimiz ayetlerde ise Hz. Peygamber (s.a)'in tebliğ ve ta'liminin esas muhatabı olan müminlerin Kur'an tilâvetinden bahsedilmektedir. Ele alacağımız

¹⁷⁶ Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, I 111, 402; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, 114. Âlûsî'nin ayetlere getirdiği anlam ise şöyledir: "Hakk'ı söyleyen (nâtika bi'l hak) ayetlerimizi okuyan ve terğib ve terhible O'na davet eden."

¹⁷⁷ Kurtubî, *el- Câmî*, IV, 256.

¹⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't- Tenvîr*, I, 414, 855.

¹⁷⁹ Bakara 2/151: "Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor... " Âl-i İmrân 3/164: "Andolsun ki Allah, müminlere kendilerinden, onlara kendi âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitab ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur." Cum'a 62/2: O'dur ki ümmiler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderdi. Oysa onlar. önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler. " Talak 65/11: "Size Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir elçi (gönderdi) ki inanıp faydalı işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarsın." Beyyine 98/2: "(Bu delil), tertemiz sayfaları okuyan, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir." Kasas 28/59: "Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezlerine göndermedikçe, memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz, ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir." Zümer 39/71: "İnkâr edenler bölük bölük cehenneme şevke dilmektedir. Nihayet oraya vardıklarında kapıları açılır ve bekçileri onlara: "İçinizden size Rabbinizin âyetlerini okuyan, bu gününüzle karşılaşacağımıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" derler. Onlar da: "Evet geldi" derler. Fakat kâfirler üzerine azab kelimesi hak oldu. "

ayette müminlerin en başta gelen özelliği olarak "Allah'ın kitabını okumak" zikredilmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ

Fâtır 35/29: "*Allah'ın Kitabı'nı okuyup ardınca gidenler, ve namazı kılıp kendilerine verdiğimiz rızktan gizli ve açık infak edenler, batma ihtimâli olmayan bir ticaret umarlar...*"

Ayetin tefsiriyle ilgili şu görüşler ortaya çıkmıştır: Muhammed (s.a.)'e indirilmiş olan Allah'ın kitabını okuyanlar demektir.¹⁸⁰ Allah, kitabını tilâvet eden, ona iman edip namaz kılmak, gece gündüz, gizli açık infak etmek gibi şeylerle amel eden mümin kullarından bahsetmektedir.¹⁸¹ Bu ayet âlim olan ve gereği ile âmil olan kârilere ayetidir...¹⁸² Kitaba mirasçı olmak ayetin zahirine göre, onun tilâvetinde öne geçmektedir,¹⁸³ diyebiliriz.

Naklettiğimiz görüşlerden de anlaşıldığı gibi ayette ümmet-i Muhammed'den ve Kur'an'dan söz edilmektedir. Esasen ayet: "*Allah'tan gereğince, kullarından âlim olanlar huşu duyar.*"¹⁸⁴ ayeti ve "*Biz, kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras olarak bahsettik.*"¹⁸⁵ ayetiyle beraber mütalaa edilmelidir. Taberî bu sadette: "Bu ayet, kârilere ayetidir." görüşünü nakletmiştir. Bu Kur'an'ı üst düzeyde okuyan kimselerden söz edildiği anlamına geliyor olmalıdır. Nitekim Kurtubî de ayetin, Kur'an konusunda bilgin olan ve hükümleriyle amel eden kimselerden söz ettiğini söylemiştir. Alûsi'nin bir sonraki ayetle kurduğu münasebeti de alırsak, ayette ümmetin âlimlerinden söz edildiği sonucuna varırız.

Ancak ayet sadece âlimleri değil, Kur'an'ı okumaya devamlılık gösteren ve hükümleri ile amel eden herkesi kapsamına almaktadır: "Müminler Kur'an'ı okumaya devamlılık gösterirler, zira tilâvet onların uğraşları ve dinleridir. Allah bu ayetle diğer toplumlardan onu yalanlayanlara rağmen kitabını okuyan ve onun içindeki hükümlerle amel eden kimseleri övmektedir,"¹⁸⁶ diyebiliriz.

Müfessirlerin görüşlerinden de anlaşıldığı gibi ayet lügat anlamında zikrettiğimiz, tilâvetin her iki anlamını da içine almaktadır: Birinci anlam Kur'an'ı tilâvet etmek,

¹⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 410.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, III, 731.

¹⁸² Kurtubî, *el-Câmi*, XIV, 300.

¹⁸³ Âlûsî, *Rûhul-Meânî*, XXII, 195.

¹⁸⁴ Fâtır 35/28.

¹⁸⁵ Fâtır 35/32

¹⁸⁶ Zemahşerî, *Keşşaf* I, 1037-1038; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 418. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 495.

Elmalılı'nın (v. 1361/1942) ifadesiyle, Kur'an'ı vird edinip okumak. İkinci anlam da, Kur'an'ın içindekilerle amel etmek yine Elmalılı'nın deyimiyle Kur'an'ın hükümlerinin yerine getirilmesi için masraf yapmak zekat ve sadakaları bu uğurda harcamak,¹⁸⁷ gerekmektedir.

وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا

Hac 22/72: *"Kendilerine karşı ayetlerimiz birer kanıt olarak okunduğunda o kâfirlerin yüzlerinden hoşnutsuzluklarını anlarsın. O kadar ki karşılarında ayetlerimizi tilâvet edenlere saldırıverecek gibi olurlar."*

Ayette te-lâ fiilinin iki kullanımı vardır; birincisi meçhûl siyga (تُلِيٰ) olarak kullanılmıştır -ki bu ayrı bir başlık hâlinde işlenecektir- ikincisi de müminlere nispetle (الَّذِينَ يَتْلُونَ) kullanılmıştır. Ele aldığımız ayette iki grup vardır: Birinci grup kendilerine Kur'ân okunan ve bundan hoşlanmayıp kin ve nefretleri yüzlerine vuran inkarcılar. İkinci grup da Kur'an okuyan ve bu davranışlarından dolayı nerede ise kendilerine sataşılacak olan müminler.

Ayet genel olarak şu şekilde anlaşılmıştır: Herhangi bir delilleri olmadığı halde Allah'tan başkasına ortak koşanlara Kur'an ayetleri okunduğu zaman, neredeyse kendilerine Kitab'ın ayetlerini okuyan Hz. Peygamber (s.a) ve O'nun ashâbına/müminlere saldırıp parçalayacaklar. Bunu, kendilerine okunan Kur'an'ı duymaktan aşırı derecede nefret ettikleri için yapacaklar,"¹⁸⁸ diye anlıyoruz.

Yukarıda ele aldığımız Bakara 2/129, Bakara 2/151, Al-i İmrân 3/164. Ayetlerde Hz. Peygamber (s.a)'den bahsedilirken öncelikle O'nun insanlara Allah'ın ayetlerini okuma vasfından söz edilmişti. Bu ayetlerde fiil harf-i cerle (يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ) "Onlara ulaştırır" şeklinde kullanılmıştı. Şimdi aynı ifade biçimi müminler için kullanılmaktadır. Söz konusu ayetlerde öncelikli olarak Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'ân'ı ulaştırma vazifesinden söz edilmişti. Şimdi bu ayetle de müminlerin bu sorumluluğundan bahsedilmektedir. Zaten ayet bize meydana gelen bir olayı tasvir etmektedir. Mü'minlerin Kur'an'ı inkarcılara duyururken maruz kaldıkları bir vakıa anlatılmaktadır. İbn Âşur'un (v. 1973) daha önce dikkatimizi çektiği gibi buradaki fiillerin şimdiki zaman

¹⁸⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 386

¹⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 188.

(muzâri) olarak gelmesi, olayın yaşanıp bitmiş olmadığına, bu işin sürekliliğine işaret etmektedir,¹⁸⁹ diyebiliriz.

İbn Kesir'in (v. 774/1373) ayeti tefsiri, Kur'an'ı ulaştırmayı daha farklı bir vadiye çekmesi bakımından önem arz etmektedir: Onlara Kur'an ayetleri, Allah'ın birliğini, O'ndan başka ilah olmadığını, Hz. Peygamber (s.a)'in hak ve sâdık olduğunu ortaya koyan hüccet ve deliller zikredildiği zaman, kendilerine Kur'an'ın sahîh delillerini hüccet olarak getirenleri yakalayabilecekler, onlara elleri ve dilleri ile sataşacaklar,¹⁹⁰ diye tarif eder.

2.2.2.5. Ehl-i Kitaba Nispet Edilen Tilâvet

2.2.2.5.1. Müspet Anlamdaki Okuyuşları

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

Bakara 2/121: *"Kendilerine kitabı verdiğimiz kimseler onu, tilâvetinin hakkını vererek okurlar. bu kimseler, ona(kitaba) iman ederler. inkar edenler ise, işte onlardır ziyana uğrayanlar. "*

"Bu ayette Rasûlüllah'e (s.a) ve O'nun getirmiş olduğu her şeye iman eden kimselerden söz edilmektedir. Buradaki kitap da Kuran'dır/ Bu, Katâde'nin görüşüdür. Ancak hemen belirtelim ki Katade'den gelen bu görüş pek kabul görmemiştir. Hemen hemen bütün müfessirler ayetin Ehl-i kitap bilginleri hakkında olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

İbn Zeyd kimi müfessirler bu kimselerin Allah'a ve O'nun Rasûlüne iman eden Yahudi bilginleridir, demişlerdir. Taberî (v. 310/923), ayetin sibakını göz önünde bulundurarak, bu görüşün daha doğru olduğu sonucuna varmıştır. Ayetin öncesinde Yahûdi bilginlerinin tebdil ve tahriflerinden söz edilmiştir, Hz. Peygamber (s a)'in ashâbıyla ilgili bir mevzû olmamıştır. Tercih böyle olduğu zaman ayetin anlamı şöyle olmaktadır: "Yâ Muhammed, senin de tanımış olduğun, kendilerine kitabı yani Tevrat'ı verdiğimiz kimseler, onu okurlar ve ona uyarlar, seni tasdik edip sana ve katımdan getirmiş olduklarına iman ederler; işte onlardır onu hakkıyla okuyanlar."¹⁹¹ İbn Kesir de

¹⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvir*, I, 414, 855.

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsir*, III,315.

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 566.

İbn Cerîr'in bu görüşünü benimseyerek ayetin tefsirini hep bu bağlamda yapmıştır.¹⁹² Aynı şekilde Zemahşeri, Beydâvî, Kurtubî, Âlûsi gibi müfessirlerde bu görüştedirler.¹⁹³

Konumuzun esas noktasını teşkil eden (**يَتْلُونَ حَقَّ تِلَاوَتِهِ**) **"Onu hakkıyla tilâvet ederler"** ifadeleriyle ilgili şu görüşler gelmiştir: İbn Abbas: "Ona tam anlamıyla ittiba ederler; helâlini helal bilirler, haramını da haram bilirler ve onu tahrif etmezler" demiştir. İbn Mes'ûd'dan da: "Allah'a yemin olsun, onu hakkıyla tilâvet etmek demek, helalini helal, haramını haram bilmektir, kelimeleri bağlamından koparmamak ur, onu olduğunun dışında te'vil etmemektir" görüşü gelmiştir. Mücahid'den de: "Onunla hakkıyla amel ederler" şeklindeki görüşü nakledilmiştir. Bu manaya şahit olarak da: **"Güneşi takip ettiği zaman aya..."**¹⁹⁴ ayeti getirilmiştir.¹⁹⁵

Zemahşerî ayeti: "Kendilerine kitap verdiğimiz ehl-i kitabın müminleri, onu hakkıyla okurlar, onu tahrif etmez, peygamber (s.a.)'in sıfatlarından hiçbir şeyi değiştirmezler. Onlar Tevrat'ın tahrif edilmemişine iman edenlerdir, tahrif edenlerden kim de onu inkar ederse işte onlardır hüsrana uğrayanlar."¹⁹⁶ şeklinde tefsir etmiştir. Beydâvî de bu görüşe ilave olarak: "Kim tahrif eder ve tasdik ettiklerini inkar ederse işte onlar hüsranda olanlardır." demiştir.¹⁹⁷

Ayetin bağlamı zorunlu olarak burada sözü edilen kimselerin insaflı Ehl-i kitap bilginleri olduğu sonucuna götürmektedir. Onlar Tevrat ve İncil'e hakkıyla tabi olup onu tahrife girişmezler. Hz. Peygamber (s.a.)'in Peygamberliğine de iman ederler.

Ayet sibak ve siyaktan bağımsız olarak, müminler için de anlaşılabilir. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.)'in ashâbı ve onların selefleri göz önünde bulundurulursa, ayetin muhtevası onlara daha çok hitap eder gibidir. Bir başka açıdan tilâvet kelimesini Kur'an'm çoğu zaman kendine has bir kelime olarak, birden çok anlamı kapsayacak şekilde kullandığını düşünürsek, böyle anlamak çok uzak bir mana da olmayacaktır.

Nitekim Kurtubî, Katade'nin görüşünü destekler mahiyette (**يَتْلُونَ حَقَّ تِلَاوَتِهِ**) ile ilgili şu rivayetlere de yer vermiştir: Ebû Musa el- Eşarî'den: "Kim Kur'an'a tâbi olursa onunla cennet bahçelerine inmiştir." Ömer İbn Hattab'dan: "Onlar rahmet ayetlerine rast geldiklerinde Allah'ın rahmetini isterler, azap ayetlerine rast geldiklerinde de onun

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 225

¹⁹³ Zemahşerî, *Keşşaf* I, 92; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, i, 393; Kurtubî, *el- Câmî* 11, 92; Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni* I, 372.

¹⁹⁴ Şems 91/2.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1, 566.

¹⁹⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 92

¹⁹⁷ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 393

azabından istiaze de bulunurlar." Hasan Basrî'den: "Onun muhkemiyle amel ederler, müteşabihlerini alimlerine havale ederler, ve onu hakkıyla okurlar." Kurtubî ayetin tefsirini şöyle noktalamaktadır: "Onlar lafızlarını tertîl üzere okurlar, manalarını anlarlar, anlayan kimseye de artık ona tabi olmak düşer."¹⁹⁸

Netice itibariyle bu ayete "amel etmek, uymak" anlamı verilmiş olsa da "okumak" anlamı ağır basmaktadır. Nitekim Elmalılı ayeti şöyle değerlendirmiştir: "O heva ve heves sahipleri, o tahrif ve bid'at ehli, artık gerçek mânâsıya Kitap ehli değiller. Çünkü Bizim kendilerine kitap verdiğimiz ehliyetli kimseler o verdiğimiz kitabı tilâvet ederler, yani dikkatle ve tane tane okurlar, dillerine vird ederler, ders yaparak okurlar, üstelik hakkıyla tilâvet ederek okurlar, tilâvetinin hakkını vererek okurlar."¹⁹⁹

لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ

Âl-i İmrân 3/113: "*Hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde doğruluk üzere bulunan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar.*"

Bu ayette iki sınıf ehl-i kitaptan bahsedilmektedir. Birincisi fîsk ve dalalet içinde olanlar. İkincisi mümin, müstakim olanlar. Bir başka ayette bu şöyle ifade edilmiştir:

"Ehl-i kitap iman etmiş olsaydı, bu onlar için daha hayırlı olurdu; onlardan bir kısmı mümindir, ekserisi ise kâfirdir."²⁰⁰

Ehli kitaptan iman edenlerle kâfir olanlar bir değildir. Allah böyle buyurduktan, fâsık olan fırkanın kötü vasıflarını anlattıktan sonra onlardan mümin olan fırkayı methetmeye başlamıştır.²⁰¹

İbn Kesîr (v. 774/1373) ayeti şöyle tefsir etmiştir: "Müfessirlerden çoğunun benimsediği meşhur görüş- Muhammed b. İshak ve diğerlerinin ve Avfi'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre- bu ayetler ehl-i kitap alimlerinden Abdullah b. Selam, Esed b. Ubeyd, Sa'lebe b. Sa'ye, Üseyyid b. Sa'ye ve diğer kimseler hakkında inmiştir. Ayet şu anlama gelir: "Ehl-i kitaptan kötü vasıfları zikredilen kimselerle, işte şu Müslüman olanlar bir değildirlen. (لَيْسُوا سَوَاءً) onların hepsi eşit seviyede değillerdir, onlardan mümin olanlar da vardır, mücrim olanlar da. Bu sebeple: **"Kitap ehli içinde doğruluk üzere bulunan bir ümmet (topluluk) vardır"** buyurulmuştur. Onlar Allah'ın emrini

¹⁹⁸ Kurtubî, *el-Cami* II, 92.

¹⁹⁹ Ayetin tefsirinin tamamı için bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I. 40.

²⁰⁰ Âl-i İmrân 3/110.

²⁰¹ Tâberî, *Camii'l-Beyân*, 111,397;

yerine getirir, ona ve emrine itaat eder, Peygamberine tabi olurlar; işte müstakim olmak budur. **"Gece saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar"** geceyi ihya ederler, çok teheccüd kılarlar, namazlarında Kur'an okurlar.²⁰²

Naklettiğimiz bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki burada kast edilenler Ehl-i kitabın iman edenleri, Allah'ın ayetleri ise Kur'an'dır. Tabi ki söz konusu iman edenler olunca ayet bütün iman edenleri kapsamaması gerekmektedir. Elmalılı bunu müfessirlerden bir görüş olarak şöyle nakleder: "Bazı tefsircilerin açıklamasına göre de burada kitap ehli deyimi, müslümanları da kapsayan genel bir mânâda kullanılmıştır. Ve her halde âyetin siyâkı, **"Ehl-i kitap iman etmiş olsaydı, bu onlar için daha hayırlı olurdu; onlardan bir kısmı mümindir"** cümlesindeki müminleri açıklama olduğu ortadadır,"²⁰³ diyebiliriz.

Geceleyin Allah'ın ayetlerini okumak tilâvet kelimesi ile ifade edilmiştir. Nitekim Zemahşerî (v. 538/1143) ve Beydâvî (v. 691/1292): "Onlar, teheccüdlerinde Kur'an okurlar" dedikten sonra onların gece saatlerindeki tilâvetleri secde ile beraber ifade edilmiştir ki övgü daha açık ve daha belîğ olsun" tefsirini²⁰⁴ yapmışlardır.

Buradaki Kur'an tilâveti ile, Hz. Peygamber (s.a)'in ve ashâbının sözünü ettiğimiz birinci şekildeki okuyuşu anlatılmaktadır. Yâni ağır ağır, tane tane, manalarını tefekkür ve tedebbür ederek huşu ve huzur içinde okurlar, demektir.²⁰⁵

2.2.2.5.2. Menfi Anlamdaki Okuyuşları

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Bakara 2/44: **"İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Halbuki kitab (Tevrat)'ı okuyorsunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"**

Ayetin anlamı şu şekilde verilmiştir: "Ey Kitap Ehli! İyilik adına ne varsa insanlara emrediyor, kendinizi unutuyorsunuz, bununla beraber siz kitabı okuyor ve ondaki var olan şeyleri biliyorsunuz. Bunu kendinize nasıl yakıştırıyorsunuz?"²⁰⁶

Ayette de açıkça görüldüğü gibi Ehl-i Kitabın -ki burada Yahudiler kastedilmiştir- Tevrat'ı okudukları halde içinde buldukları olumsuz tavırdan söz edilmiştir.

²⁰² İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 527

²⁰³ Elmalılı, *Hak Dini*, 11,411

²⁰⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 201; Beydâvî, *Envâru 't-Tenzîl*, I, 80.

²⁰⁵ Şu ayette de önceki ümmetlerin Allah'ın ayetleri okunduğu zamanki tavırları anlatılmaktadır: Meryem 19/58: "Kendilerine Rahman (olan Allah)'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı,"

²⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsir*, 1, 124.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ

Bakara 2/113: "Yahudiler dediler ki, Hıristiyanlar bir şey üzerinde değiller", Hıristiyanlar da "Yahudiler bir şey üzerinde değiller" dediler. Oysa hepsi de kitabı okuyorlar."

Buradaki kitapla Tevrat ve İncil kast edilmiştir. Bu kitaplar her iki fırkanın da küfürde olduklarına ve Allah'ın emretmiş olduğu şeylere zıt olduklarına şahitlik etmektedir.²⁰⁷ Bu iki ayette de tilâvet kelimesi Tevrat ve İncil'in okunması için kullanılmış olmaktadır. Dolayısıyla bu kullanımlar bizleri tilâvet'in lügat kitaplarının da izah ettikleri gibi edebi metinlerin ve hassaten ilâhi kitapların ve Kur'an'ın okunmasını ifade eden bir kelime olduğu sonucuna götürmektedir.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

Âl-i İmrân 3/93: "Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helal idi De ki: "Eğer doğrulardan iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun."

Bu ayette de Yahudilere bir çağrı yapılmakta, hakikatin ortaya çıkması için Tevrat'ın getirilip okunması istenmektedir. Buradaki emir de yine tilâvet kelimesinin emri kullanılmıştır. Onlardan hüccet olarak kitaplarını getirmeleri istenmiştir. Çünkü kitap onlara (bizim söylediğimiz) hakikati söyleyecektir.²⁰⁸

Bu ayet bize el-Hac 22/72. ayeti hatırlatmaktadır. Bu ayette müminlerin kati delilleri muhataplarının gündemine getirmelerinden ve onların buna sataşarak cevap vermelerinden söz edilmişti. Bu ayette de ehl-i kitabın kitaplarını getirerek hüccetlerini ortaya koymaları istenmiştir. Böylelikle bir münazara ortamı oluşturulmak istenmiş olmalıdır.

2.2.2.6. Meleklerle ve Şeytanlara Nispet Edilen Tilâvet

فَالْتَالِيَاتِ ذِكْرًا

Sâffât 37/3: "Ve o yolda zikir okuyanlara..."

²⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 541; bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 89; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 74.

²⁰⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 193; İbn Kesir, *Tefsir*, i, 506.

Taberî (v. 310/923) ayete şu anlamı vermiştir: "Kitâbı okuyanlar", müfessirler bu ayetin anlamı ile ilgili ihtilaf etmiş olup bazıları bunların melekler olduğunu söylemişlerdir. İkinci bir görüş olarak da bizden önceki alimlerin ve imamların -yani selef-i salihinin- Kur'an okuyanlarıdır, denilmiştir."²⁰⁹

Süddî'den de şu rivayet gelmiştir: "Allah katından insanlara Kitabı ve Kur'an'ı getiren meleklerdir. Bu ayet: **"Bir zikir bırakanlara,.."**²¹⁰ ayetine benzemektedir."²¹¹

Zemahşerî umumi görüşü zikrettikten sonra ayeti şöyle tefsir etmiştir: "İlmiyle âmil olan, teheccüd namazına ve diğer namazlarda saflar halinde ayağını saflarda tutan, va'z ve nasihatlerle çekip çeviren, Allah'ın ayetlerini okuyup emirlerini tedris eden alimlerin nefislerine yemin etmiş olması da caizdir." Müfessir ayeti ayrıca: "Allah'ın kitabını okuyan herkeştir" şeklinde de tefsir²¹² eder.

Âlûsî ayetle ilgili iki görüş zikreder:

i. Bu ayetteki zikir. metlûv(vahiy ürünü) olan zikirdir ki Allah'ın kitabı ile tefsir olunmuştur. Allah katından insanlara Kitabı ve Kur'an'ı getiren meleklerdir. O halde buradaki tilâvet bir başkasına okumaktır"²¹³ diyebiliriz.

ii. Âlûsî bu yorumu yaptıktan sonra: "Allah'ın ayetlerini ve Peygamberlere indirilen kitapları, diğer teşbih, tahmid ve tekbir cinsinden zikirleri okuyan kimselerdir." görüşünü de nakleder ve bu durumda tilâvetin anlamının "başkasına tilâvetten" daha umumi olacağına işaret eder,²¹⁴ diyebiliriz.

Ayette öncelikle meleklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Meleklerin okuyuşu da iki şekilde anlaşılmaktadır. Birincisi meleklerin peygamberlere vahiy getirmeleridir ki Âlûsî buna "Tilaâvetün ale'l ğayr" demiştir. İkincisi de meleklerin yeryüzünde insanların saf tutup namaz kılmaları gibi saf tutmaları (ve Kuran okumaları)²¹⁵ dır.

Daha sonra da ayetin, hususi olarak ümmetlerine zikir okuyan Peygamberleri²¹⁶ selefî ve alimleri; umumi olarak da Allah'ın kitabını okuyan herkesi kapsadığı görüşleri ortaya konmuştur. Sonuç olarak tilâvet kelimesi ism-i fail haliyle bütün bu anlamlara kapı açacak mahiyettedir. Dolayısıyla tilâvet, hem Allah'ın ayetlerini vird olarak

²⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 467

²¹⁰ Mürselât 72/5.

²¹¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 5

²¹² Tafsilatı için bkz: Zemahşerî. *Keşşaf*, i, 1065

²¹³ (تلاوته على الغير)

²¹⁴ Âlûsî, *Rûhul-Meânî*, XXIII, 65. Müfessir diğer bir takım rivayetlerle beraber Zemahşerî'nin ayeti tefsirini de zikretmiştir.

²¹⁵ Burada kastedilenin Cebrâil olduğu, O'nun meleklerin en büyüğü olduğu için böyle ifade edildiği de söylenmiştir,

²¹⁶ Kurtubî bunu Mâverdi'nin görüşü olarak zikretmiştir, bkz. Kurtubî, *el-Cami*; XV, 57.

okumak, hem tebliğ edip ulaştırmak, hem de vahiy getirmek anlamlarında kullanılmış olmaktadır. Hatta burada "tâliyatın" Kur'an ayetleri olduğu, zira harflerin bir birinin peşi sıra dizildikleri görüşü²¹⁷ de nakledilmiştir.

وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ

Bakara 2/102: "Tuttular da şeytanların Süleyman'ın hükümranlılığı hakkında uydurup okudukları/takip ettikleri şeyin ardına düştüler..."

Ayet müfessirler tarafından çeşitli şekillerde tefsir edilmiş, farklı noktalardan bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Biz burada o tartışmalara fazla girmeden sadece "tilâvet" kelimesinin kullanımını ele alacağız.

Ayette bir önceki ayete atıf vardır. Yâni Yahudi bilginlerinin bir kısmı Allah'ın kitabını arkalarına atıp cin ve insan ya da her ikisinden olan şeytanların okudukları ya da tâbi oldukları sihir kitaplarına uydular.²¹⁸

Zikrettiğimiz görüşte de görüldüğü gibi buradaki tilâvet kelimesine her iki mânâ da verilmiştir. Meselâ Ata: "(تَتْلُوا) tilâvetten gelir ve okumak anlamındadır," der. İbn Abbas ise: "(تَتْلُوا) tâbi olmak anlamındadır," der. Taberî (v. 310/923): (اتَّبِعُوا) fiiline ise "tercih ettiler" anlamı verir. Kurtubî (v. 671/1273) de onun bu sözünü: "Kim bir şeye tâbi olursa onu kendine imam edinir, onu diğerine tercih etmiş olur," der.²¹⁹

Birinci görüşe göre anlam: "Şeytanların okudukları şeylere tabi oldular" şeklinde olur ki diğer bir kısım rivayetlerden bunun "haber vermek" anlamında olduğu da anlaşılmaktadır. İkinci görüşe göre ise anlam: "Şeytanların uydukları şeyleri tercih ediyorlar" şeklinde olmaktadır.

Elmalılı da -ayetin meâlinde verdiğimiz gibi- her ikisi ile tefsir edilmekle beraber "tâkip etmek" anlamının tercihe daha şayan olduğunu söylemektedir: "Süleyman'ın mülkü, yani Süleyman Peygamber'in hükümet ve devleti aleyhine Şeytanların takip ettiği şeytanlıklara ve Şeytanların okuya geldikleri efsun ve efsanelere uydular ve onun arkasına düştüler. "Tily, tilâvet" iki mânâyâ gelir. Birisi takip etmek, izlemek, bir şeyin arkasına düşmek ki, önceki "tâli" tabirleri bu mânâyadır. Diğer, satır satır okumak demektir ki, bunun içinde bir önceki mânâ da vardır. Burada ikisi ile de tefsir edilmiştir.

²¹⁷ bkz. Kurtubî, *el- Câmi*; XV, 57.

²¹⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 85; Beydâvî, *Envârut-Tenzil*, 1, 371.

²¹⁹ Kurtubî, *el- Câmi*; H, 41

Önceki mânâ daha kapsamlı olduğundan ve ikincisine de uygun düşeceğinden daha fazla tercihe şayandır."²²⁰

2.2.3. Vahy etmek/Bildirmek Anlamındaki Tilâvet

2.2.3.1. Hz. Peygamber (s.a)'in Muhatap Alındığı Ayetler: (Nefs-i Mütakellim Maa'l Gayr Siyga ile İfade Edilen Tilâvet)

Yukarıdan beri işlemeye çalıştığımız ifadelerden ayrı olarak tilâvet kelimesi doğrudan "vahyetmek" anlamında da kullanılmıştır. Bu tür okuma bizzat Allah'a izâfe edilmemişse bile, "biz" anlamında cemi siyga ile kullanılmıştır. Hemen belirtelim ki bu tür bir izafe sadece Hz. Peygamber (s.a) muhatap alındığı zaman kullanılmıştır (نَتْلُوهُ عَلَيْكَ). Böyle kullanılmış olması tabiidir, çünkü vahye muhatap olan sadece Hz. Peygamber (s.a)'dir.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

Bakara 2/252: *"İşte bunlar, Allah'ın âyetleri!. Onları sana bihakkın tilâvet ediyoruz...."*

İşte bunlar Allah'ın ayetleri: Allah'ın öğütleri, ibretleri ve hüccetleridir. Sana doğrulukla ve kesin bir bilgi olarak onları okuyor ve anlatıyoruz.²²¹ İşte bunlar, Allah'ın ayetleri Kur'an'dır; bunları sana Cebrail indiriyor, sonra da sadâkatle okuyor.²²²

ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ

Al-i İmrân 3/58: *"İşte o hüküm, biz onu sana bu ayetlerden ve hikmetli zikirden peyderpey okuyoruz,"*

Yâ Muhammed, sana bu âyetleri Cebrâil (a.s.)'in lisanı üzere ve sana bunları vahy etmek suretiyle okuyoruz. Ayetler, hüccetler ve deliller; zikir ise hakkı ve batılı birbirinden ayıran hikmetli Kur'an'dır.²²³

Al-i İmrân 3/108: "Bunlar Allah'ın, sana gerçek olarak okuyageldiğimiz, âyetleridir." el-Câsiye 45/6: "İşte bunlar, Allah'ın âyetleri!. Onları sana bihakkın okuyoruz.." el-Kasas 28/3: "İman edecek bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana dosdoğru okuyacağız,"*

²²⁰ Elmalılı, *Hak Dini*, I, 364.

²²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 388.

²²² Kurtubî, *el- Câmi'*, III, 249

²²³ Taberî, *Câmiu 'l-Beyân*, III, 292.

Birbirlerinin tekrarı gibi gözükken bu ayetler -daha önce de geçtiği gibi- bağlamlarına göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Bir taraftan da vahiy gerçeği tekrar tekrar vurgulanmış olmaktadır. Dikkat edilirse ayetlerde sürekli olarak "bi'l hakkı" ifadeleriyle de tekitler yapılmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.)'e vahyi getiren Cebrail (a.s.)'dir. Ancak vahyedilen ayetler Allah'ın ayetleri; metlûv olan kelimeler, Allah'ın kelamıdır. Dolayısıyla ayetlerde hem bu hakikat, hem de vahyin geliş süreci vurgulanmış olmaktadır. Bu olay da tilâvet kelimesiyle ifade olunmuştur.

Daha başka yerlerde (نوحى) "vahy ediyoruz" şeklinde kullanımlar da vardır. Ancak "vahy ediyoruz" şeklindeki kullanımlar (نزلوا) "okuyoruz" ifadesinden farklı olarak (انباء) "haberler" için kullanılmıştır. Şu ayette olduğu gibi: **"İşte bu sana verdiğimiz gayb haberlerinden; sana onu vahy ile bildiriyoruz.."**²²⁴ Demek istediğimiz (نزلوا) Allah'ın ayetlerine has olarak kullanılmaktadır. Bu da tilâvetin daha çok Kur'an'a has bir kavram olduğunu göstermektedir.

2.2.3.2. Müminlerin Muhâtap Alındığı Ayetler: (Meçhul Siyga ile İfade Edilen Tilâvet)

Bu başlık altında ele alacağımız ayetler, meçhûl siyga ile (يتلى) "yütlâ" formunda gelmiş ve genelinde müminler muhatap alınmıştır. Buradaki ayetler doğrudan vahyetmek anlamında olmayabilir. Ayetleri bu başlık altında değerlendirmemizin sebebi, okuma eyleminde failin meçhul oluşu ve bunun nihai anlamda vahyin kaynağına ulaşıyor olmasıdır.

Öncelikle şu üç ayeti ele alalım: Birinci ayette (Nisâ 4/127: **"...Kitap'ta size okunan âyetler vardır."**) yetim kızlar hakkında fetva sorulmuş, Allah'ın onlar hakkında hüküm vereceği beyan edilerek, Kitap'ta onların hükmü okunduğu²²⁵ ifade edilmiştir. Yani Kitap'ta hakkında soru sorulan hüküm vahyedilmiştir.

Bir sonraki (Mâide 5/1.) ayette ise **"Ancak haram oldukları size okunacak olanlar müstesna"** buyurulduktan sonra, istisna edilen haramlar okunmuş, bir başka ifade ile bildirilmiştir.²²⁶ Neticede bu okuma/bildirme vahiy yoluyla olmuştur. Diğer bir

²²⁴ Âl-i İmrân 3/44; diğer örnekler için bkz: Hûd 11/49, Yusuf 12/102.

²²⁵ Nisâ suresinin başındaki ferâiz ayetlerinde açıklanmıştır. Bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 297; İbn Kesîr en-Nisâ 3. ayetin söz konusu hüküm olduğunu söylemiştir. Bkz: *Tefsir*, I, 746;

²²⁶ Haram kılınanlar için bkz: Mâide 5/2,3

ayette (Hac 22/30: **"Size bildirilegelenden başka bütün hayvanlar helal kılınmıştır:"** durum yine aynıdır.

وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ

Ahzap 33/34: **"Oturun da evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti anın."**

Bu ayette de Hz. Peygamber (s.a)'in hanımları (r.a.) muhatap alınmıştır. Ayetle ilgili Katâde'den şu görüş nakledilmiştir: "Allah Teâla'nın Peygamberine evlerinizde indirmekte olduğu Kitap ve sünnetle amel edin." "İnsanlar arasından sadece size özel olan nimeti hatırlayın ki vahiy diğer insanlar dışında sadece sizin evlerinizde nâzil olmaktadır"²²⁷

Zemahşerî de ayeti şöyle açıklamıştır: "Allah onlara evlerinin vahyin iniş yeri olduğunu hatırlatmakta, iki hususu²²⁸ toplayan kitaptan evlerinde okunanları unutmamalarını emretmektedir."²²⁹

Naklettiğimiz görüşlerden de anlaşıldığı gibi bu ayette de tilâvet kelimesinin vahyetmek anlamında kullanıldığı açıktır.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

Enfâl 8/2: **"Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, âyetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır. Ve bunlar yalnızca Rablerine tevekkül ederler."**

İbn Kesîr bu ayeti: **"Bir sûre indirildi mi içlerinden biri çıkar: 'Bu hanginizin imanını artırdı bakalım? der. Evet, imanı olanların imanını artırmıştır, ve onlar müjdeleniş duruyorlar,"**²³⁰ ayeti ile beraber anlamıştır.²³¹ Yani Allah'ın ayetleri nâzil oldukça onların bu ayetlerin Allah katından olduğuna dair imanları artar. Tabi ayet umumi olarak da anlaşılabilir. Hz. Peygamber (s.a) ya da bir başkası onlara Kur'an okuduğu zaman, onların imanları artar. Nitekim Taberî (v. 310/923) ayeti bu şekilde tefsîr etmiştir.²³²

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

²²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 636;

²²⁸ Kitap, Hz. Peygamber (s.a)'in sadâkatine delalet eden mucizelerdir. Sünnet ise ondaki ilimler ve hükümlerdir. Bkz: Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 996.

²²⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 996; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl* I, 374

²³⁰ Tevbe 9/127.

²³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 439.

²³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 88.

Âl-i İmrân 3/101: *"Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın elçisi de aranızda iken nasıl inkâra saparsınız?"*

Ayet, ilk bakışta inkarcıları muhatap alıyor gibi gözükse de -ayetin bağlamına ve müfessirlerin genel kanaatine göre- müminleri muhatap almaktadır.

Ey iman edenler Allah'a ve Resulüne iman etmenizden sonra dinden mi dönüyorsunuz? Halbuki size Peygamber'e indirilen kitaptaki Allah'ın hüccetleri de okunmaktadır. Allah'ın kitabının ayetleri yanında size verdiği bir başka hüccet ise aranızda sizi Hakk'a davet eden doğru yolu gösterip sizi dalaletten sakındıran peygamberin varlığıdır.²³³ Küfür sizden uzaktır, uzak da olsun; zira Allah'ın ayetleri gece gündüz Peygamber'e inip durmaktadır, o size okuyor ve tebliğ ediyor.²³⁴ Küfür size nasıl yol bulacaktır, Allah'ın ayetleri- muciz olan Kur'an- taze taze Peygamber'in diliyle size okunup dururken ve de Peygamber aranızda sizi ikaz, irşad edip şüphelerinizi giderirken?²³⁵

Görüldüğü gibi bu ayette de nâzil olma sürecinde Hz. Peygamber (s.a)'ın müminlere Allah'ın ayetlerini okuması, ulaştırması anlatılmaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a)'ın varlığı Kur'an'la beraber bir delil olarak ortaya konmaktadır.²³⁶

2.2.3.3. İnkarcıların Anlatıldığı Ayetler: (Meçhul Siyga ile İfade Edilen Tilâvet)

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

Enfâl 8/31: *"Onlara âyetlerimiz okunacağı zaman, "Artık işittik, dilersek bunun gibisini biz de söyleriz, bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir" diyorlardı."*

Bu ve benzeri ayetlerde²³⁷ inkarcıların durumları anlatılmıştır. Dikkat edilirse yukarıdaki ayetlerde Hz. Peygamber (s.a) ve müminler doğrudan muhatap alınmış,

²³³ Taberî, *Câmiu'l- Beyân*, III, 374.

²³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 514.

²³⁵ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 196

²³⁶ Şu ayetlerde de ehl-i kitaptan Müslüman olanların Kur'an karşısındaki tutumları anlatılmaktadır: el-İsrâ 17/107: 11 Ey Muhammedi De ki: İster ona (Kur'an'a) inanın, ister inanmayın; o daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğunda onlar, yüzleri üstü secdeye kapanırlar." Kasas 28/53: "Onlara (Kur'an) okunduğu zaman "O'na iman ettik. Çünkü o, Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik" derler."

²³⁷ Yûnus 10/15: "Böyle iken, âyetlerimiz, kesin birer belge olarak kendilerine okunduğu zaman, o bizimle karşılaşmayı ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir." dediler." 19/73: "Ayetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, o inkâr edenler, iman edenlere dediler ki..." el-Ankebût 29/51: "Sana indirdiğimiz ve onlara okunmakta olan kitap, kendilerine yetmedi mi? Bunda iman edecek bir kavim için elbette bir rahmet ve öğüt vardır. " Hâc 22/72: Âyetlerimiz kendilerine

onlara yönelik hitap cümleleri kullanılmıştır.²³⁸ Bu ayetlerde ise inkarcıların tavrı onların gıyabında anlatılmıştır. Yani onlar bu inkarcı halleriyle muhatap kabul edilmemişlerdir.²³⁹ Bütün bu ayetlerde (تَتْلَى عَلَيْهِمْ) "tütlâ aleyhim " formu kullanılmış olup daha önce de ele aldığımız gibi, fiilin bu şekilde harfi cerle kullanımı "tebliğ etmek ulaştırmak" anlamını içermektedir. Dolayısıyla ayetlerde öncelikle Hz. Peygamber (s.a)'in Kur'an'ı onlara okuması, ulaştırması kast edilmiş, sonra da kıyamete kadar müminlerin Kur'an'ı ulaştırmaları anlatılmış olmalıdır.

apaçık olarak okunduğu zaman, o kâfirlerin yüzlerinden inkârlarını anlarsın. " Lokman: 31/7: "Onun karşısında âyetlerimiz okunduğu zaman da sanki onları işitmemiş, sanki kulaklarında bir ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir." Sebe 34/ 43: "Karşılarında açık deliller halinde âyetlerimiz okunduğu zaman o zalimler: "Bu, başka değil, sırf sizi atalarımızın taptığı tanrılardan men etmek isteyen bir adam." dediler." el-Câsiye 45/8: "O kimse Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de, sonra sanki kibrinden hiç işitmemiş gibi ısrar eder." Câsiye 45/25: "Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman; "Eğer sözünüzde doğru iseniz atalarımızı diriltip getirin." demekten başka söylenecek hiçbir delil yoktur. " el-Ahkâf 46/7: "Bizim âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman inkâr edenler kendilerine gelen hak kitap için: "Bu apaçık bir büyüdür." dediler." Kalem 68/15: "Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: "Eskilerin masalları" der." Mutaffifin 83/13: "Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, "eskilerin masalları" der. "

²³⁸ Enfâl 8/2. ayet bunun dışındadır ancak o mâzi formunda geldiği için daha başka hikmetleri muhtevirdir.

²³⁹ Bkz: Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 83; Şu ayetler söylediğimize muhalif değildir, bu ayetlerde kıyamet günündeki hesap anı tasvir edilmekte ve onların karşılaşacağı zorluğun şiddeti vurgulanmaktadır: el-Müminûn 23/66: "Çünkü âyetlerimiz size okunurdu da, buna karşı siz arkanızı dönerdiniz. " 23/5: "(Allah Teâlâ,) Size âyetlerim okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?... der. " Câsiye 45/31: "Ama kâfirlere gelince; onlara da denilir ki; "Size âyetlerim okunmadı mı?"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TERTİL KAVRAMI

3.1. Lügat Anlamı

Bu başlık altında Kur'an-ı Kerim'i okumakla ilgili kavramların üçüncüsünü ele alacağız. Kıraat ve tilâvet kavramlarına nispetle Kur'an'da daha az zikredilen tertîl kavramının önce lügat anlamı üzerinde duralım:

Tertîl, (الرَّتْلُ) kelimesinden gelmektedir. "er-Ratl" bir şeyin tensîki/düzene konulması, güzelce dizilmesi, bir sıraya konulmasıdır.²⁴⁰ (رَجُلٌ رَتِيلٌ الْأَسْنَانُ) ve (تَعْرُ رَتِيلٌ) denilmiştir ki "dişleri düzgün kimse" demektir. Bu ifade "dişleri arasında açıklık olup birbiri üzerine binmiş olmayan" anlamına da gelir.²⁴¹ (أَرْتِيلٌ) "dişleri beyaz kimse" demektir.²⁴²

(رَتَيْتُ الْكَلَامُ تَرْتِيلًا) ifadesi, "yavaş konuştum ve bağlantılarını güzel kurdum", (كَلَامٌ) ifadesi de "düzgün bir şekilde yapılan güzel konuşma" anlamındadır.²⁴³ (التَّرْتِيلُ) ise "konuşmanın ağızdan, suhûletle ve düzgün bir şekilde çıkartılmasıdır."²⁴⁴

Kıraatte tertîl İbnü'l Esîr'in (v. 606/1209) tanımı ile: "Okurken teenni ile ve ağır ağır ilerlemek, harf ve harekelerin arasını tıpkı bir kimsenin dişlerinin aralığı ve papatyanın yaprakları gibi açmaktır,"²⁴⁵ "yavaş yavaş sükunetle ilerlemek, aşırıya kaçmadan kelimelerin arasını açmaktır."²⁴⁶

Mücâhid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Tertîl, 'teressül'dür, yani 'okuyuş esnasında yavaş yavaş sükunetle ilerlemektir (رَتَيْتُهُ تَرْتِيلًا) demek, kelimeleri birbirinin ardı sıra söyledim, demektir." Ebû İshâk da: "Kıraatte acele edilmezse, harflerin arası açılır, her birinin hakkı işba noktasında verilirse tertîl tam olmuş olur" demektir. Dahhâk ise tertîli: "Harfleri tek tek çıkartmaktır" şeklinde açıklamıştır.²⁴⁷

Buraya kadar naklettiklerimizden anlaşılmaktadır ki "tertîl" "er-ratl" kelimesinden alınmıştır, bu kelime "bir şeyi düzgün bir şekilde sıraya koymak" anlamına gelmektedir. Kelime sıfat(-ı müşebbehe) olarak "düzgün dişli, dişlerinin arası uygun biçimde aralı olan kimseyi" ifade etmektedir. Kelime fiil olarak (tefil kalıbında), yavaş yavaş ve

²⁴⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbul-Ayn*, VIII, 113; İsfehânî, *Müfredât*, I, 530; İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.

²⁴¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbul-Ayn*, VIII, 113; İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265; İsfehânî, *Müfredât*, I, 530.

²⁴² İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265; Zebidî, *Tâcül-Arûs*, I, 7085; *Kâmûsu'l-Muhît*, I, 1297.

²⁴³ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, VIII, 113; İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.

²⁴⁴ İsfehânî, *Müfredât*, I, 530.

²⁴⁵ İbnü'l Esîr, *en-Nihâye*, II, 539.

²⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.

²⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.

düzgün bir şekilde konuşmayı anlatmak için kullanılmaktadır. Okurken yapılan tertîl ise İbnü'l Esîr'in benzetmesiyle bir kimsenin dişlerinin arasının açık olması gibi, harf ve hareketlerin arasını açarak okumaktır.

Bütün bu kullanımlardan hareketle kelime nihayet, Kur'an kıraati için kullanılmış Kur'an'ın tertîl üzere nâzil oluşundan bahsedilip Hz. Peygamber (s.a)'in böylece okuması emredilmiştir.

Zebîdî, yukarıda zikretmiş olduğumuz kullanımların, kelimenin lügavî ve örfî anlamları olduğunu beyan ederek, ıstılâhî tarifini şöyle yapmaktadır: "Harflerin mahreçlerine riâyet edip vakıf yerlerinde durmaktır; sesi alçaltmak ve kıraat esnasında mahzun olmaktır."²⁴⁸

Ebu Abbâs, Kur'an kıraatini kastederek: "Ben tertîlin; tahkîk, tebyîn ve temkîn oluşundan başka bir şey bilmiyorum" demiştir.²⁴⁹

Zerkeşî (v. 794/1392) ise şunları söylemektedir: "Kur'an'ın lafızlarını vurgulayarak telaffuz etmek, harflerin arasını açmak, Kur'an'ın bütününe nüfuz etmek için tefekkür ederek fasîh bir şekilde okumaktır."²⁵⁰

Suyûtî (v. 911/1505) de Hz. Ali (r.a.)'in şu görüşünü nakletmektedir: "Tertîl: Harflerin tecvîdi/güzelleştirilmesi, vakıfların marifeti/bilinmesidir."²⁵¹

Tayyip Okiç (v.1977): "Tertîl aslında ahenk ve intizam olup Kur'an'da her harfin hakkını vermek, belli etmek ve acele etmemek suretiyle okumaktır, yani harf harf tilâvet etmektir. Bu manada teressül de geçmektedir." demektedir.²⁵²

Nureddîn İtir, kemâlû't tertîlin tarifini: "Edaya tam hakkını vermek, medleri tam olarak uzatmak, kıraat esnasında teenni ile hareket etmek, nefes aralarında sekte yapmak, vakıflara riâyet etmektir." şeklinde yapmaktadır.²⁵³

Alıntılanmış olduğumuz tariflerden "tertîl"in, Kur'an-ı Kerimi tilâvet esnasında riâyet edilmesi gerekli olan bir kısım kuralları ihtivâ eden bir usûl/bir tarz olduğu anlaşılmaktadır. Bu usûlde, **harflerin mahreçlerine riâyet, her harfin hakkını vermek ve aralarını açmak, vakıf yerlerinde durmak, ve acele etmeden teenni ile okumak** belli başlı noktaları teşkil etmektedir.

²⁴⁸ Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, I, 7085

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265

²⁵⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bürhân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk: Muhammed Ebu'l Fazl İbrâhim), *Dâru'l Ma'rife*, Beyrut, h.1391,1-ÎV, î, 449.

²⁵¹ Abdurrahman b. El- Kemâl Celâlüddin es-Suyûtî, *el- İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, ts., I-II, I, 221.

²⁵² Okiç, *Tefsîr ve Hadîs Usulü*, s. 87.

²⁵³ İtir, *Keyfe teteveccehü İlä'l- Ulûmi ve'l Kur'ani 'l-Kerîm Masdarühâ*, Dâru'r-ru'ye, Dimeşk, 2001, s. 60.

Ayrıca Zerkeşî'nin dikkatimizi çektiği bir başka nokta da **Kur'an'ın bütününe nüfuz etmek için tedebbür ile fasih bir şekilde okuma** konusudur ki bunun üzerinde ayetleri incelerken ayrıca durmayı istiyoruz.

3.2. Kur'an'ı Kerim'de Tertîl Kavramı

Tertîl, Kur'an'ı Kerim'de iki defa geçmektedir. Birinci ayet, ilk nâzil olan sûrelerden biri olan Müzzemmil sûresinde geçmekte olup Hz. Peygamber (s.a)'e emir siygasında, gece namazını emreden ayetlerin bir bölümü olarak gelmektedir.

يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ فُمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نَصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا...

Müzzemmil 73/1-7: "Ey örtünen (müzzemmil)! Kalk gece, meğer biraz; yarısı, yahut eksilt ondan biraz, yahut artır ve Kur'an oku tertîl ile yavaş yavaş, güzel güzel! Çünkü biz senin üzerine ağır (sorumluluk gerektiren) bir söz ilkâ edeceğiz; çünkü gece neş'esi hem daha dokunaklı, hem deyişçe daha sağlamdır; çünkü sana gündüzün uzun bir yüzüş vardır. "

(اِقْرَأْ) "Oku" emrinden sonra Hz. Peygamber'e (s.a) hitaben bir başka emir daha gelmiştir. Bu emir de (رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) Kur'an'ı tertîl üzere okumaktır. Bu kavramlar arasındaki anlam farklılık ve benzerliklerini bir sonraki başlığa bırakarak ayetle ilgili müfessirlerin görüşlerini değerlendirmek istiyoruz. Ayet, "Kur'an'ı okuduğun zaman harflerin arasını aç (tebyin), okuyuş esnasında yavaş yavaş sükunetle ilerle (teressül) anlamındadır."²⁵⁴

Zemahşerî (v. 538/1143), tertîlü'l Kur'an'ı şöyle tarif etmektedir: "Ağır ağır harflerin arasını açıp, hareketleri tam belli ederek (işba), okumayı titretmeden ahengi bozmadan tıpkı bir kimsenin dişlerinin aralığı ve papatyanın yaprakları gibi açmaktır." Müfessir buna şu örnekleri de vermektedir: "Nitekim Hz. Ömer (r.a.): 'Yürümenin en kötüsü, çarpık yürüyüş, okumanın en kötüsü de birbiri üzerine binmiş dişler gibi geveleyerek okumaktır.'²⁵⁵ Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (s.a)'in kıraati sorulduğunda: 'O sizin gibi peş peşe okumazdı (serdetmezdi), dinleyen isterse harflerini sayabilirdi.' demiştir." Zemahşerî buradaki (تَرْتِيلًا) mastarının da emrin vucubuna delalet ettiğini, bunun Kur'an'ı okuyan kimseye de gerekli olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁶

"Kur'an'ı ağır ağır oku; zira bu tarz bir okuyuş anlamaya ve tefekkür etmeye yardımcı olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), böyle okumuştur." İbn Kesîr (v.

²⁵⁴ Taberî, *Câmiu 'l-Beyân*, XII, 278.

²⁵⁵ شر السیر الحقیقة, وشر القراءة الهذيمة حتی يشبه المتلو في تتابعه الثغر الألس.

²⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, I, 1307.

774/1373) ayetin tefsirinde Hz. Peygamber (s.a)'in tertîl üzere okuyuşu ile ilgili şu örnekleri de vermektedir: "Hz. Aişe (r.a.)'den gelen rivayete göre O, sureyi tertîl yaparak okurdu; öyle ki okuduğu sure, daha uzun bir sureden daha uzun olana kadar okuyuşunu sürdürürdü."²⁵⁷ Enes b. Mâlik'e Hz. Peygamber (s.a)'in kıraati sorulduğunda: "Med yapardı," demiş, sonra da besmeleyi okuyup "Lafzatullah'ı uzatırdı, Rahmân'ı uzatırdı, Rahîm'i uzatırdı" demiştir. Ümmü Seleme (r.a.)'dan gelen bir başka rivayette ise: " Hz. Peygamber (s.a) kıraatini ayet ayet bölerdi: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ *)²⁵⁸ şeklinde her durakta dururdu."²⁵⁸

Âlûsî (v.1270/1853) ayetin tefsirinde: "Bahse konu edilen namaz esnasında Kur'an'ı tertîl et!" dedikten sonra tertîl hakkında yaptığımız tariflere, "Dinleyicinin harfleri sayabileceği kadar yavaş okumayı" da ilave etmiştir.²⁵⁹

Elmalılı da, tertîlin kelime anlamlarını sıraladıktan sonra şöyle söylemektedir: "Kur'an'ın tertîli de böyle her harfinin, edasının, tertibinin, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Burada (رَتَّلِ الْقُرْآنَ) emrinden sonra (تَرْتِيلًا) mastarıyla vurgu yapılması da bu tertîlin en güzel şekilde olmasının arandığını gösterir."²⁶⁰

Gerek kelimenin etimolojisinden, gerekse Hz. Peygamber (s.a)'in uygulamasından anlaşılabilir ki "tertîl", Kur'an-ı Kerim'i okumada ideal olan usûldür. Kurtubî'nin ifadesiyle matlup olan tarz budur.²⁶¹

Nitekim Kur'an-ı Kerim'i bu mânâda okumak maksadıyla Tecvîd ve Kıraat ilminde çeşitli usûl ve kaideler ortaya çıkmıştır. Yine tecvid ve kıraat kitaplarında Kur'an kıraati üç şekilde sınıflandırılmıştır. Elmalılı bunları şu şekilde tarif etmektedir: "Bunlar tahkîk, tedvir ve hadr'dır. Tahkîk, munfasıl meddi dört veya beş elif miktarı çekecek şekilde gayet ağır bir ahenk ile okumaktır. Tedvir, iki veya üç elif miktarı çekecek şekilde orta halde okumaktır. Hadr de tabii med gibi bir elif miktarı çekecek şekilde hızlı okumaktır. Bir elif iki fetha miktarı demek olduğuna göre, bir harekenin belli olacak şekilde okunuşundaki ilk ses, âhenk süresinin hızlılık ve ağırlığına göre, her kıraatin şifresini teşkil eder. Asım, Hamze, Nafi'den Verş kıraatleri tahkîk; İbnü Amir, Kisâi kıraatleri tedvir; diğerleri hadr tarzındadır. Fakat bunların hiçbirinde bir harf veya harekenin hakkı çiğnenecek şekilde okumak caiz olamayacağı için, asıl mânâsıyla tertîl,

²⁵⁷ "كان يقرأ السورة فيرتلها حتا تكون اطول من اطول منها"

²⁵⁸ İbn Kesîr, Tefsir, IV, 558.

²⁵⁹ Âlûsî, Rûhu'l Meâni, XXIV, 104. Ayrıca bkz. Bevdâvî. Envâru't Tenzil, I, 405.

²⁶⁰ Elmalılı, Hak Dini, VIII, 397.

²⁶¹ Kurtubî, el- Cami, I, 39.

kıraatlerin hepsinde şarttır. Kıraatleri böyle hadr ve tedvir şeklinde kısımlara ayırmaya cevaz veren ise gelecek olan 'Kur'an'dan size kolay geleni okuyun' emridir."²⁶²

Ancak daha önce Zerkeşî'nin ve İbn Kesîr'in beyan ettikleri gibi Kur'an'ın tertîl ile okunması manâların daha kolay anlaşılabilmesi ve ayetler üzerinde tefekkür edilebilmesi amacına yöneliktir.

Tekrar Elmalılı'nın izahlarına dönersek, o konuyu şöyle açıklamaktadır: "Sözün tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sade ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir musiki işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mânâ ile uyum sağlaması ve dilin fesahat ve belagatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir uygunlukla, yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekte veya vakıf; kısacası bütün maksat, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvid ile okuma işidir."²⁶³ İbn Aşûr da Kur'an'ın tertîl üzere okuma maksatlarının: "Kur'an'ın hızını kolaylaştırmak, dinleyicilerin Kur'an'ı telakkileri ve zihinlerini verebilmeleri, telaffuzun anlamın önüne geçmemesi için okuyucunun ve dinleyicinin manaları tefekkür edebilmeleri" olduğunu söylemektedir.²⁶⁴

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

Furkân 25/32: "Yine o küfredenler dediler ki: 'O Kur'an ona cümlesi birden indirilseydi ya!' Biz gönlüne iyi tespit edelim diye böyle indirdik ve fevkalâde bir tertîl ile tertîl eyledik!"

Bu ayette Kur'an'ın Tevrat gibi bir defada indirilmesini isteyen inkarcılara karşı bir cevap verilmektedir. Kur'an'ın parça parça indirilişindeki maksatlardan biri, Kur'an'ı Hz. Peygamber (s.a)'in kalbine sapasağlam yerleştirmektir. İşte Kur'an'ın tertîl üzere indirilmesi de bu illet açıklandıktan sonra zikredilmiştir. Acaba bununla ne kast edilmiştir?

²⁶² Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 398; ayrıca bkz: Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulü*, s. 78; Okiç bize Kur'an-ı Kerim'i okuma kâideleri (tecvid) başlığı bahsinde konu ile ilgili en baştan beri kaleme alınan kitapların isimlerini de vermektedir.

²⁶³ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 397.

²⁶⁴ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, I, 4601; Nitekim Gazali de İhya 'da: "Bütün gayret ve dikkati harflerin mahreçlerini çıkarmaya yöneltip mânâsını düşünmemenin gerçek bir tilavet olmayacağını söylemiştir. (Gazâli, *İhyâu ulûmi'ddin*, trc: Ahmet Serdaroğlu, Bedir y., İstanbul, 1974,1, 806.) .

Taberî, ayetin (وَرْتَلْنَاهُ تَرْتِيلًا) kısmına: "Ezberleyesin diye sana Kur'an'ı tedrici olarak öğrettik" anlamını vermiş, "tertil'i de "teressül ve "tesebbüt" diye tarif etmiştir. Hasan Basrî'den de şu riveyeti zikretmiştir: "İnkarcılar bir şey istedikleri zaman Allah; bir, iki ya da daha çok ayet indirerek onlara cevap vermiş, Peygamber (s.a.)'e onların hakkında konuştukları şeylere bir delil vermiştir. Nihayet Kur'an'ın evveli ile ahiri arasında yirmi küsur sene vardır." Abdurrahman İbn Zeyd el-Eslem ise (وَرْتَلْنَاهُ تَرْتِيلًا) ifadesini "Biz onu tam manasıyla tefsir ettik" şeklinde anlamıştır.²⁶⁵

Şevkânî, (وَرْتَلْنَاهُ تَرْتِيلًا) ifadesinin mukadder bir fiile matuf olduğunu, anlamın da: "İşte sana Kur'an'ı böylece inzâl ve tertîl ettik." şeklinde olduğunu söylemektedir.²⁶⁶ Âlûsî (v. 1270/1853): "Muallâ, mahzûf bir fiile atıf vardır, (تَرْتِيلًا) kelimesinin nekra olarak gelmesi de olayın büyüklük ve ciddiyetine işaret etmektedir. Böylece ayet: 'İşte böylece Kur'an'ı sana peyderpey indirdik ve bedi' bir tertîl ile okuduk; oysa onun tertîlini, ayet ayet indirilişini takdir edemediler' anlamına gelir." demiştir.²⁶⁷

Netice itibariyle ayetteki ifadeler, Kur'an'ın peyderpey indirilişini ve bunun mahiyetini anlatmaktadır. Bir başka ifadeyle Kur'an'ın tertîl ile okunması, Hz. Peygamber (s.a.)'in kalbine Kur'an'ı yerleştirmeye bir vasıta kılınmıştır. Zira vahiy en baştan harfiyle, harekesiyle, bütün hususiyetleriyle tam manasıyla okunmalı; vahye muhatap olan Peygamber tarafından da net olarak telakki edilmeli ki, insanlara da öylece ulaştırılabilsin. Dolayısıyla (وَرْتَلْنَاهُ) ifadesi -Âlûsî'nin de bir görüş olarak naklettiği gibi-²⁶⁸ Vahiy Meleği Cebrail'in okuyuşudur ve fiil bunun açık seçikliğine ve berraklığını ifade etmektedir. Tertil mastarı da Şevkânî ve Âlûsî'nin beyan ettiği gibi, bu açık seçikliğin tam bir şekilde olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Kıraat, Tilâvet Ve Tertil Kavramlarının Karşılaştırması

3.4. Kıraat Ve Tilâvet Kavramlarının Farklı Ve Benzer Yönleri

Bizim Türkçe'de "okumak" diye ifade ettiğimiz eylemin, Arapça'da üç türlü ifade edildiğini gördük. Elbette bu kavramlar birbirlerinin müteradifleri değillerdir. Benzer ve ortak noktaları olduğu gibi, birbirinden bağımsız ve farklı noktaları da vardır.

Kıraat kelimesinin harfleri bir araya toplayıp cem etmek, ve düzgün bir şekilde telaffuz etmek anlamında olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla "kıraat etmek"te, bir şeyin

²⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX, 386; Ayrıca bkz: İbn Kesîr. *Tefsîr*, III, 424; Kurtubî, *el-Câmi*; XIII, 30.

²⁶⁶ Şevkânî, *Fethul-Kadîr*, IV, 106

²⁶⁷ Âlûsî, *Rûhu'l Meâni*, XIX, 11.

²⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu'l Meâni*, XIX, 11.

salt olarak okunması, mutlak olarak telaffuz edilmesi söz konusu olmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de kullanılan ayetlerde de ka-ra-e fiilinin kullanımlarında Kur'an'ı okumanın niteliğinden, nasıl bir okuma sorusunun cevabından çok "okuma eylemi" üzerinde durulmaktadır, ilk ele aldığımız "Oku"²⁶⁹ ayetinde olsun, "Biz onu okuduğumuz zaman, okunuşuna tabi ol"²⁷⁰ ayetinde olsun durum böyledir.

Bazen okumanın yanında farklı noktalara vurgu yapıldığı zaman da bu fiil kullanılmıştır. Mesela: "Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..."²⁷¹ ayetinde vurgu daha çok "kolay gelen yer"dir. Okumak eylemi değildir. "Kur'an okumaya niyetlendiğin zaman, kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığın"²⁷² ayetinde de yine okumanın niteliğinden ziyade bir ön şarttan söz edilmektedir. "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun " ayetinde de vurgu durup dinlemeyedir. Dolayısıyla Kur'an kıraatiyle ilgili vurgular farklı noktalara ise fiil ka-ra- e olarak kullanılmıştır.

Tilâvet kelimesi, bir şeyi adım adım takip edip peşi sıra gitmek anlamından hareketle, harfleri kelimeleri bir biri ardınca okumak anlamında olduğunun örneklerini vermiştik. Ancak te-lâ fiili her iki anlamını da muhtevi olup aynı anda her iki anlamı -ve daha farklı anlamları- ifade edebilmektedir. Bu anlam zenginliği yönüyle telâ fiili Kur'an'da, karae fiilinden daha çok kullanılmaktadır. Fiil okumanın kimi niteliklerini ifade etmesi yanında²⁷³ daha farklı noktaları ihata etmektedir.

Râğîb el-İsfehânî'nin (v.502/1108) kelimeler arasındaki şu karşılaştırmasını naklettikten sonra konumuzu biraz daha açalım: "Tilâvet, Allah'ın indirmiş olduğu kitaplara özel bir kavramdır. Bazen okumayı bazen de ihtiva ettiği emir ve nehiylere terğîb ve terhibe riayet etmeyi ifade eder. Tilâvet kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarından yahut da şu anlaşılmalıdır: 'Tilâvet, kıraatten daha özeldir; her tilâvet kıraattir, ancak her kıraat tilâvet değildir. Meselâ "‘Senin rukyeni tilâvet ettim," denilmez. Sadece "Kur'an tilâvet ettim" denilir. Zira bu, ona tabi olmanı gerektirir."²⁷⁴

İsfehânî'nin bu tespiti de gösteriyor ki, kıraat genel bir kullanıma sahiptir. Mutlak ve genel anlamda herhangi bir şeyin okunması kastedildiği zaman bu, "kıraat"le ifade edilmektedir. Tilâvet ise daha özel bir kullanıma sahip olup daha özel şeylerin okunması için kullanılmaktadır.

²⁶⁹ Alak 96/1,3.

²⁷⁰ Kamer, 75/18.

²⁷¹ Müzzemmil 73/30.

²⁷² Nahl 16/98.

²⁷³ Bu nitelikler için bkz: Elmalılı, *Hak Dini*, I, 40.

²⁷⁴ İsfehânî, *Müfredât*, I, 192.

Tilâvetin lügat anlamını incelerken, bu kelimenin câhiliye döneminde edebi metinlerin - şiir ve hitabelerin- okunmasında kullanıldığını söylemiştik. Bu noktadan hareketle kelimenin eskiden beri böyle bir özel kullanıma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yani kelime özel şeylerin okunması için kullanılıyordu. Cahiliye şâir ve hatiplerinin yapmış oldukları bu sanat faaliyetiyle aynı zamanda toplumu yönlendirdiklerini, bir başka ifadeyle bunları dinleyenlerin onların peşinden sürüklendiklerini de biliyoruz. Dolayısıyla tilâvet kelimesi böyle bir kullanım için uygun düşmektedir, işte Kur'an birbirinde mündemiç olan bu anlamları ifade etmek için tilâvet kelimesini tercih etmiştir.

Öbür taraftan Kur'an isminin ka-ra-e fiilinden geliyor olması, kelimenin etimolojik anlamıyla ilgilidir. İbnü'l Esîr'in (v. 606/1209) ifade ettiği gibi Kur'an pek çok şeyi kendinde cem etmiş, bir araya getirmiştir²⁷⁵ Bundan dolayı cem etmek, toplamak anlamındaki karae fiilinin mastarı "ilahi kitaba" isim olmuştur. Yani tilâvetin kapsam alanı ile ilgili söylemiş olduklarımızla, bu söylediklerimiz arasında bir çelişki yoktur.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da şudur: Sözü ettiğimiz her iki fiil ile Hz. Peygamber (s.a)'e emir gelmiştir: "ikra" ve "ütlü" . Birinci emir iki defa gelmiş olmakla beraber, ikincisi kıyamet gününde kula verilen amel defterinin okunmasından bahsetmektedir: "Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter, deriz."²⁷⁶ Bu emir de karae fiilinin genel kullanımının bir örneğini teşkil etmektedir. İlk gelen "ikra" emrinden sonra iki defa da "ütlü" emrinin gelmiş olması okunacak şeyi sarih bir hale getirmiştir: "Kitaptan sana vahyedileni oku...!"²⁷⁷ "Ütlü" emirleriyle artık okumanın niteliği de belirlenmiş olmaktadır. Zira bu emirlerle hem Kur'an'ın tertîl üzere okunması vurgulanmış hem de tebliğ etmek ve tabi olmak sorumlulukları daha net ortaya konmuştur.

Burada hemen şunu da söyleyelim ki lügat anlamlarında zikrettiğimiz gibi karae ve ve telâ fiillerinin her ikisinde de tebliğ etmek ulaştırmak anlamı vardır. "İnsanlara ağır ağır okuman için..."²⁷⁸ ve "Onlara Adem'in iki oğlunun kıssasını da oku...!"²⁷⁹ ayetlerinde ortak nokta ayetlerin ulaştırmak, tebliğ etmek anlamlarında olduğudur.

²⁷⁵ İbnü'l Esîr, *en-Nihâye*, IV, 52.

²⁷⁶ İsra 17/14.

²⁷⁷ Ankebût 29/45.

²⁷⁸ İsra 17/106.

²⁷⁹ Mâide 5/27.

Kavramlarda ortak olan bir başka nokta da şudur. İbn Manzûr'un (v. 711/1311) işaret ettiği gibi karâe fiili tefekkuh anlamını da içermekteydi. Yani bir şey telaffuz edilip okunurken aynı zamanda tefekkuh etmek, anlama çabasına girmek de söz konusu edilmekteydi.²⁸⁰ Tilâvet kelimesini incelerken el-İsfehânî'nin tilâvete okumak ve manayı tedebbür etmek, anlamını verdiğiine işaret etmiştik.²⁸¹ Müfessirler de, Kur'an tilâveti esnasında onun manalarının tefekkür ve tedebbür edilmesi üzerinde de durmuşlardı.²⁸² Demek istediğimiz her iki fiilde de bilinçli bir okuma eyleminden söz edilmektedir. Özellikle tilâvet kelimesi için söylenecek olursa, bir şeyin ardınca gitmek için öncelikle onun bilinçli bir şekilde anlaşılması gerekliliği de ortadadır.

3.5. Tertil Kavramı'nın Kıraat Ve Tilâvet Kavramlarından Farklı Ve Benzer Yönleri

Kur'an'ı Kerim'i okumakla ilgili kavramların; genelden özele doğru kıraat, tilâvet ve tertîl şeklinde bir sıra takip ettiğini söyleyebiliriz. Tertîl kavramı diğer iki kavrama göre çok daha az kullanılmış, Kur'an'da iki kez zikredilmiştir.

Tertîl kavramı okuma eyleminden daha ziyade, okumanın niteliği ve okumadaki usulle alakalıdır. Ayetlerin tefsirinde de belirttiğimiz gibi "rattil" emriyle Hz. Peygamber (s.a.)'in Kur'an'ı nasıl okuyacağı beyan edilmiş olmaktadır. Bu emrin ne manaya geldiğini çok iyi bilen Allah Rasûlü (s.a.) artık Kur'an'ı hep bu yöntemle okumuştur. Bunun da tarifleri bize ulaşmıştır.

Demek istediğimiz tertîlde Kur'an okumanın şekli belirlenmiştir. Mesela: "***Sana Kur'an'ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara) ayırdık ve biz onu yavaş yavaş indirdik.***"²⁸³ ayeti tefsir edilirken "alâ müksin" ifadesi "tertîlen" şeklinde anlaşılmıştır. Bu da mutlak anlamdaki kıraate bir nitelik verildiğini göstermektedir.²⁸⁴

Aynı şeyleri okumanın niteliğini kısmen bildirmekte olan tilâvet kavramı için de söylemek mümkündür. "Kitaptan sana vahy edileni oku..."²⁸⁵ gibi "inşâ", "Allah'ın

²⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, 1,128.

²⁸¹ el-İsfehânî, *Müfredât*, I, 192.

²⁸² Bkz: İbn Kesîr, *Tefsir*, 111,495; Şevkânî, *Fethul-Kadîr*, IV, 291.

²⁸³ İsrâ 17/106.

²⁸⁴ Bkz: Taberî, *Câmiul-Beyân*, VIII, 161.

²⁸⁵ Ankebût 29/45

kitabını okuyanlar"²⁸⁶ gibi "haber" bildiren anlatımlarda okumanın niteliği önceden- bu emrin daha önce geldiğini düşünerek söylersek- bu emirle belirlenmiş olmaktadır.

Son olarak tertil kavramı, diğer iki kavramda zikrettiğimiz gibi bilinçli bir okumayı ifade etmektedir. Yani okuyucu Kur'an'ın harflerini tane tane, lafızlarını tazimle okurken, kalbi başka bir şeyle meşgul olmayacak, ayetlerin manalarını tefekkür edecektir. Bu, her ifade tarzında da ortak olan bir noktadır.²⁸⁷

²⁸⁶ Fatır 35/29

²⁸⁷ Konunun geniş bir şekilde açıklaması için bkz: Zerkeşî, el- Bürhân, I, 449-453.

SONUÇ

Okuma eylemi, Kur'an-ı Kerim'de en çok zikredilen konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu; *İlâhi Kelamın* Hz. Peygamber (s.a)'e indirilişi, Hz. Peygamber (s.a)'in insanlara okuması, inananların Hz. Peygamber (s.a)'den Kur'an'ı telakkileri, kendi aralarındaki Kur'an faaliyetleri, inançsızların Kur'an karşısındaki tutumları etrafında şekillenmektedir. Kur'an'da bu hususlarla ilgili ayrı ayrı hükümler, muhtelif vesilelerle vaz' edilmektedir. Bütün bu hususlar kimi zaman mücmel, kimi zaman da mufassal olarak söz konusu edilmektedir.

Bu mânâda görebildiğimiz kadarıyla **kıraat** kavramıyla mutlak olarak okumaktan söz edilmiş; okumaya müteallik kimi konular kıraat çerçevesinde işlenmiştir. Meselâ: *"Sana Kur'an'ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara) ayırdık ve biz onu yavaş yavaş indirdik."* ayetinde konunun daha ziyade *"alâ müksin"* ifadesinde toplandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle Hz. Peygamber (s.a)'in insanlara nasıl okuyacağına altı çizilmiş olmaktadır.

Tilavette, okuma eyleminin yanında, okumanın niteliği daha çok ön plana çıkmakta; okuma eylemi en sık bu kavramla ifade edilmektedir. Zira bu kavram öteden beri özel şeylerin, edebi metinlerin okunmasında yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Bu sebeple İlâhi Kelam'ın okunması daha çok bu kelimeyle zikredilmiş oldu. Elbette bu kullanımdaki diğer bir faktör de -daha önce üzerinde ziyadesiyle durulduğu gibi-, kavramın çift yönlü bir anlama sahip olmasıdır. Kavram, okuma eyleminin yanında okunup, idrak edilen mesajın ardı sıra gitme anlamını da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla: *"Ütlü"* emrinde okuma emrinin yanında, Kur'an'a uyma emri de verilmiş olmaktadır.

Tertil kavramının lügat anlamı, Kur'an'ın nasıl okunacağını çok bâriz bir biçimde anlatmaktadır. Tane tane, acele etmeden, kelimeleri tam olarak telaffuz ederek, usûlüne uygun yapılan bir konuşmada; dinlemek ve anlamak elbette gayet kolay ve zevkli olacaktır. Konuşulana ilgi artacak, konuşulan konu zihinde kalacak, hatta söylenenlerin derinliğine inilebilecektir. Kur'an da böyle bir tarzda okunduğu zaman aynı şeyler Kur'an için de söz konusu olacaktır. Dolayısıyla tertil; Kur'an'ı okumak, anlamak ve hatta onunla amel etmekle ilgili fevkalade bir mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, ele aldığımız kavramların her biri diğerini bütünler niteliktedir. Kavramlar bütün olarak düşünüldüğü zaman anlamlı bir mozaik oluşturmaktadırlar. İlâhi Kelam'a muhatap olan ve inananların ondan hakiki anlamda

istifade edebilmeleri bu mozaïge bütün olarak bakabilmeleri ile mümkün gözükmektedir. Kur'an'daki kavramların birbirini tesanüt eder mahiyetteki mesajları bizi bu sonuca götürmektedir.

Kur'an kıraat bahsinde değindiğimiz okumanın anlama gayretini de kapsama gerekliliği göz ardı edilemez bir gerçek olarak karşımız çıkmaktadır. Bu anlamayı dikkate alarak okumanın hayata yansımalarını görmemiz, göstermemiz gerekmektedir.

Kanaatimiz odur ki bugün islam âleminin içine düştüğü bunalımlardan kurtulabilmesinin tek yolu yeniden Hz. Peygamberin getirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'e daha sıkı sarılmaktan ve onu içselleştirmekten geçmektedir. Bu konuda önerimiz ülkemiz özelinde düşünecek olursak bu görevle meşgul olan bütün ilim ehlinin, eğitim ve öğretim ile meşgul olanların sadece lâfızda değil mâna yönünü de hem kendi özelinde anlayarak, kavrayarak, idrak ederek yaşamaya çalışması hem de öğrencilerine ve topluma bu yönde telkinde bulunmaları dine hizmet yolunda büyük önem arz edecektir.

Sonuç olarak bu yaklaşım tarzı hem islam âleminin Kur'an-ı daha iyi anlamasına vesile olacak, bütün güzellikleriyle onu yaşamına yansıtıran bunun etkisi ile diğer toplumların, islam ve müslümanlara bakışının müspet mânada değişeceği kanaatini taşımaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

- Çanga, Mahmud. *Kur'an-ı Kerim Lügati*, Timaş y., İstanbul, 1994.
- Çiçek, Halil. *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, Timaş y., İstanbul, 1996.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul, 1992, I-V.
- El-Âlûsî, Ebu'l Fazl Muhammed. *Rûhu'l-Meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-sebî'l - mesânî, Dâru ihyâi't-türasi'l-Arabî*, Beyrut, ts. I-XXX.
- El-Beydâvî, Nasîrüddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, İstanbul, 1314, (I-II)
- El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. El-Huseyn. *Şa'bü'l-îmân, Dâru'l mektebeti'l- ilmiyye*, Beyrut, h. 1410, 1. Baskı, I-VII.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmail,. *Sahîhu'l-Buhârî* (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul, 1992, I-VIII.
- El-Cassâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*,(thk: Muhammed es-Sâdık Gamhâvî) Dâru't Tûrâsî'l Arabî, Beyrut, h. 1405, I-V.
- El-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Târifât*, (thk: İbrâhim el-Ebyârî), Dâru'l kitâbi'l Arabî, Beyrut, h.1405. 1. Baskı.
- El-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l- Kur'ân*, Mısır 1966 3.Baskı,I-XX.
- En-Nesâî Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y, İstanbul , 1992, I-V.
- Ergül Âdem. *Kur'an ve Sünnet'te Kalbî Hayat*, Altınoluk, İstanbul, 2000.
- Er-Râzî, Fahreddin Muahmmmed b.Ömer. *Tefsîr-i Kebîr* (Mefâtîhu'l-ğayb) Akçağ, (trc. Komisyon: Suat Yıldırım, Lütfü Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağ y., Ankara, 1990.
- Er-Râzî, Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, (thk. Mahmut Hâtır) Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1995.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koyatak, Ahmet Ertürk, İşaret y., 1999, I-III.
- Es-Sâbûnî M. Ali. *Safvetü't-Tefâsir*, Dâru'l fikr, Beyrut, 2000, I-III.

- Es-Suyûtî Abdurrahman b. el- Kemâl Celâlüddin. *el- İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1973 I-II.
- Eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadîr el-câmi beyne fenniyyi'rrivâye ve'd-dirâye min ilmi't- tefsîr*, Mısır, 1964,1965, 2.Baskı, (I-V)
- Et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid. *Câmiu'l Beyân an Te'v'il-i âyi'l-Kur'ân*, (thk. Mahmut Muhammet Şakir- Ahmet Muhammet Şakir), Mısır,1969
- Et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra. *Sünenü't-Tirmizî*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul , 1992, I-V.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Muhammed b. Ömer (v. 538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Dâru'l – Ma'rife, Beyrut-ts(I-IV).
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *Kâmûsü'l muhît*, Beyrut,1987
- Hamidullah Muhammed. *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), Ankara, 2003, I-II.
- Hanbel Ahmet b. *Müsned*, (nşr: Bedreddin Çetiner) Çağrı y., İstanbul ,1992, I-VI.
- Hicazî, Muhammed Mahmud. *el-Vahdetu'l-Mevduiyye fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mısır, 1970.
- İtir, Nureddin. *Ulûmu'l-Kur'ân, Matbaatü's Sabâh*, 6. Baskı, Dimeşk, 1997.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, ts. I-XXX.
- İbn Hibbân, Muhammed Ahmed b. Ebû Hâtem et-Temîmî. *Sahîhu İbni Hibban*, (thk: Şuayb Arnavut) Müessesetü'r Risâle, Beyrut, 1993, I-XVIII.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n Nebevviye*, nşr: Mustafa Saka, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhâfiz Çelebi, Beyrut-1971, 3. Baskı. I-IV
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesâr. *Sîretü İbn Ishâk*, İstanbul, 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l Azîm*, Mısır,1371, I-IV.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Masrî. *Lisânü'l Arab*, Dâru sadr, Beyrût, ts. 1. baskı, I-XV.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, (nşr: Muhubiddin el-Hatîb), 4. Baskı, 1399.
- İbnü'l Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l İslâmî, Beyrut, h. 1404, 3. Baskı, I-IX.

- İbnü'l Esîr, Ebu's Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. (thk.Tâhir Ahmed ez-Zâvî) *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-eser*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, 1979, I-V.
- İbnü'l Kayyim El-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir. *Zâdü'l-Meâd*, Pınar y., İstanbul, ts. 161
- Müslim, Hüseyin El-Haccâc. *Sahîhu Müslim*, (nşr: Muhammed Fuâd Abdalbaki) Çağrı y., İstanbul, 1992, I-III.
- Müslim, Mustafa. *Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûi*, Dâru'l- Kalem, Beyrut ts.
- Okiç Tayyib, Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri, Nûn y., İstanbul, 1995.
- Râğıb El-İsfehâni, *Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed. Müfredâtü E lfâzı'l-Kur'an*, Mısır, 1961.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleşirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim d., İstanbul, ts.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı : Yusuf Ziya
Soyadı : KURTULUŞ
Doğum Yeri : Trabzon/Of
Doğum Tarihi : 26.09.1978

AKADEMİK BİLGİLER

İlköğretim : Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu. Trabzon/Of
Lise : Of İmam Hatip Lisesi. Trabzon/Of
Lisans : Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Elazığ.
Yüksek Lisans: Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Tefsir Anabilim Dalı.(2012- ... Devam Ediyor).
Yabancı Dil : İngilizce-Arapça

GÖREV YAPTIĞI BİRİMLER

1997-1999 : Of müftülüğü. İmam-Hatip
1999-2001 : 55003 Mühimmat Depo Komutanlığı Bilecik/Bozüyük. Vatani
Görevi
2004-2007 : Kağızman Müftülüğü. İmam-Hatip.
2007-2009 : Of Müftülüğü. İmam-Hatip/Kur'an Kursu Öğreticisi.
2009- devam ediyor: Elazığ Müftülüğü. İmam-Hatip/Kur'an Kursu Öğreticisi.